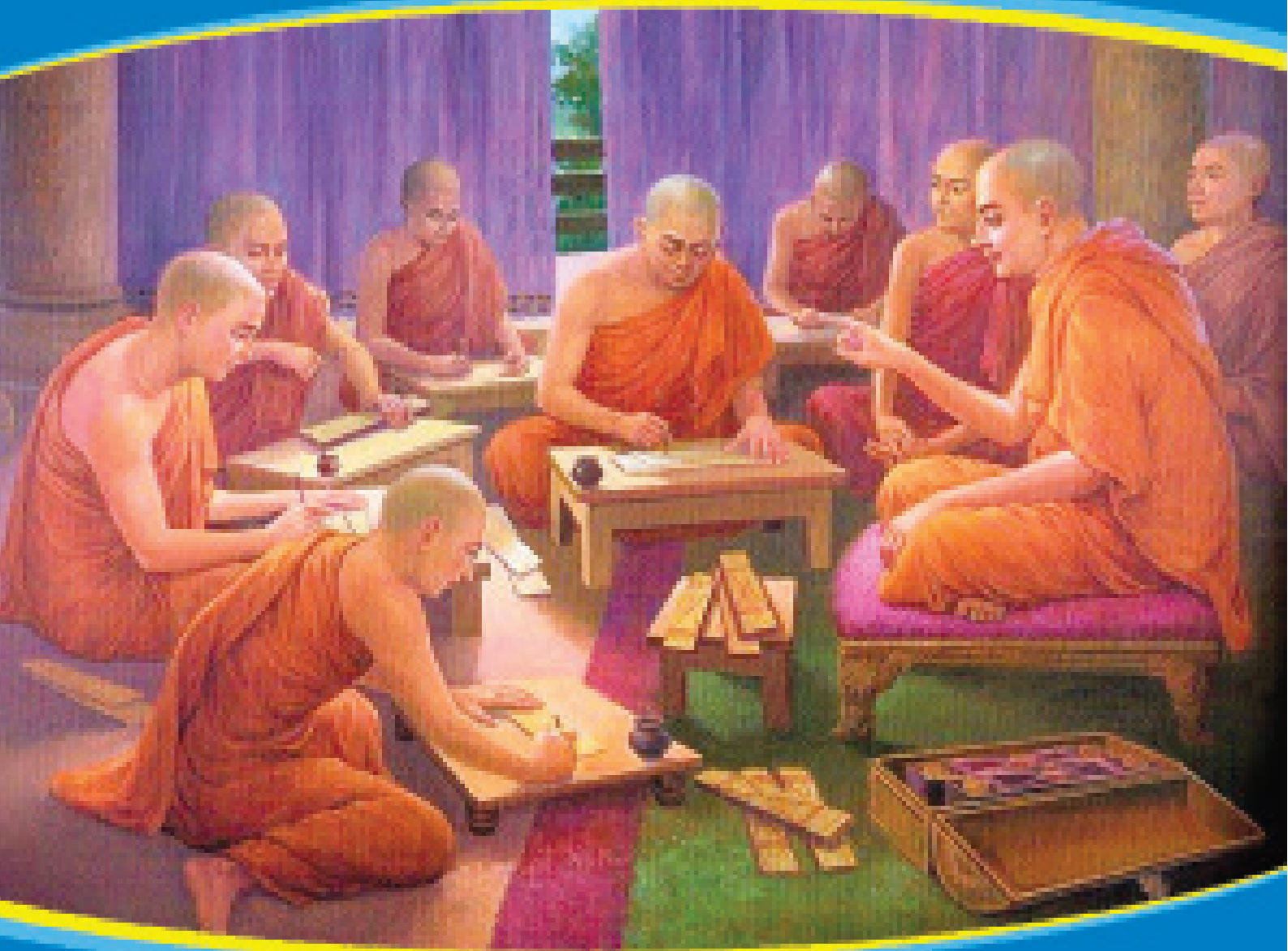

เอกสารประกอบการเรียนพระสูตรชั้นตปิฎก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขุททกปาฐะ

พระบาฬี คำแปล แยกบท ๕

พระไตรปิฎกศึกษา เพื่อมวลมนุษยชาติ

พระไตรปิฎกศึกษา

พระมหาประพนธ์ อมฺหาสงกัโร
ภาควิชาพระพุทธศาสนา, พระอารามราษฎร์

ตีพิมพ์โดย สถาบันโพธิยาลัยวัดจากแดง
ผ่านคณะกรรมการ จังหัดสมุทรปราการ

เอกสารประกอบการเรียนพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย

ขุททกปาฐะ

พระบาฬี คำแปล แยกบท ๔

พระไตรปิฎกศึกษา เพื่อมวลมนุษยชาติ

พระมหาประนอม ธมฺมาลงกาโร

ศาสนธชธรรมาจริยะ, พระอาจารย์ผู้สอน

ตีพิมพ์ลิขสิทธิ์ สถาบันโพธิyalัย์วัดจากแดง

ต.ทรงคนอง อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ

เอกสารประกอบการเรียนพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย

ขุททกปาฐะ พระบาฬี คำแปล แยกบท ๔

เรียบเรียง : พระมหาประนอม ธมฺมาลงกาโร
สาสนชจรธรรมาจริยะ, พระอาจารย์ผู้สอน, เจ้าอาวาสและอาจารย์ใหญ่
ติปิฎกสิกขาลัย สถาบันโพธิยาลัยวัดจากแดง

ISBN : 978-616-568-737-9

จัดพิมพ์โดย : ติปิฎกสิกขาลัย สถาบันโพธิยาลัยวัดจากแดง
๑๖ หมู่ ๖ ถนนเพชรหิรัญ ซอยเพชรหิรัญ ๑๐
ตำบลทรงคนอง อำเภอพระประแดง
จังหวัดสมุทรปราการ ๑๐๑๓๐
โทรศัพท์ ๐๒-๔๕๔-๑๑๒๒

เจ้าภาพจัดพิมพ์ : ๑. บริษัทท่าทรายกนก (2000) จำกัด
๒. คุณพัชรร กิตินุกูลศิลป์ และครอบครัว
๓. คุณมรกต เชิดชูวงศ์สันติ และลูกหลาน
๔. กลุ่มรักษพระธรรม
๕. ชมรมกัลยาณธรรม
๖. กลุ่มบ้านธรรมริมน้ำ
๗. กลุ่มวิสุทธิมรรค
๘. กลุ่มนักศึกษาอภิธรรมวัดจากแดง
๙. กลุ่มนักเรียนบาลี
๑๐. กลุ่มคุณภาลีนา

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : มิถุนายน ๒๕๖๓ จำนวนพิมพ์ ๑๐,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์
ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด
๒๓ ซอย ๖ หมู่บ้านสวนแหลมทอง ๒ ถนนพัฒนาการ
ซอย ๒๘ แขวงสวนหลวง เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๕๐
โทร. ๐-๒๗๕๐-๗๗๓๒ โทรสาร ๐-๒๗๕๐-๗๖๓๒
Website: www.ผลิธัมม์.com
Email: petandhome@gmail.com

คำนำ

ปัจจุบันนี้พระพุทธศาสนาในประเทศไทยกำลังประสบปัญหาที่สำคัญประการหนึ่ง คือชาวพุทธแตกความสามัคคี เนื่องจากมีเจ้าสำนักลัทธิ อาจารย์ต่าง ๆ เกิดขึ้น บางสำนักที่ไม่มีความเข้าใจที่ถูกต้อง ก็ตัดต่อพุทธวจนะในพระไตรปิฎกตามใจตน แล้วเผยแพร่คำสอนที่วิปริตผิดพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อปัญหาขยายเป็นวงกว้างก็แก้ไขได้ยาก เพราะเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ จึงส่งผลให้ชาวพุทธเกิดความแตกแยกมากขึ้น

แท้จริงแล้ว การแก้ปัญหาดังกล่าวต้องแก้ที่ต้นเหตุ ต้องมีการปฏิรูปเชิงบวก คือการส่งเสริมให้มีการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างถูกต้อง เป็นมาตรฐาน เรียกว่า “**พระไตรปิฎกศึกษา**” และมีการพัฒนาระบบการเรียนรู้อำนาจให้ชาวพุทธเข้าถึงได้ง่าย

พระไตรปิฎก เป็นที่รวบรวมและรักษาคำสอนของพระบรมพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นองค์แทนพระบรมศาสดา เป็นคำสอนที่พระสงฆ์ได้ทำการสังคายนา และได้รับมติรับรองอย่างเป็นทางการ กล่าวได้ว่า “**พระไตรปิฎกคือสิ่งแทนพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์**” นั่นเอง

เพราะฉะนั้น พระไตรปิฎกจึงเป็นสิ่งประเสริฐสูงสุดที่ชาวพุทธทุกคนต้องรักษาธำรงไว้ให้มั่นคง ด้วยการตั้งใจศึกษาอย่างถูกต้องและจริงจัง อันจะส่งผลให้ปฏิบัติได้ถูกต้อง และปฏิเสธคือการรู้แจ้งแทงตลอดธรรมก็จะเกิดขึ้นได้ในที่สุด

“ติปิฎกสิกขาลัย สถาบันโพธิยาลัยวัดจากแดง” เป็นสถาบันการศึกษาพระไตรปิฎกเพื่อมวลมนุษยชาติ จัดให้มีการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างเป็นระบบ ทั้งพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์สหทวิเสส เพื่อผลิตและพัฒนาผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎกชั้นสูงให้มีคุณภาพ และขยายผลการศึกษาพระไตรปิฎกไปสู่สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ครู อาจารย์ วิทยากร เด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไป ตลอดถึงนานาชาติ

เอกสารประกอบการเรียน “**ขุททกปาฐะ พระบาลี คำแปล แยกบท ๔**” ชุดนี้ ได้รวบรวมพระบาลีขุททกปาฐะ ในขุททกนิกายแห่งพระสูตรตันตปิฎก ภาษาบาลี แปลเป็นไทย และแยกบททั้ง ๔ ประเภท คือ บทนาม (ชื่อคน สัตว์ สิ่งของ) บทอาขยาต (กิริยาอาการ) บทอุปสัค (บทหน้านามและธาตุ) และบทนิบาต (บทที่ลงมาระหว่างคำเพื่อสื่อความต่าง ๆ) เพื่อฝึกทักษะของนักศึกษา

ในด้านการอ่าน การสวด การบริกรรม การพูด การเขียน และเพื่อให้นักศึกษาเกิดความรู้ ความเข้าใจ เห็นคุณค่าและประโยชน์ของการศึกษาเนื้อหาสาระต่าง ๆ ของสูตรนั้น ๆ เป็นสำคัญ

เมื่อนักศึกษาได้เรียนจบเนื้อหาเอกสารชุดนี้แล้ว ลำดับต่อไป ให้ศึกษาหลักภาษาบาลี หรือ คัมภีร์สหทวิเสส เช่น ปทฐปสิทธิปกรณ์ อภิธานปิปปิกา วุตโตทัย อลังการะ เป็นต้น แล้วกลับมา ศึกษาเนื้อหาเอกสารชุดนี้อีก โดยศึกษาทั้งพระบาฬี อรรถกถา ฎีกา เป็นต้น ก็จะสามารถเข้าใจ สาระธรรมได้อย่างชัดเจน

ฉะนั้น ขอให้นักศึกษาและสาธุชนทุกท่าน จงหมั่นฝึกฝนทักษะต่าง ๆ และศึกษาให้เข้าเนื้อหา ในขุททกปาฐะนี้ให้เข้าใจลึกซึ้งตามความสามารถ ขอให้ทุกท่านจงประสบความสำเร็จในการศึกษา พระไตรปิฎกชุดนี้ทุกประการ

ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของนักศึกษาทั้งหลาย คณะผู้ร่วมจัดทำเอกสารชุดนี้ และคณะศรัทธา สาธุชนผู้ร่วมจัดพิมพ์ ขอให้ทุกท่านจงประสบสุขสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน และถึงความเจริญรุ่งเรืองในร่มเงา แห่งบวรพระพุทธศาสนาตลอดไป เทอญ.

พระมหาประนอม ธมฺมาลงกาโร

เจ้าอาวาสและพระอาจารย์ใหญ่

ติปิฎกสิกขาลัย สถาบันโพธิยาลัยวัดจากแดง

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	๓
สารบัญ	๕
บทนำ	๖

ขุททกปาฐะ

๑. สรณตฺตยํ	สรณคณฺณ ว่าด้วยการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ	๘
๒. ทสฺสิกฺขาปทํ	ทสสิกขาบท ว่าด้วยสิกขาบท ๑๐ ประการ	๑๑
๓. ทฺวตฺตีสากาโร	ทวัตติงสาการ ว่าด้วยอาการ ๓๒	๑๔
๔. กุมารปณฺหา	กุมารปัญหา (สามเณรปัญหา) ว่าด้วยการถามปัญหากับโสปากสามเณร	๑๙
๕. มงฺคลสฺสฺสตํ	มงคลสูตร ว่าด้วยมงคล	๒๒
๖. รตนสฺสฺสตํ	รตนสูตร ว่าด้วยรัตนะอันประณีต	๓๑
๗. ติโรกฺขทสฺสฺสตํ	ติโรกขทสูตร ว่าด้วยเรื่องเปรตที่อยู่ภายนอกฝาเรือน	๕๐
๘. นิธิกณฺทสฺสฺสตํ	นิธิกณทสูตร ว่าด้วยการฝังขุมทรัพย์	๕๙
๙. เมตตสฺสฺสตํ	เมตตสูตร ว่าด้วยการแผ่เมตตา	๗๐
บรรณานุกรม		๘๐

บทนำ

พระสุตตันตปิฎก ซึ่งเป็นปิฎก ๑ ในจำนวน ๓ ปิฎก ที่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** คือ (๑) **พระวินัยปิฎก** ประมวลพระพุทธรูปจำแนกพระวินัย (๒) **พระสุตตันตปิฎก** ประมวลพระพุทธรูปจำแนกพระสูตร (๓) **พระอภิธรรมปิฎก** ประมวลพระพุทธรูปจำแนกพระอภิธรรม

พระสุตตันตปิฎก ซึ่งประมวลพระพุทธรูปจำแนกพระสูตร ที่พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงพระธรรม เทศนาและธรรมบรรยายต่าง ๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคล เหตุการณ์ และโอกาส ตลอดจนบท ประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธรูปศาสนา

พระสุตตันตปิฎก แบ่งเป็น ๕ นิกาย คือ (๑) **ทีฆนิกาย** หมวดยาว รวบรวมพระสูตรที่มีความ ยาวมาก (๒) **มัชฌิมนิกาย** หมวดปานกลาง รวบรวมพระสูตรที่มีความยาวปานกลาง (๓) **สังยุตตนิกาย** หมวดประมวลเนื้อหาสาระ รวบรวมพระสูตรที่มีความยาวน้อยกว่านั้น ตามเนื้อหาสาระที่เป็นประเภท เดียวกัน (๔) **อังคุตตรนิกาย** หมวดเรียงด้วยองค์ รวบรวมพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมะเท่ากันไว้ในหมวด เดียวกัน (๕) **ขุททกนิกาย** หมวดเล็กน้อย รวบรวมพระสูตรที่ไม่เข้าเกณฑ์ข้างต้นไว้เป็นหมวดเดียวกัน

ขุททกนิกาย แบ่งเป็น ๑๘ เรื่อง คือ (๑) ขุททกปาฐะ (๒) ธรรมบท (๓) อุทาน (๔) อิติวุตตะกั (๕) สุตตนิบาต (๖) วิมานวัตถุ (๗) เปตวัตถุ (๘) เถรคาถา (๙) เถรีคาถา (๑๐) ชาตกะ (๑๑) นิทเทส (๑๒) ปฏิสัมภิตามรรค (๑๓) อปทาน (๑๔) พุทธวัชระ (๑๕) จรียาปิฎก (๑๖) เนตติปริกัณ (๑๗) มลิตท- ปัญหา (๑๘) เปฏโปกเทศ

ขุททกปาฐะ คือ บทสวดย่อย ๆ หรือ บทสวดสั้น ๆ แต่ละบทล้วนเป็นธรรมที่เป็นส่วนเบื้องต้น แห่งการเข้าถึงธรรมชั้นสูงขึ้นไป หรือเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญ โดยส่วนเดียว มีทั้งหมด ๙ บท ดังนี้

(๑) สรณคมน์	(๒) ทสสิกขาบท
(๓) ทวัตติงสาการ	(๔) กุมารปัญหา (สามเณรปัญหา, โสปากสามเณร)
(๕) มงคลสูตร	(๖) รตนสูตร
(๗) ตีโรกฤษฏสูตร	(๘) นิธิกัณฐสูตร
(๙) เมตตสูตร	

๑. สรณคมน์ ว่าด้วยการถึงสรณะ การยึดเอาพระรัตนตรัย คือพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม และ พระสงฆ์ เป็นสรณะ เป็นที่พึ่ง เป็นที่จัดภัย

๒. ทสฺสิกขาบท ว่าด้วยสิกขาบท ๑๐ ประการ กล่าวคืออุบายเครื่องบรรลุลสิ่งที่จะต้องศึกษา (ศีล สมาธิ ปัญญา) คือเจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นต้น

๓. ทวัตติงสาการ ว่าด้วยอาการคืออวัยวะทุกส่วนในร่างกาย ๓๒ อย่าง เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ที่ใช้เป็นอารมณ์กัมมัญฐาน ที่เรียกว่า ทวัตติงสาการกัมมัญฐาน

๔. กุมารปัญหา (สามเณรปัญหา, โสปากสามเณร) ว่าด้วยการถามปัญหากับโสปากสามเณร ผู้บรรลุพระอรหัตผลขณะอายุเพียง ๗ ขวบ และได้รับการอุปสมบทด้วยวิธีพิเศษ คือการตอบปัญหา ๑๐ ข้อ ของพระผู้มีพระภาค ท่านสามารถตอบได้ชัดเจนทุกข้อ การอุปสมบทจึงสำเร็จแก่ท่าน

๕. มงคลสูตร ว่าด้วยมงคลคือเหตุให้ได้รับความสำเร็จ ความเจริญ และสมบัติทั้งปวง มี ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบแต่บัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา เป็นต้น

๖. รตนสูตร ว่าด้วยรัตนาคือของที่มีค่ามาก ไม่มีสิ่งเปรียบทั้งในด้านคุณลักษณะ ความงดงาม ความประณีต เป็นของที่หาได้ยากและก่อให้เกิดความยินดี ซึ่งคุณลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวได้ปรากฏอยู่ในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ที่เรียกว่า พระรัตนตรัย นั้นเอง

๗. ติโรกฐทสูตร ว่าด้วยเรื่องเปรตที่อยู่ภายนอกผาเรือน ได้แก่ญาติทั้งหลายที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อครั้งเป็นมนุษย์เคยทำอกุศลกรรม เช่น กินอาหารที่เขาเตรียมไว้ถวายพระ เป็นต้น ครั้นตายแล้ว จึงไปเกิดเป็นปรตตูปชีวีเปรต ที่มายืนคอยนอกผาเรือน เป็นต้น เพื่อรอรับส่วนบุญที่ญาติอุทิศให้

๘. นิธิกัณทสูตร ว่าด้วยการฝังขุมทรัพย์ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสเปรียบเทียบความมั่นคงว่า ขุมทรัพย์ภายนอก เช่น ที่ดิน ไร่นา เป็นต้น ยังไม่มีความปลอดภัย ไม่มั่นคง เพราะยังอาจถูกแย่งชิงไปได้ ส่วนขุมทรัพย์ภายใน คือ ทาน ศีล สัจฉริยะ และทมะ มีความปลอดภัย มั่นคง และอำนวยผล คือมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ เป็นต้น ตามปรารภนาอีกด้วย

๙. เมตตสูตร ว่าด้วยการแผ่เมตตา การแผ่จิตที่เกื้อกูล ปรารถนาดีไปยังตนเองและสรรพสัตว์ ที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงแก่หมู่ภิกษุผู้อยู่ป่าแล้วถูกอมนุษย์รบกวนตลอดเวลาจึงพากันมาเข้าเฝ้า และกราบทูลให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสสั่งให้ภิกษุเหล่านั้นกลับไปอยู่ที่ป่านั้นอีก โดยทรงแนะนำให้สวดพระสูตรนี้เดือนละ ๘ วัน ให้แสดงธรรม สนทนาธรรม และเจริญเมตตากรรมมัญฐานนี้

ขุททกปาฐะนี้ โบราณจารย์ท่านใช้เป็นแบบเรียนเบื้องต้นสำหรับผู้ใหม่ในพระศาสนา พระสูตรต่าง ๆ ในพระคัมภีร์นี้ก็เป็นทีคุ้นเคยกัน เพราะเป็นบทสวดมนต์ที่ใช้โดยทั่วไป กล่าวได้ว่า บทสวดมนต์ส่วนหนึ่งนั้น มีที่มาจากพระคัมภีร์นี้นั่นเอง

ต่อไปนี้จะได้นำบทสวดขุททกปาฐะ พระบาลี คำแปล แยกบท ๔ พร้อมทั้งสรุปเนื้อหาสาระที่สำคัญของบทสวดเหล่านั้น ตามลำดับ

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย

ขุททกปาฐะ

หมวดว่าด้วยบทสวดสั้น ๆ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. สรณตตยํ

สรณคณํ ว่าด้วยการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ.

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ.

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ.

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธรเจ้าเป็นสรณะ

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ

พุทฺธมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ.

พุทฺธมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ.

พุทฺธมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ.

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธรเจ้าเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๒

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๒

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๒

ตตฺถมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ.

ตตฺถมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ.

ตตฺถมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ.

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธรเจ้าเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๓

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๓

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๓

สรณตตยํ นิฏฺฐิตํ.

สรณคณํ จป

จำแนกบท ๔			
๑. บทนาม		สงฆ์	ซึ่งพระสงฆ์ (ผู้ที่เข้ากันได้ โดยการรวมกันด้วยทิฏฐิและศีล ได้แก่ พระอริยบุคคล ๘)
(อห)	(ข้าพเจ้า)		
พุทฺธ	ซึ่งพระพุทฺธเจ้า (ผู้ตรัสรู้สัจธรรม, ผู้ยังหมู่สัตว์ให้รู้ตาม)	ทุดิย	ครั้งที่ ๒, ในครั้งที่ ๒
		ตติย	ครั้งที่ ๓, ในครั้งที่ ๓
สรณ ^๑	ว่าเป็นสรณะ, ว่าเป็นที่พึ่ง, ว่าเป็นผู้/สิ่งขจัดภัย	๒. บทอาขยาต	
ธมม	ซึ่งพระธรรม (สภาพที่ทรงอริยบุคคล และปุณฺชนผู้ปฏิบัติ ตามคำสั่งสอนไม่ให้ตกไป สู่อบาย ได้แก่ มรรคและ นิพพาน, องค์มรรค ๘ ในมรรคจิต ๔ และนิพพาน)	คจฺณามิ =	ย่อมถึง (ย่อมนับถือ, ย่อมเข้าเฝ้า
		ภขามิ เสวามิ	เพราะประสงค์สรณะ,
		ปยิรฺุปาสามิ	ย่อมอยู่ใกล้ ๆ, ย่อมเข้าใกล้ชิด,
		เอว วา ขานามิ	ย่อมอุปัฏฐากด้วยวัตรน้อยและ
		พชฺณามิ	วัตรใหญ่, ย่อมรู้)
		๓. บทอุปลัก	
		-	-
		๔. บทนิบาต	
		ปิ, อปิ ^๒	แม่

ความหมายและสาระสำคัญของสรณคมน

ความหมายของสรณะ

สรณคมน แปลว่า การถึงสรณะ การยึดเอาเป็นที่พึ่ง การยึดเอาเป็นที่ระลึก คำว่า สรณะ หมายถึงสิ่งที่ทำลาย ขจัด ปัดเป่า บรรเทาภัย ทุกข์ ความหวาดสะดุ้ง ทุกคติ และความเศร้าหมอง

^๑ สรณ [สร (หีสาย) + ณ] แปลโดยสัททตถะว่า “ผู้ทำลาย, ผู้ขจัด” แปลโดยโวหารตถะว่า “ที่พึ่ง”

^๒ อปิ ในคัมภีร์ปทุธิสัททและสัททนิตตตมาลา จัดเป็น อุปลัก มีอรรถเหล่านี้ คือ (๑) สัมภาวนา [สรรเสริญ] เช่น อปิ ทิพเพสุ กามสุ. แม่ในกามอันเป็นทิพย์ (๒) อเปกขา [มองหา] เช่น ออมปิ ธมโม อนนิตโต. แม่อาบัตินี้ก็ไม่แน่นอน, (๓) สมุจจยะ [รวบรวม] เช่น อิตติปิ อรห. เป็นพระอรหันต์ แม่เพราะเหตุนี้ด้วย (๔) ครหะ [ตำหนิ] เช่น อปิ อมหากํ ปณฺตติก. เจ้าผู้มีปัญญาน่าติดย่นแม้กว่าเรา (๕) ปัญหะ (ปัญหา) เช่น อปิ ภนฺเต ภิกขุ ลภิตถ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านได้รับภิกษาหรือ เป็นต้น แต่ในคัมภีร์สัททนิตท่านได้กล่าวอีกว่า ในกรณีนี้ ปิ และ อปิ ศัพท์ นั้น ไม่ได้ใช้เป็นส่วนหน้าของภิกษา ก็จัดเข้าในจำพวก นิบาต ดังมีข้อความว่า อิมสมิ ปกรณ อฏฺฐกถานุรูปเน ปิสทโทปิ นิปาเตสุ อิจฺฉิตพฺโพ, อปิสทโทปิ จ นิปาตปคฺโข กาทพฺโพ, ยตถ ภิกฺขวาวจกปโต ปุพฺโพ น โหติ. อนึ่ง ในคัมภีร์สัททนิตนี้ ข้าพเจ้าได้จัด ปิ และ อปิ ศัพท์ เข้าในจำพวก นิบาต เพื่อให้สอดคล้องกับมติของพระอรรถกถาจารย์ ในกรณีที่ ปิ และ อปิ ศัพท์ นั้น ไม่ได้ใช้เป็นส่วนหน้าของภิกษา. ตัวอย่างเช่น อปิ ทิพเพสุ กามสุ รติ โส นาธิคจฺจนฺติ. สวากของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ย่อมไม่ยินดีแม้กามอันเป็นทิพย์, ราชปิ เทโวปิ แม่พระราชา แม่เทวดา, อิตติปิ โส ภควา แม่เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น. ปิ ศัพท์ วางได้เฉพาะท่ามกลางบทและท้ายบท ส่วน อปิ ศัพท์ วางได้ทั้งข้างหน้า ท่ามกลาง และที่สุดบท เช่น ติฏฺฐติปิ, นิสิตติปิ, จงกมตติปิ, นิปชตติปิ, อนฺตรปิ ราชติ ย่อมยืนบ้าง, นั่งบ้าง, เดินบ้าง, นอนบ้าง, ย่อมหายไป แม่ในระหว่าง

ของสัตว์ทั้งหลาย เป็นชื่อของพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์

พระพุทธเจ้า ชื่อว่า สรณะ เพราะกำจัดภัยของสัตว์ทั้งหลายด้วยการให้ถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์ และนำออกจากสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์

พระธรรม ชื่อว่า สรณะ เพราะให้สัตว์ข้ามพ้นกันดารคือภพ และให้สัตว์โปร่งใจ

พระสงฆ์ ชื่อว่า สรณะ เพราะทำสักการะที่หมู่ชนทำไว้ให้มีผลไพบูลย์

อนึ่ง จิตที่เกิดความเลื่อมใสและความเคารพอย่างแน่วแน่มั่นไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย สามารถกำจัดกิเลสได้ เรียกว่า สรณคมน์ (ขุ.ขุ.อ ๑/๑๖)

ที่มาของสรณคมน์

สรณคมน์นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสครั้งแรกที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ในสมัยต้นพุทธกาล เมื่อคราวที่ทรงส่งพระอรหันต์ ๖๐ รูปไปประกาศพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก โดยตรัสให้ใช้สรณคมน์เป็นวิธีบรรพชาและอุปสมบทของกุลบุตร เรียกว่า **ติสรณคมนุปสัมปทา** ดังที่ปรากฏว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในเบื้องต้น พึงให้กุลบุตรผู้มุ่งบรรพชาและมุ่งอุปสมบทปลงผมและหนวด ให้ครองผ้ากาสายะ ให้หม่อตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ให้กราบเท้าภิกษุทั้งหลาย ให้นั่งกระโหย่ง ให้ประนมมือ แล้วสั่งว่า ‘เธอจงว่าอย่างนี้’ แล้วให้ว่าสรณคมน์ ดังนี้ ‘**พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ, ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ...**’ (วิ.ม. (แปล) ๔/๓๔/๔๒)

เหตุที่ตรัสติสรณคมนุปสัมปทานี้ เพราะมีกุลบุตรทั้งหลายผู้เลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาปรารถนาจะบรรพชาอุปสมบทตามเหล่าสาวก การที่เหล่าพระสาวกจะพากุลบุตรเหล่านั้นมาเข้าเฝ้าขอบรรพชาและอุปสมบทกับพระผู้มีพระภาคโดยตรง เป็นสิ่งที่ยากลำบาก ดังนั้น เพื่อให้สะดวกในการประกาศพระพุทธศาสนา และให้พระศาสนาเจริญแพร่หลายได้รวดเร็วขึ้น พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสวิธีนี้

วิธีการของสรณคมน์

การถึงสรณะ มีหลายวิธี ดังนี้

๑. การเข้าถึงโดยการยอมรับนับถือ (สัมมานะ) เช่น พ่อค้าสองพี่น้องซื้อตปัสสะและภัลลิกะ เปล่งวาจาถึงพระพุทธเจ้าและพระธรรมเป็นที่พึง

๒. การเข้าถึงโดยการแสดงตน เช่น พระมหากัสสปะกล่าวยกย่องพระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาตนเองเป็นสาวก

๓. การเข้าถึงโดยการแสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัย เช่น พรหมอายุพราหมณ์ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมจบลง ได้ลุกขึ้นเปล่งอุทานว่า “**นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส**” ครบ ๓ จบ ท่ามกลางประชุมชน

๔. การเข้าถึงโดยการมอบตน เช่น โยคีบุคคลผู้จะปฏิบัติกัมมัฏฐานนิยมปฏิบัติกัน

๕. การเข้าถึงโดยวิสัยและกิจ คือการระงับอุปกิเลสด้วยการถึงสรณะ (เจริญพุทธานุสสติ ัมมานุสสติ สังฆานุสสติ) เช่น พระอริยบุคคลทั้งหลายปฏิบัติมา (ขุ.ขุ.อ. ๑/๖-๗)

โทษของสรณคมน์ที่ผิดวิธี

การถึงสรณะที่ผิดวิธีย่อมเป็นเหตุก่อโทษ ทำให้จิตเศร้าหมอง และอำนวยการผลที่ไม่น่าปรารถนา วิธีนับถือพระรัตนตรัยอย่างผิดวิธีนั้น คือ

๑. นับถือโดยไม่รู้คุณพระรัตนตรัย
๒. นับถือทั้งที่ยังมีความสงสัยต่อคุณพระรัตนตรัย
๓. นับถือด้วยความรู้ผิด ๆ ในคุณพระรัตนตรัย
๔. นับถือโดยปราศจากความเอื้อเฟื้อในพระรัตนตรัย (ขุ.ขุ.อ. ๑/๗-๘)

อานิสงส์ของสรณคมน์ที่ถูกต้องวิธี

การถึงสรณะที่ถูกต้องวิธีย่อมอำนวยการผลที่น่าปรารถนา คือเป็นทางนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง พ้นจากอบาย และเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังที่เทวดาองค์หนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “บุคคลทั้งหลายผู้ถึงพระพุทธรเจ้าเป็นสรณะ จักไม่ไปสู่อบายภูมิ ละร่างกายมนุษย์ไปแล้ว จักบังเกิดเป็นเทวดาโดยสมบูรณ์” (ส.ส. (แปล) ๑๕/๓๗/๕๖, ขุ.ขุ.อ. ๑/๘-๙)

เหตุที่จัดสรณคมน์ไว้เป็นอันดับแรกในขุททกปาฐะ

ด้วยเหตุที่สรณคมน์เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น ที่แสดงความมั่นใจ ปราศจากความกลัวในการเข้ามาเป็นชาวพุทธ และเป็นเครื่องประดับชาวพุทธในการเข้ามาสู่พระพุทธศาสนา ดังที่ท่านแสดงอุปมาไว้ว่า “พระพุทธรเจ้าเป็นดุนักประดับ (อลังการการก) พระธรรมเป็นดุนเครื่องประดับ (อลังการ) พระสงฆ์คือผู้ได้รับการประดับด้วยเครื่องประดับคือพระสัทธรรม (สัทธัมมาลังกตะ) และว่า “พระพุทธรเจ้าเป็นดุนักปราชญ์ผู้ให้แต่ความไม่มีภัย พระธรรมเป็นดุนความไม่มีภัย พระสงฆ์เป็นผู้บรรลุความไม่มีภัยอย่างสิ้นเชิง” ดังนั้น สรณคมน์จึงถูกจัดไว้เป็นอันดับแรกในขุททกปาฐะ (ขุ.ขุ.อ. ๔,๑๑-๑๓)

๒. ทสสิกขาปท

ทสสิกขาปท ว่าด้วยสิกขาปท ๑๐ ประการ

๑. ปาณาติปาตา เวรมณสิกขาปท สมายิยามิ.

๑. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาปท คือเจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์

๒. อทินนทานา เวรมณสิกขาปท สมายิยามิ.

๒. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาปท คือเจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้

๓. อพฺรหมจิริยา เวรมณสิกขาปท สมายิยามิ.

๓. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาปท คือเจตนางดเว้นจากพฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์

๔. มุสาวาทา เวรมณิสิกขาปทํ สมาทิยามิ.

๔. ข้าพเจ้าขอสมทาทนสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ

๕. สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจนา เวรมณิสิกขาปทํ สมาทิยามิ.

๕. ข้าพเจ้าขอสมทาทนสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท

๖. วิกาลโภชนา เวรมณิสิกขาปทํ สมาทิยามิ.

๖. ข้าพเจ้าขอสมทาทนสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล

๗. นจฺจคิตฺวาทิตฺตวิสุทฺทสฺสนา เวรมณิสิกขาปทํ สมาทิยามิ.

๗. ข้าพเจ้าขอสมทาทนสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี และดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล

๘. มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺทนวิภูสณฺญาณา เวรมณิสิกขาปทํ สมาทิยามิ.

๘. ข้าพเจ้าขอสมทาทนสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการทัดทรงประดับตกแต่งร่างกาย ด้วยดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้

๙. อุจฺจาสยนมหาสยนา เวรมณิสิกขาปทํ สมาทิยามิ.

๙. ข้าพเจ้าขอสมทาทนสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการนอนบนที่นอนสูงและที่นอนใหญ่

๑๐. ชาตฺรุปรชตปฏิกุคฺคหณฺนา เวรมณิสิกขาปทํ สมาทิยามิ.

๑๐. ข้าพเจ้าขอสมทาทนสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการรับทองและเงิน

ทสสิกขาปทํ นิฏฺฐิตํ.

ทสสิกขาบท จบ

จำแนกบท ๔			
๑. บทนาม		มาลา-คนธ-วิเลปน- ธารณ-มณฺทน- วิภูสณฺญาณา	จากการทัดทรง ประดับ ตกแต่งร่างกาย ด้วยดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้
(อหํ)	(ข้าพเจ้า)		
ปาณาติปาตา	จากการฆ่าสัตว์ (การทำสัตว์ ให้ตกลงไปเร็วกว่าสภาพ ของตน)		
เวรมณิสิกขาปทํ	ซึ่งสิกขาบท คือเจตนา งดเว้น, ซึ่งอุบายที่ทำให้ ถึงสิกขา (ศีล สมาธิ และ ปัญญา)	อุจฺจาสยน- มหาสยนา	จากการนอนบนที่นอนสูง และที่นอนใหญ่
		ชาตฺรุปรชต- ปฏิกุคฺคหณฺนา	จากการรับทองและเงิน (เงินตรา)

อทินนาทานา	จากการถือเอาซึ่งสิ่งของที่ผู้อื่นมิได้ให้ด้วยกายหรือวาจา	๒. บทอาขยาต	
		สมาทียามิ = สมมา อาทียามิ	ย่อมสมทาน, ย่อมถือไว้โดยชอบ
อปฺรหฺมจฺริยา	จากพฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์, จากการประพฤติที่ไม่ประเสริฐ	๓. บทอุปสัค	
		อติ ^๑ (-อติปาต)	เร็ว (สีฆัตถะ)
		สํ+อา (สมาทียามิ)	โดยชอบ+ถือ (สัมมา)
มุสาวาทา	จากการพูดเท็จ	อา (-อาทาน)	ถือเอา (อาทานะ)
สุรา-เมรย-มชฺช ปมาทภูจฺจนา	จากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท	ป (-ปมาท)	-
		วิ (วิกาล)	ปราศจาก (วิคตะ), ตรงกันข้าม (วิรุทธะ)
วิกาลโภชนา	จากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล (เมื่อเลยเวลาเที่ยงตรง)	วิ (-วิสุก-)	-
		วิ (-วิเลปน-)	-
		วิ (-วิภูสน-)	-
นจฺจ-คิต-วาทิต- วิสุทฺทสฺสนา	จากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี และดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล (ที่ขัดแย้งต่อคำสอน)	ปติ (-ปฏิกุคฺคณ)	ถือเอา (อาทานะ)
		๔. บทนิบาต	
		มุสา	เท็จ
		อุจฺจํ	สูง

ความหมายและสาระสำคัญของทสสิกขาบท

ความหมายของทสสิกขาบท

ทสสิกขาบท แปลว่า สิกขาบท ๑๐ ประการ คำว่า **สิกขาบท** หมายถึง อุบายเครื่องบรรลुสิ่งที่ต้องศึกษา หรือหมายถึงเหตุ (มูละ) ที่อาศัย (นิสสยะ) และที่ตั้ง (ปติภูต) แห่งสิ่งที่ต้องศึกษา คือ อธิสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา

อนึ่ง คำว่า สิกขาบท มีความหมายเท่ากับคำว่า **เวรมณี** (เจตนางดเว้น) ตั้งรูปวิเคราะห์ว่า **เวรมณี เอว สิกขาปทํ** รูปสำเร็จเป็น **เวรมณีสิกขาปทํ** แปลว่า สิกขาบทคือเจตนางดเว้น หมายถึง การงดเว้น (วิริติ) การไม่ทำ (อกิริยา) การไม่ต้องอาบัติ (อนัชฌมาบัติ) การไม่ล่วงละเมิดขอบเขตกฎเกณฑ์ (เวลาอนติกกมะ) การกำจัดกิเลสด้วยอริยมรรคที่เรียกว่า เสตุ (เสตุฆาตะ) ดังนั้น คำว่า **ทสสิกขาบท** จึงหมายถึง การงดเว้น การไม่ทำ การไม่ต้องอาบัติ การไม่ล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ และการกำจัดกิเลส

^๑ อติสทโท อติวาทตเถ วตตติ, อติวาติ นิปาโต สีฆตเถ วตตติ. อติ อุปสัค เป็นไปในอรรถแห่งศัพท์ว่า “อติว” เร็ว (วิภาวินีอรรถโยชนา ๖๔๗)

ด้วยอริยมรรค อันเป็นอุบายเครื่องบรรลู่ หรือพื้นฐานแห่งสิ่งที่จะต้องศึกษา ๑๐ ประการ (ขุ.ขุ.อ. ๒/๑๕-๑๗)

ที่มาของทศสิกขาบท

หลังจากการหลบลามณะได้รับพุทธทศปาฐะให้ได้รับบรรพชาเป็นสามเณรด้วยวิธีไตรสรณคมน์เป็นรูปแรกแล้ว ได้มีกุลบุตรเข้ามาขอบรรพชาเป็นสามเณรจำนวนมาก สามเณรเหล่านั้นต่างมีข้อสงสัยกันว่า เมื่อบรรพชาแล้วเช่นนี้ จะต้องสมทานศึกษาอะไร ภิกษุทั้งหลายที่ทราบความนั้น จึงนำความกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ ด้วยเหตุนี้เอง พระผู้มีพระภาค ขณะประทับอยู่ที่พระเชตวัน-วิหาร เขตกรุงสาวัตถี จึงทรงอนุญาตสิกขาบท ๑๐ ประการ ให้เป็นข้อปฏิบัติสำหรับสมทานศึกษาแก่สามเณร (วิ.ม. (แปล) ๔/๑๐๕-๑๐๖/๑๖๔-๑๖๕, ขุ.ขุ.อ. ๒/๑๔-๑๕)

เหตุที่จัดทศสิกขาบทไว้เป็นลำดับต่อจากสรณคมน์

ต่อมากุลบุตรทั้งหลายที่เข้ามาสู่พระพุทธศาสนาด้วยไตรสรณคมน์ จะเป็นบรรพชิต อุบาสก หรืออุบาสิกา ก็ตาม สิ่งสำคัญที่พึงปฏิบัติ คือ ข้อปฏิบัติที่พึงจดเว้น ไม่ควรล่วงละเมิด ได้แก่ สิกขาบท ดังนั้น ทศสิกขาบทนี้ จึงถูกจัดไว้เป็นลำดับต่อจากสรณคมน์ (ขุ.ขุ.อ. ๒/๑๔)

๓. ทวัตตีสากาโร

ทวัตตีสากาโร ว่าด้วยอาการ ๓๒

อตฺถิ อิมสฺมี กาเย :

เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ,

มฺสํ นหารุ^๑ อฏฺฐิ^๒ อฏฺฐิมิณฺขํ วกฺกํ,

หทยํ ยกนํ กิโณมกํ ปิหํ ปปฺผาสํ,

อนตํ อนตฺตคฺคณิ อุตฺริยํ กรีสํ มตฺถลฺลฺลฺกํ,

ปิตฺตํ เสมุทํ ปุพฺพโ พฺโห โลหิตํ เสโท เมโท,

อสฺสํ วสา เขโฬ ลิงฺฆาณิกา ลลิกา มุตฺตนฺติ.^๓

ในร่างกายนี้มี

ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง

เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต

หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด

ไส้ใหญ่ ไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า
มันสมอง

ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น

น้ำตา เปรูมมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ
และมูล

ทวัตตีสากาโร นิฏฺฐิโต.

ทวัตตีสากาโร จบ

^๑ ฉ., เท. นหารุ, สยา. นหารุ

^๒ สยา. อฏฺฐิ

^๓ สยา. มุตฺตํ, มตฺถเก มตฺถลฺลฺกนฺติ

จำแนกบท ๔			
๑. บทนาม		กรีส	อาหารเก่า
อิมสมิ	นี้	มตถลุงค์	มันสมอง
กาเย = สรีเร	ในกาย	ปีตติ	น้ำดี
เกสา	ผม ท.	เสมห	เสมหะ, เสด
โลมา	ขน ท.	พุพโพ	หนอง
นขา	เล็บ ท.	โลหิต	เลือด
ทนต์	ฟัน ท.	เสโท	เหงื่อ
ตโจ	หนัง	เมโท	มันชั้น
มัส	เนื้อ	อสสุ	น้ำตา
นหารุ	เอ็น	วสา	เปลงมัน, มันเหลว
อฏฐิ	กระดูก	เชโฬ	น้ำลาย
อฏฐิมิณชิ	เยื่อในกระดูก	สิงฆานิก	น้ำมูก
ววก	ไต	ลสิก	ไขข้อ
หทย	หัวใจ	มุตติ	น้ำมูตร, ปัสสาวะ
ยกน	ตับ	๒. บทอาขยต	
กิโถมก	พังผืด	อตถิ	มืออยู่, ย่อมมี
ปีห	ม้าม	๓. บทอุปสัค	
ปปผาส	ปอด	อุ (อุทร = อุ+ทร+อ)	เป้องบน (อุปริภาคะ)
อนต	ลำไส้ใหญ่	๔. บทนิบาต	
อนตคณ	ลำไส้เล็ก	อตถิ = สวิชชนติ	มืออยู่, ย่อมมี
อุทรีย	อาหารใหม่	อิติ	ดังนี้แล, จบแล้ว (วากยปริสมัตติ)

ความหมายและสาระสำคัญของทวตติงสาการ

ความหมายของทวตติงสาการ

ทวตติงสาการ แปลว่า อาการ ๓๒ หมายถึงอวัยวะทุกส่วนในร่างกาย คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก อาหารใหม่

อาหารเก่า มันสมอง ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ และ มูตร ใช้เป็นอารมณ์กัมมัฏฐาน เรียกว่า ทวัตติงสาการกัมมัฏฐาน (กัมมัฏฐานที่พิจารณาอาการ ๓๒ เป็นอารมณ์)

ที่มาของทวัตติงสาการ

การเจริญกัมมัฏฐานโดยใช้สติพิจารณาส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเป็นอารมณ์โดยสภาวะต่าง ๆ ที่เรียกว่า ทวัตติงสาการกัมมัฏฐาน นั้น มีจุดประสงค์เพื่อให้จิตตั้งมั่นในอารมณ์นั้น ๆ ไม่ซัดส่ายไปในอารมณ์อื่น ๆ และเพื่อให้สะดวกในการกำหนด เพราะมีพื้นที่ในการกำหนดอย่างมีขอบเขต วิธีเจริญกัมมัฏฐานนี้ เป็นส่วนหนึ่งของกายคตาสติกัมมัฏฐาน คือกัมมัฏฐานที่มีสติพิจารณาร่างกายเป็นอารมณ์ แยกออกเป็นหมวด ๆ ดังนี้

- (๑) อานาปานปัพพะ หมวดว่าด้วยการกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออก
- (๒) อิริยาปถปัพพะ หมวดว่าด้วยการกำหนดรู้อิริยาบถ
- (๓) จตุสัมปชัญญูปปัพพะ หมวดว่าด้วยการมีสัมปชัญญะในการเคลื่อนไหวทุกอย่าง
- (๔) ปฏิกูลมนสิการปัพพะ หมวดว่าด้วยการพิจารณาส่วนประกอบในร่างกายให้เห็นเป็นของ ปฏิกูล
- (๕) ธาตุมนสิการปัพพะ หมวดว่าด้วยการพิจารณาร่างกายให้เห็นเป็นเพียงธาตุ
- (๖) นวสีวลิกาปัพพะ หมวดว่าด้วยการพิจารณาซากศพที่มีสภาพต่าง ๆ อันแปลกกันไปเป็น ๙ ระยะ ให้เห็นคติธรรมดาของร่างกาย ของผู้อื่นเป็นอย่างไร ของตนก็เป็นอย่างนั้น (ขุ.ขุ.อ. ๓/๒๙, วิสุทฺธิ. ๑/๑๗๘/๒๖๑-๒๖๒)

วิธีเจริญทวัตติงสาการ

กุลบุตรผู้ปรารถนาจะเจริญทวัตติงสาการกัมมัฏฐาน พึงตัดปัลลิว (ความกังวล) ๑๐ อย่าง คือ

- (๑) อาวาสปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับอาวาส
- (๒) กุลปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับตระกูลญาติหรือตระกูลอุปัชฌาย์
- (๓) ลาภปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับลาภ
- (๔) คณปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับคณะศิษย์
- (๕) กัมมปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับการงาน
- (๖) อัทธานปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับการเดินทางไกลเนื่องด้วยกิจธุระ
- (๗) ญาติปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับญาติในเรือน หรืออาจารย์และอุปฌาย์เป็นต้นในวิหาร
- (๘) อาพาธปัลลิว ความกังวลเกี่ยวกับความเจ็บไข้ของตน

(๙) คันถป्लीโพธ ความกังวลเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน

(๑๐) อิทธิป्लीโพธ ความกังวลเกี่ยวกับฤทธิ์ของปุณฺณ

พึงเว้นเสนาสนะที่ไม่เหมาะสม ๑๘ แห่ง มีอาวาสใหญ่ อาวาสใหม่ อาวาสทรุดโทรม เป็นต้น เลือกเสนาสนะที่เหมาะสม คือ เสนาสนะที่ไม่ไกลนัก ไม่ใกล้นัก ปราศจากเสียงรบกวน เป็นต้น พิจารณาเห็นโทษในกามและอาณิสสในเนกขัมมะ ทำจิตให้เลื่อมใสในพระรัตนตรัย เข้าไปหาอาจารย์ ผู้เป็นกัลยาณมิตร ศึกษาวิธีการกำหนดกัมมัฏฐานและวิธีการมนสิการกัมมัฏฐาน จากนั้นก็เริ่มเจริญ ทวตติสากการกัมมัฏฐาน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ พึงเจริญด้วย “การสาธยายทางวาจา” (ภาษาบาลี) ตามลำดับ ดังนี้

(๑) พึงเจริญตจปัญจกัมมัฏฐาน (กัมมัฏฐานที่มีหน้งเป็นที่ ๕) คือ เกสา (ผม) – ตโจ (หนัง) จนคล่องแคล่ว ประมาณครึ่งเดือน

(๒) พึงเจริญวักกปัญจกัมมัฏฐาน (กัมมัฏฐานที่มีไต่เป็นที่ ๕) คือ มंस (เนื้อ) – วกฺก (ไต) ประมาณครึ่งเดือน

(๓) พึงเจริญตจปัญจกัมมัฏฐาน และวักกกัมมัฏฐานอีกครั้งเดือน

(๔) พึงเจริญปปฬาสปัญจกัมมัฏฐาน (กัมมัฏฐานที่มีปอดเป็นที่ ๕) คือ หทย (หัวใจ) – ปปฬาส (ปอด) ครึ่งเดือน

(๕) พึงเจริญทั้ง ๓ ปัญจกะ (ตจปัญจกะ, วักกปัญจกะ, ปปฬาสปัญจกะ) ครึ่งเดือน

(๖) พึงเจริญมตฺถลฺลคปัญจกัมมัฏฐาน (กัมมัฏฐานที่มีมันสมองเป็นที่ ๕) คือ อนฺต (ไส้ใหญ่) – มตฺถลฺลค (มันสมอง) ครึ่งเดือน

(๗) พึงเจริญหมวดปัญจกะ (ตจปัญจกะ, วักกปัญจกะ, ปปฬาสปัญจกะ, และหมวดมตฺถลฺลค-ปัญจกะ) ครึ่งเดือน

(๘) พึงเจริญเมตฺถกกัมมัฏฐาน (กัมมัฏฐานที่มีมันชั้นเป็นที่ ๖) คือ ปิตฺต (ดี) – เมโท (มันชั้น) ครึ่งเดือน

(๙) พึงเจริญหมวดปัญจกะร่วมกับเมตฺถกกะ ครึ่งเดือน

(๑๐) พึงเจริญมุตตคกัมมัฏฐาน (กัมมัฏฐานที่มีมูตรเป็นที่ ๖) คือ อสุสุ (น้ำตา) – มุตตค (น้ำมูตร) ครึ่งเดือน

(๑๑) พึงเจริญทวตติสากการทั้งหมดประมาณครึ่งเดือน

พึงสาธยายทั้งโดยอนุโลม (ตามลำดับ) และปฏิโลม (ย้อนลำดับ) จนคล่องปากขึ้นใจ จิตตั้งมั่น ไม่ซัดส่าย และอวัยวะส่วนต่าง ๆ ในร่างกายปรากฏชัด จากนั้นพึงเจริญในขั้นต่อไป

ขั้นที่ ๒ พึงเจริญด้วย “การสาธยายทางใจ” (คำแปล) โดยกำหนดรู้ลักษณะของส่วนต่าง ๆ แห่งร่างกาย มีวิธีเหมือนการสาธยายทางวาจา

หมายเหตุ : ข้อ(๑)-(๗) รวมเป็นธาตุดิน ๒๐, ข้อ(๘)-(๑๐) รวมเป็นธาตุน้ำ ๑๒ รวมทั้งหมดเป็นอาการ ๓๒

ขั้นที่ ๓ พึงเจริญด้วย การกำหนดสีแต่ละส่วน ว่ามีสีอย่างไร

ขั้นที่ ๔ พึงเจริญด้วย การกำหนดลักษณะแต่ละส่วน ว่ามีลักษณะอย่างไร

ขั้นที่ ๕ พึงเจริญด้วย การกำหนดทิศที่ตั้งแต่ละส่วน ว่ามีทิศที่ตั้งอย่างไร

ขั้นที่ ๖ พึงเจริญด้วย การกำหนดโอกาสจุดที่ตั้งแต่ละส่วน ว่ามีโอกาสจุดที่ตั้งอย่างไร

ขั้นที่ ๗ พึงเจริญด้วย การกำหนดเปรียบเทียบความเหมือนกันและต่างกัน ระหว่างอาการ ๓๒ ด้วยกัน

การเจริญอาการ ๓๒ ทั้งหมดนี้ อาจใช้เวลาประมาณ ๖ เดือน สำหรับผู้มีปัญญาระดับปานกลาง แต่สำหรับผู้มีปัญญาน้อยอาจใช้เวลาตลอดชีวิต ส่วนผู้มีปัญญาแก่กล้าเฉียบแหลม สามารถภาวนาให้สำเร็จได้โดยใช้เวลาไม่นานนัก (ขุ.ขุ.อ. ๓/๓๒-๓๓, วิสุทธิ. ๑/๑๗๘-๑๘๐/๒๖๑-๒๖๔)

อานิสงส์การเจริญทวัตติงสาการ

ทวัตติงสาการกัมมัญฐานอันเป็นส่วนหนึ่งของกายคตาสติกัมมัญฐานที่บุคคลเจริญแล้ว ย่อมเป็นเหตุให้เกิดธรรมเหล่านี้ คือ

(๑) สังเวทธรรมอันยิ่งใหญ่ (วิปัสสนา อิกนัยหนึ่ง มรรค ๔)

(๒) ประโยชน์อันยิ่งใหญ่ (มรรค ๔ อิกนัยหนึ่ง สามัญญผล)

(๓) ความเกษมจากโยคะอันยิ่งใหญ่ (พระนิพพาน)

(๔) สติสัมปชัญญะ

(๕) ญาณทัสสนะ (ปัญญาที่รู้แจ้งตามเป็นจริง)

(๖) ทิฏฐธัมมสุขวิหาร (การอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน)

(๗) การทำให้แจ้งผลแห่งวิชาและวิมุตติ (ม.อ. ๑๔/๑๔๕/๑๓๗, ขุ.ขุ.อ. ๓/๒๔)

เหตุที่จัดทวัตติงสาการต่อจากทสสิกขาบท

เนื่องจากไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ต่างเป็นพื้นฐานของกัน เมื่อทสสิกขาบทจัดเป็นศีล ทวัตติงสาการกัมมัญฐานก็จัดเป็นสมาธิ ดังนั้น ทวัตติงสาการจึงถูกจัดไว้ต่อจากทสสิกขาบท

๔. กุมารปณฺหา^๑

กุมารปณฺหา (สามเณรปณฺหา) ว่าด้วยการถามปัญหากับโสปากสามเณร

๑. เอกิ นาม กิ, ๑. อะไรชื่อว่า หนึ่ง	สพฺเพ สตฺตา อาหารภูจฺติกา. ที่ชื่อว่า หนึ่ง ได้แก่ สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร
๒. เทว นาม กิ, ๒. อะไรชื่อว่า สอง	นามภจ รูปภจ. ที่ชื่อว่า สอง ได้แก่ นามและรูป
๓. ตินฺนิ นาม กิ, ๓. อะไรชื่อว่า สาม	ติสฺโส เวทนา. ที่ชื่อว่า สาม ได้แก่ เวทนา ๓
๔. จตฺตาริ นาม กิ, ๔. อะไรชื่อว่า สี่	จตฺตาริ อริยสจฺจานิ. ที่ชื่อว่า สี่ ได้แก่ อริยสัจ ๔
๕. ปญฺจ นาม กิ, ๕. อะไรชื่อว่า ห้า	ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา. ที่ชื่อว่า ห้า ได้แก่ อุปาทานขันธ์ ๕
๖. ฉ นาม กิ, ๖. อะไรชื่อว่า หก	ฉ อชฺมตฺติกานิ อายตนาณิ. ที่ชื่อว่า หก ได้แก่ อายตนะภายใน ๖
๗. สตฺต นาม กิ, ๗. อะไรชื่อว่า เจ็ด	สตฺต โพชฌนฺคา. ที่ชื่อว่า เจ็ด ได้แก่ โพชฌงค์ ๗
๘. อฏฺฐ นาม กิ, ๘. อะไรชื่อว่า แปด	อริโย อฏฺฐจฺจิกโก มคฺโค. ที่ชื่อว่า แปด ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘
๙. นว นาม กิ, ๙. อะไรชื่อว่า เก้า	นว สตฺตาวาสา. ที่ชื่อว่า เก้า ได้แก่ สัตตาวาส ๙
๑๐. ทส นาม กิ, ๑๐. อะไรชื่อว่า สิบ	“ทสฺหฺงเคหิ สมณฺนาคโตะ ‘อรหาติ วุจฺจตีติ. ที่ชื่อว่า สิบ ได้แก่ บุคคลผู้ประกอบด้วยองค์คุณ ๑๐ เรียกว่า พระอรหันต์

กุมารปณฺหา นิฏฺฐิตา.

กุมารปณฺหา จบ

^๑ ฉ. กุมารปณฺหา, สยยา. สามเณรปณฺหา

จำแนกบท ๔			
๑. บทนาม		โพชฌงคา	โพชฌงค์ ท., (ธรรมที่เป็นไปเพื่อความตรัสรู้)
เอกิ	หนึ่ง		
กิ	อะไร	อภฺจฺจคิโก	มีองค์ ๘
สพฺเพ	ทั้งปวง	มคฺโค	มรรค
สตุตา	สัตว์ ท.	นว	๙
อาหารภูจฺติกา	ผู้ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร	สตุตาวาสา	สัตตาวาส ท. (ภาพที่อยู่อาศัยของสัตว์)
เทว	๒		
นามิ	นาม	ทส	๑๐
รูปิ	รูป	ทสฺหิ	๑๐
ตฺถิ	๓	องฺเคหิ	ด้วยองค์ ท.
ติสฺโส	๓	สมนฺนาคโต = ยุตฺโต	ประกอบแล้ว
เวทนา	เวทนา ท.	อรหา	พระอรหันต์
จตุตาริ	๔	๒. บทอาขยาต	
อริยสฺสจฺจานิ	อริยสัจ ท.	(โหนฺติ)	(ย่อมมี, ย่อมเป็น)
ปญฺจ	๕	(อตฺถิ)	(มีอยู่, ย่อมมี)
ปญฺจุปาทานกฺขณธา	อุปาทานขันธ ๕ ท.	วฺจุจฺติ	(อัน...) ย่อมเรียก
ฉ	๖	๓. บทอุปสัค	
อชฺชุตฺติกานิ	ประกอบภายในตน, เป็นไปภายในตน	อา (อาหาร, อายุตน, สตุตาวาส)	-
อภฺจฺ	๘	สํ+อนฺ+อา	ประกอบ
อายตฺตานานิ	อายตนะ ท.	(สมนฺนาคโต)	
สตุต	๗	อธิ (อชฺชุตฺติก)	อาศัยเป็นไป (อธิกิจฺจปวตฺต)
อริโย	อริยะ, อันผู้ต้องการพระนิพพานพึงบรรลु, อันเป็นไปห่างไกลจากกิเลส	๔. บทนิบาต	
		นาม	หรือ (การถามปัญหา)
		จ	ด้วย, และ
		อิติ	ว่า...ดังนี้, ดังนี้แล, จบแล้ว

ความหมายและสาระสำคัญของกุมารปัญหา (สามเณรปัญหา)

ที่มาของกุมารปัญหา

พระโสပါกเถระ เป็นพระมหาสาวกที่สำคัญอีกรูปหนึ่งของพระผู้มีพระภาค เป็นพระเถระที่ยังมีอายุน้อย เป็นภิกษุพิเศษในพระพุทธศาสนา เพราะท่านได้บรรลุอรหัตตผลในขณะยังเป็นสามเณรอายุเพียง ๗ ขวบ และได้รับการอุปสมบทด้วยวิธีพิเศษ คือการตอบปัญหาของพระผู้มีพระภาค ท่านสามารถตอบได้อย่างครบถ้วนชัดเจน การอุปสมบทจึงสำเร็จแก่ท่าน กลายเป็นที่มาแห่งเรื่องกุมารปัญหาหรือสามเณรปัญหา (ขุ.ขุ.อ. ๔/๖๔)

สาระสำคัญของกุมารปัญหา

คำตอบปัญหาทั้ง ๑๐ ข้อ เป็นคำตอบที่แสดงภูมิปัญญาของพระอรหันต์ ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือคำตอบปัญหาข้อที่ ๑๐ เพราะแสดงองค์คุณของพระอรหันต์โดยตรง องค์คุณของพระอรหันต์นั้นมี ๑๐ ประการ คือ

(๑) สัมมาทิฐิ	(๒) สัมมาสังกัปปะ
(๓) สัมมาวาจา	(๔) สัมมากัมมันตะ
(๕) สัมมาอาชีวะ	(๖) สัมมาวายามะ
(๗) สัมมาสติ	(๘) สัมมาสมาธิ
(๙) สัมมาญาณะ	(๑๐) สัมมาวิมุตติ (ขุ.ขุ.อ. ๔/๗๗)

สามเณรตอบถึงสภาวะธรรมล้วน ๆ โดยมีได้น้อมมาสู่ตนเพื่อแสดงว่าตนบรรลุอรหัตตผลเลย แต่พระผู้มีพระภาคก็ทรงทราบดีว่า ท่านเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในพระธรรมวินัยของพระองค์

เหตุที่จัดกุมารปัญหาไว้เป็นลำดับต่อจากทวัตติงสาการ

เมื่อทสสิกขาบทจัดเป็นศีล ทวัตติงสาการจัดเป็นสมาธิภาวนา การตอบปัญหาของสามเณรจึงจัดเป็นปัญญาที่มีศีลและสมาธิเป็นพื้นฐาน ดังคำว่า “ผู้มีปัญญา เมื่อตั้งอยู่ในศีลแล้ว พึงอบรมจิตและปัญญาให้เจริญ” (ส.ส. (แปล) ๑๕/๒๓/๒๗) ดังนั้น กุมารปัญหาก็ถูกจัดไว้เป็นลำดับต่อจากทวัตติงสาการ (ขุ.ขุ.อ. ๔/๖๔)

๕. มงคลสูตร

มงคลสูตร ว่าด้วยมงคล

๑. เอวํ เม สุตฺตํ- เอกํ สมยํ ภควา สวตถิยํ วิหริติ เขตวเน อนาถปิณฑิกสุส อารามे.

[๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี

อล โข อดุลตราทะเวตตะ อภิกกนตาย รตติยา อภิกกนตวณฺณา เกวลกปปี เขตวันโธภาเสตฺวา, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิเวทฺเตว เภกมนฺตํ อฏฺฐาลิ, ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไป เทวดาองค์หนึ่ง มีวรรณงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิเวทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร

เภกมนฺตํ จิตฺตา โข สาทะเวตตะ ภควนฺตํ คากาย อชฺฌณฺณาลิ

ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

๒. “พหู เทวา มนุสฺสา จ มงฺคลานิ อจินฺตยฺ.
อากงฺขมานา โสตถานํ พุริติ มงฺคลมุตฺตมํ.

[๒] เทวดาและมนุษย์จำนวนมาก ต่างมุ่งหวังความสุขสวัสดิ ร่วมกันคิดถึงเรื่องมงคล ขอพระองค์ตรัสบอกมงคลอันสูงสุดด้วยเถิด

(พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบ ดังนี้)

๓. อเสวนา จ พาลานํ ปณฺทิตานญจ เสวนา
ปฺปูชา จ ปุชฺเณยยานิ^๑ เอตํ มงฺคลมุตฺตมํ.^๒

[๓] (๑) การไม่คบคนพาล (๒) การคบแต่บัณฑิต (๓) การบูชาคนที่ควรบูชา นี่เป็นมงคลอันสูงสุด

๔. ปติรูปเทสวาโส จ ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา
อตฺตสมฺมาปณฺธิ จ เอตํ มงฺคลมุตฺตมํ.

[๔] (๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม (๕) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน (๖) การตั้งตนไว้ชอบ นี่เป็นมงคลอันสูงสุด

^๑ ฉ. ปุชเณยยานิ, สี. สยา. ปุชณียานิ

^๒ ฉ., เท. เอตํ มงคลมุตตมํ, เหวมฺปริปิ.

๕. พาทุสจฺจณฺจ ลิปฺปณฺจ วินโย จ สุลิกฺขิโต
 สุภาสิตา จ ยา วาจา เอตํ มงคลมุตฺตมํ.
 [๕] (๗) ความเป็นพหูสูต (๘) ความเป็นผู้มีศิลปะ (๙) วินัยที่ศึกษามาดี
 (๑๐) วาจาสุภาสิต นี่เป็นมงคลอันสูงสุด
๖. มาตาปิตุ อุปฏฺฐานํ ปุตฺตทารสฺส สงฺคโ
 อนาฏฺลา จ กมฺมนฺตา เอตํ มงคลมุตฺตมํ.
 [๖] (๑๑) การบำรุงมารดาบิดา (๑๒) การสงเคราะห์บุตร (๑๓) การสงเคราะห์
 ภรรยา (๑๔) การงานที่ไม่อาภูล นี่เป็นมงคลอันสูงสุด
๗. ทานญฺจ ธมฺมจิริยา จ ฌาตกานญฺจ สงฺคโ
 อนวชฺชานิ กมฺมานิ เอตํ มงคลมุตฺตมํ.
 [๗] (๑๕) การให้ทาน (๑๖) การประพฤติธรรม (๑๗) การสงเคราะห์ญาติ
 (๑๘) การงานที่ไม่มีโทษ นี่เป็นมงคลอันสูงสุด
๘. อารตี^๑ วิรตี ปาปา มชฺชปานา จ สยฺโม
 อปฺปมาโท จ ธมฺเมสุ เอตํ มงคลมุตฺตมํ.
 [๘] (๑๙) การงดเว้นจากบาป (๒๐) การสำรวมระวังจากการดื่มน้ำเมา
 (๒๑) ความไม่ประมาทในธรรม นี่เป็นมงคลอันสูงสุด
๙. คารโว จ นิวาโต จ สนฺตฺฎฺจิ จ กตญฺญตา
 กาเลน ธมฺมสฺสวนิ^๒ เอตํ มงคลมุตฺตมํ.
 [๙] (๒๒) ความเคารพ (๒๓) ความถ่อมตน (๒๔) ความสันโดษ
 (๒๕) ความกตัญญู (๒๖) การฟังธรรมตามกาล นี่เป็นมงคลอันสูงสุด
๑๐. ขนฺตี จ โสวจฺสุตฺตา สมณานญฺจ ทสฺสนํ
 กาเลน ธมฺมสากฺขณา เอตํ มงคลมุตฺตมํ.
 [๑๐] (๒๗) ความอดทน (๒๘) ความเป็นคนว่าง่าย (๒๙) การพบเห็นสมณะ
 (๓๐) การสนทนาธรรมตามกาล นี่เป็นมงคลอันสูงสุด
๑๑. ตโป จ พุรฺหมจิริยญฺจ^๓ อริยสจฺจาน ทสฺสนํ
 นิพฺพานสจฺฉิกิริยา จ เอตํ มงคลมุตฺตมํ.
 [๑๑] (๓๑) การเผฬลาญบาป (๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์
 (๓๓) การเห็นอริยสัจ (๓๔) การทำนิพพานให้แจ้ง นี่เป็นมงคลอันสูงสุด

^๑ อี. อารตี^๒ ฉ. ธมฺมสฺสวนํ, สี. ธมฺมสฺสวนํ, ธมฺมสฺวนํ^๓ เท. พุรฺหมจิริยํ

๑๒. ผุฏฐสฺส โลกธมเมหิ จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ
 อโสภํ วิรชํ เขมํ เอตํ มงฺคลมุตฺตมํ.
- [๑๒] (๓๕) จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว (๓๖) จิตไม่เศร้าโศก
 (๓๗) จิตปราศจากธุลี (๓๘) จิตเกษม นี่เป็นมงคลอันสูงสุด
๑๓. “เอตาทิสานิ กตฺวาน สพฺพตฺถมปฺราจิตา
 สพฺพตฺถ สโตถิ คจฺจนฺติ ตํ เตสํ^๑ มงฺคลมุตฺตมฺนติ.
- [๑๓] เทวดาและมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวมานี้แล้ว ไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทั้งปวง
 ย่อมถึงความสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน ทั้ง ๓๘ ประการนั้น เป็นมงคลอันสูงสุด
 ของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น

มงคลสูตร ตํ นิฏฺฐิตํ.

มงคลสูตร จบ

จำแนกบท ๔			
ข้อ ๑			
๑. บทนาม		สา (เทวดา)	(เทวดา) นั้น
เม	อันข้าพเจ้า	คาถาย	ด้วยคาถา
สุตํ = อุปฐาริตํ	ได้สดับแล้ว, ทรงจำไว้แล้ว	๒. บทอาขยาต	
เอกํ	หนึ่ง	วิหฺรติ	ย่อมประทับอยู่
สมยํ	ในสมัย	อุปฺสงฺกมิ	เข้าไปเฝ้าแล้ว
ภควา	พระผู้มีพระภาค	อภฺยาสิ	ได้ยินแล้ว
สาวตฺถิยํ	ใกล้กรุงสาวัตถี	อชฺฌมฺภาสิ	ได้กราบทูลแล้ว
เชตฺวนเ	ณ พระเชตวัน	๓. บทอุปสัค	
อนาถปิณฺฑิกสฺส	ของอนาถปิณฺฑิกเศรษฐี	วิ (วิหฺรติ)	-
อาราเม	อาราม	อา (อาราเม)	-
อณฺตุตรา	ตนหนึ่ง	อภิ (อภิกฺกนฺตาย)	สิ้นไป
เทวดา	เทวดา	อว (โองาเสตฺวา)	-
อภิกฺกนฺตาย = ปริกฺชีณาย	สิ้นไปแล้ว, ผ่านไปแล้ว	อุป+สํ (อุปฺสงฺกมิ)	ใกล้ (อุปคฺมนะ)
		อุป+สํ (อุปฺสงฺกมิตฺวา)	ใกล้ (อุปคฺมนะ)
รตฺติยา	เมื่อราตรี	อภิ (อภิวาเทตฺวา)	กราบไหว้ (วันทนะ)

^๑ ฉ., เท., อี. ตํ เตสํ

อภิกขณตวณณา	มีวณณะงดงามยิ่งนัก	อธิ (อชฺฌภาสี)	-
เกวลกปปี = อนวเสสํ สมณุตโต	โดยรอบไม่มีส่วนเหลือ	๔. บทนิบาต	
เซตวัน	ยังพระเชตวัน	เอว	อย่างนี้
เยน = ยตถ (ทิสภาเค)	(มีอยู่) ในส่วน แห่งทิศใด	อถ	ครั้งนั้น
ภควา	พระผู้มีพระภาค	โฆ	แล
เตน = ตตถ = ตํ (ทิสภาคํ)	สู่ส่วนแห่งทิศนั้น	โอภาเสตวา	ให้สว่างแล้ว
ภควนฺตํ	ซึ่งพระผู้มีพระภาค	= อากาย ฬริตวา	
เอกมนฺตํ	ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง	อุปสงกมิตวา	ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว
จิตา	ผู้ยื่นแล้ว	อภิวาเทตวา = วนทิตวา ปณมิตวา นมสสิตวา	ถวายอภิวาทแล้ว

ข้อ ๒

๑. บทนาม		อุตุตมํ	อันสูงสุด
พหู	มาก	= วิสสิตถํ ปวริ	(วิเศษ, ประเสริฐ)
เทวา	เทวดา ท.	๒. บทอาขยาต	
มนุสฺสา	มนุษย์ ท.	อจินตยํ	ได้คิดแล้ว
มจฺคลานิ	ซึ่งมจฺคล ท.	พฺรหฺมิ	ของจตรัส, ของจแสดง
อากงฺขมานา	มุ่งหวังอยู่, ต้องการอยู่, ปรารถนาอยู่	๓. บทอุปลัก	
โสตุถาณํ	ซึ่งความสวัสดิ ท.	อา (อากงฺขมานา)	-
มจฺคลํ = อิทฺธิการณํ วุฑฺฒิการณํ สพฺพ- สมปตฺติการณํ	ซึ่งมจฺคล (เหตุแห่งความ สำเร็จ เหตุแห่งความเจริญ เหตุแห่งสมบัติทุกอย่าง)	อุ (อุตุตมํ)	ประเสริฐ (ประธานะ)
		๔. บทนิบาต	
		จ	ด้วย, และ

ข้อ ๓

๑. บทนาม		เอตํ (ติวิธกมฺมิ)	(การกระทำ ๓ ประการ) นี้
อเสวนา = อภขนา อปยฺรฺุปาสนา	การไม่คบ (การไม่คบ การไม่เข้าไปใกล้)	มจฺคลํ	เป็นมจฺคล
		อุตุตมํ	อันสูงสุด

พาลานั	ซึ่งคนพาล ท.	๒. บทอาขยาต	
ปณชิตานั	ซึ่งบัณฑิต ท.	-	-
เสวนา = ภขนา ปยิรฺอุปาสนา ตัสหายตา สมปวงกตา ตัสมมฺคิตา	การคบ (การเข้าใกล้ การมีบัณฑิต นั้นเป็นสหาย มีบัณฑิตนั้น เป็นเพื่อน ความรักพร้อม ด้วยบัณฑิตนั้น)	๓. บทอุปสัค	
ปุชเนยฺยานั	ซึ่งบุคคลผู้ควรบูชา ท.	อุ (อุตฺตมํ)	ประเสริฐ (ประธานะ)
		๔. บทนิบาต	
		จ	ด้วย, และ

ข้อ ๔

๑. บทนาม		มงคล	เป็นมงคล
ปติรูปเทสวาโส	การอยู่ในประเทศ ที่สมควร	อุตฺตมํ	อันสูงสุด
ปุพฺพเ	ในกาลก่อน	-	-
กตปุญญตา = อุปจิตกุสลตา	การได้ทำบุญไว้	๓. บทอุปสัค	
อตฺตสมฺมาปณฺธิ	การตั้งตนไว้ชอบ	ปติ (ปติรูป-)	สมควร
เอตํ (ติวิธกมฺม)	(การกระทำ ๓ ประการ) นี้	๔. บทนิบาต	
		จ	ด้วย, และ

ข้อ ๕

๑. บทนาม		เอตํ (จตุพฺพิธกมฺม)	(การกระทำ ๔ ประการ) นี้
พาหุสจฺจํ = พหุสสุตฺตภาโว	ความเป็นพหูสูต (ผู้ทรงจำ สัทธุดาสน)	มงคล	เป็นมงคล
สิปปํ = ยํ กิณฺจ หตฺถโกสฺสลํ	ความเป็นผู้มีศีลปะ (ความ ฉลาดในงานฝีมือทุกอย่าง)	อุตฺตมํ	อันสูงสุด
วินโย = กายวาจา จิตตวินยณั	การมีวินัย (การฝึกกายวาจาจิต)	๒. บทอาขยาต	
สุสิกฺขิโต = สฺมฺมจฺจํ สิกฺขิโต	ที่ศึกษาดีแล้ว	-	-
		๓. บทอุปสัค	
		วิ (วินโย)	ประการต่าง ๆ (วิวิธะ), พิเศษ (วิเสสะ)
		สุ (สุสิกฺขิโต)	ดี (สฺมฺมจฺจํ)

สุภาสิตา = สุกฺกุ ภาสิตา	อันเป็นสุภาสิต, อันเขากล่าวด้วยดีแล้ว	สุ (สุภาสิตา)	ดี (สุกฺกุ)
ยา	ใด	๔. บทนิบาต	
วาจา	วาจา	จ	ด้วย, และ

ข้อ ๖

๑. บทนาม		มงคล	เป็นมงคล
มาตาปิตุณ	ซึ่งมารดาและบิดา ท.	อุตุตม	อันสูงสุด
อุပ္ปฏฐาน	การบำรุง	๒. บทอาขยาต	
ปุตตหารสส	ซึ่งบุตรและภรรยา	-	-
สงคโห	การสงเคราะห์	๓. บทอุปลัก	
อนากุลา	ที่ไม่อากุล, ปราศจากการคั่งค้าง	อุป (-อุပ္ปฏฐาน)	บำรุง, รับใช้ (บูชา)
		ส (สงคโห)	รวบรวม (สังคหะ)
กมมนตา	การงาน ท.	๔. บทนิบาต	
เอต (ติวิธกมม)	(การกระทำ ๓ ประการ) นี้	จ	ด้วย, และ

ข้อ ๗

๑. บทนาม		เอต (จตุพพิธกมม)	(การกระทำ ๔ ประการ) นี้
ทาน	การให้ทาน	มงคล	เป็นมงคล
ธมฺมจริยา = ทส- กุสลกมฺมปถจริยา	การประพฤติธรรม (กุศลกรรมบถ ๑๐)	อุตุตม	อันสูงสุด
ฌาตกาน	ซึ่งญาติ ท.	-	-
สงคโห	ซึ่งญาติ ท.	๓. บทอุปลัก	
อนวชฺชานี = อนินทิตานี อครหิตานี	อันไม่มีโทษ, (อันใคร ๆ ไม่นินทา, ไม่ติเตียน)	ส (สงคโห)	รวบรวม (สังคหะ)
		๔. บทนิบาต	
		จ	ด้วย, และ
กมฺมานิ	การงาน ท.		

ข้อ ๘

๑. บทนาม		เอตํ (ติวิธกมมํ)	(การกระทำ ๓ ประการ) นี้
อารติ	การงดเว้น (ความไม่ยินดี ทางใจของผู้เห็นโทษ ในบาป)	มงฺคลํ	เป็นมงคล
		อุตฺตมํ	อันสูงสุด
		๒. บทอาขยาต	
วิรติ	การงดเว้นทางกาย และวาจา	-	-
		๓. บทอุปสัค	
ปาปา = อุกุสลา	จากบาป (กรรมกิเลส ๔)	อา (อารติ)	-
มชฺชปาณา	จากการดื่มน้ำเมา	วิ (วิรติ)	-
สํยโม = สยมนํ	การสำรวมระวังตน	สํ (สยโม)	สำรวม
อปฺปมาโท = อปฺปมชฺชนํ	ความไม่ประมาท	ป (อปฺปมาโท)	-
		๔. บทนิบาต	
ธมฺเมสุ = กุสเลสุ	ในกุศลธรรม ท.	จ	ด้วย, และ

ข้อ ๙

๑. บทนาม		ธมฺมสฺสวณํ	การฟังธรรม
คารโว = ครุภาโว	ความเคารพ	เอตํ (ปญฺจวิธกมมํ)	(การกระทำ ๕ ประการ) นี้
นิวาโต = นิจฺจุตฺติตา	ความถ่อมตน, ความประพฤดิถ่อมตน	มงฺคลํ	เป็นมงคล
		อุตฺตมํ	อันสูงสุด
สนฺตุฏฺฐิ = สนฺโตโส	ความสันโดษ, ความยินดี ด้วยของที่มีอยู่ของตน	๒. บทอาขยาต	
		-	-
กตณฺญตา	ความกตัญญู, ความรู้ อุปการะอันท่านทำแล้ว แก่ตน	๓. บทอุปสัค	
		นิ (นิวาโต)	ต่ำ
		สํ (สนฺตุฏฺฐิ)	-
กาเลน = ขณฺเณ สมนฺเณ	ในกาลอันสมควร	๔. บทนิบาต	
		จ	ด้วย, และ

ข้อ ๑๐

๑. บทนาม		เอตํ (จตุพฺพิธกมมํ)	(การกระทำ ๔ ประการ) นี้
ขนฺติ = ขมนํ	ความอดทน	มงฺคลํ	เป็นมงคล

โสวจสฺสตา = โสวจสฺส ภาโว	ความเป็นผู้ว่าง่าย	อุตฺตม	อันสูงสุด
		๒. บทอาขยาต	
สมณาน	ซึ่งสมณะ ท.	-	-
ทสฺสน = เปกฺขน	การเห็น	๓. บทอุปลัก	
กาเลน	ในกาลอันสมควร	สุ (โสวจสฺสตา)	ง่าย (สุขัตถะ)
ธมฺมสากจฺฉา = ธมฺมสฺส สากจฺฉา สทกณ	การสนทนาธรรม, การพูดกันถึงธรรม	๔. บทนิบาต	
		จ	ด้วย, และ
ข้อ ๑๑			
๑. บทนาม		มงคล	เป็นมงคล
ตโป	ความเพียรเพียบาปธรรม	อุตฺตม	อันสูงสุด
พรหมจริย	การประพฤติอย่างพรหม, การประพฤติอันประเสริฐ	๒. บทอาขยาต	
		-	-
อริยสจฺจาน	ซึ่งอริยสัจ ท.	๓. บทอุปลัก	
ทสฺสน	การเห็นแจ้ง (ตรัสรู้)	นิ (นิพพาน-)	พ้น, ออก (นิกขันตะ)
นิพพานสจฺฉิกิริยา	การกระทำพระนิพพาน ให้แจ้ง	๔. บทนิบาต	
		จ	ด้วย, และ
เอต (จตุพฺพิธกมฺม)	(การกระทำ ๔ ประการ) นี้		
ข้อ ๑๒			
๑. บทนาม		(ตสฺส)	(นั่น)
มุฏฺฐสฺส	กระทบแล้ว	(บุคคลสฺส)	(ของบุคคล)
โลกธมฺเมหิ	อันโลกธรรม ท.	เอต (จตุพฺพิธจิตฺต)	(จิต ๔ ประการ) นี้
จิตฺต = มโน มานส	จิต	มงคล	เป็นมงคล
ยสฺส (บุคคลสฺส)	(ของบุคคล) ไต	อุตฺตม	อันสูงสุด
อโสภ = นิสโสภ อพพฺพุทฺทโสภสฺสล	ไม่เศร้าโศก (ไร้ความโศก ถอนโศกศัลย์แล้ว)	๒. บทอาขยาต	
		กมฺปติ	ห้วนไหว

วิรุขี = วิคตรขี	ปราศจากละอองกิเลส, กำจัดละอองกิเลสแล้ว	๓. บทอุปสัค	
วิรุขีสัตถขี		วิ (วิรุขี)	ปราศจาก (วิคตะ)
เขม = อกย	เกษม, ไม่มีภัย, ไร้อุปัทวะ	๔. บทนิบาต	
นิรุพทพ		น	ไม่
ข้อ ๑๓			
๑. บทนาม		๒. บทอาขยาต	
(เย ปณฺธิตา)	(บัณฑิต ท. เหล่าใด)	คจฺจนฺติ	ย่อมถึง, ย่อมไป
เอตาทิสานิ	อันเช่นนี้, ที่เหมือนกับ มงคลเหล่านี้	๓. บทอุปสัค	
		ปรา (อปราชิตา)	แพ้ (ปราชยะ)
(มงคลานิ)	(ซึ่งมงคล ท.)	๔. บทนิบาต	
อปราชิตา	เป็นผู้ไม่พ่ายแพ้แล้ว	กตฺวาน = กตฺวา	กระทำแล้ว
ตํ (พาลานํ อเสวนาทิ- อฏฺฐตฺตีสวิริ)	(กรรม ๓๘ มีการไม่คบ คนพาลเป็นต้น) นั้น	สพฺพตฺถ (จตุสฺส ปจฺจตฺถิเกสฺส)	(ในข้าศึก ท. ๔) ทั้งปวง
		สพฺพตฺถ (อิธโลกปรโลเกสฺส จฺานจกฺกมณาทิสฺส จ)	ในที่ทั้งปวง (ในโลกนี้ และโลกหน้า และที่ยืน และที่เดินเป็นต้น
เตสํ (เอตาทิสการกานํ)	(แห่งบัณฑิต ท. ผู้กระทำ มงคลอันเช่นนี้) เหล่านั้น	โสตฺถิ	ซึ่งความสวัสดิ
มงคลํ	ว่าเป็นมงคล	อิติ	ว่า...ดังนี้, ดังนี้แล, จบแล้ว
อุตฺตมํ = เสฏฺฐํ ปวริ	อันสูงสุด, อันประเสริฐ		

ความหมายและสาระสำคัญของมงคลสูตร

ความหมายของมงคลสูตร

มงคลสูตร แปลว่า สูตรว่าด้วยมงคล คำว่า **มงคล** หมายถึงเหตุให้ได้รับความสำเร็จ ความเจริญและสมบัติทั้งปวง (ขุ.ขุ.อ. ๕/๑๐๗) คำว่า **สูตร** หมายถึงสิ่งที่ชี้ประโยชน์ เช่น ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น หมายถึงเนื้อความที่กล่าวไว้ดี เพราะอนุโลมตามอัยาศัยของเวไนยสัตว์ หมายถึงสิ่งที่ผลิตประโยชน์ดุจข้าวกล้าผลิตผล หมายถึงสิ่งที่หลังประโยชน์ดุจแม่โคนมหลังน้ำนม หมายถึงสิ่งที่ต้านทานรักษาประโยชน์ไว้อย่างดี และหมายถึงสิ่งที่เป็นครุเส้นด้ายร้อยประโยชน์ของวิญญูชนไว้มิให้กระจัดกระจายดุจเส้นด้ายของนายมาลาการ (วิ.อ. ๑/๑๘)

ที่มาของมงคลสูตร

มงคลสูตร ท่านพระอานนทเถระกล่าวไว้ในคราวสังคายนาครั้งที่ ๑ ที่มีท่านพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน ท่านพระอานนทเถระเล่าว่า ท่านได้สดับรับฟังมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคที่พระเชตวันวิหาร เขตกรุงสาวัตถี มงคลสูตรนี้เกิดขึ้นด้วยอำนาจคำถาม กล่าวคือ พระผู้มีพระภาคทรงเล่าให้ท่านพระอานนทฟังว่า เมื่อปฐมยามแห่งราตรี ได้มีเทวดาองค์หนึ่งเข้ามาทูลถามพระองค์ถึงเรื่องมงคล ก่อนทูลถาม เทวดานั้นได้กราบทูลถึงเหตุที่มาทูลถามว่า ได้เกิดความโกลาหลขึ้นทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์ที่มีลัทธิเรื่องมงคลแตกต่างกัน เกิดความขัดแย้งโต้เถียงกันเป็นฝักฝ่าย ตกลงกันไม่ได้ ความสับสนวุ่นวายเรื่องลัทธิมงคลนี้ยึดเยื้ออยู่เป็นเวลานานถึง ๑๒ ปี ในที่สุดท้าวสักกเทวราชจึงแต่งตั้งคนให้มาทูลถาม พระองค์จึงตรัสตอบเรื่องมงคล ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาล การคบแต่บัณฑิต และการบูชาคนที่ควรบูชา เป็นต้น แก่เทวดานั้น เมื่อคืนนั้นผ่านไป พระองค์ได้ทรงแสดงเรื่องมงคลนี้แก่ท่านพระอานนทเถระซ้ำอีกครั้งหนึ่ง

เหตุที่จัดมงคลสูตรไว้เป็นลำดับต่อจากกุมารปัญหา

มงคลทั้ง ๓๘ ประการนี้ มีนัยแห่งเนื้อหาสาระครอบคลุมถึงมงคลทั้งหมด แม้สรวณคมน์ ทสสิกขาบท ทวัตติงสาการ และกุมารปัญหา ที่ท่านแสดงไว้เป็นนัยแห่งศีล สมาธิ ปัญญา นั้น ก็จัดรวมลงในมงคล ๓๘ ประการ นี้ด้วย ดังนั้น มงคลสูตรนี้ จึงถูกจัดไว้ในลำดับต่อจากกุมารปัญหา (ขุ.ขุ.อ. ๕/๗๘-๑๓๗)

๖. รตนสูตร

รตนสูตร ว่าด้วยรัตนะอันประณีต

(พระผู้มีพระภาคตรัสรตนสูตร ดังนี้)

๑. ยานิธ ภูตานิ สภาคตานิ ภูมมานิ วา ยานิ ว อนตลิกเข
สพเพว ภูตา สุมนา ภาวนตุ อโถปิ สกุกจจ สุนนตุ ภาสิตัง.
- [๑] ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น หรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้ ขอให้ภูตทั้งปวงจงเป็นผู้มีใจดี และจงฟังภาษิตโดยเคารพเถิด
๒. ตสฺมา หิ ภูตา นิสาเมถ สพเพ เมตตํ กโรถ มานุสฺสียา ปชาย
ทิวา จ รตโต จ หรณติ เย พลี ตสฺมา หิ เน รกขถ อปปมตฺตา.
- [๒] เพราะฉะนั้นแล ภูตทั้งปวง ท่านจงใคร่ครวญ จงแผ่เมตตาต่อหมู่มนุษย์ด้วยเถิด มนุษย์เหล่านี้ได้นำเครื่องเซ่นสรวงมาให้ ทั้งกลางวันและกลางคืน เพราะเหตุนี้ ขอท่านทั้งหลายอย่าประมาท จงรักษามนุษย์เหล่านั้น

๓. ยัม กิณฺณจิ วิตฺตํ อธิ วา หุริ วา สคฺเคสุ วา ยัม รตนํ ปณฺธิตํ
 น โน สมํ อตฺถิ ตถาคเตน อิทมปิ พุทฺเธ รตนํ ปณฺธิตํ.
 เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

[๓] ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ หรือรัตนชาติที่ประณีตใด ๆ ที่มีในโลกนี้ในโลกอื่น
 หรือในสวรรค์ ทรัพย์หรือรัตนชาตินั้น ๆ ที่เสมอด้วยตถาคต ไม่มี
 นี่เป็นรัตนอันประณีตในพระพุทธเจ้า ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสุขสวัสดิ

๔. ขยัม วิราคํ อมตํ ปณฺธิตํ ยทชฺฌมฺมา สกฺขมฺนิ สมาทิตฺ
 น เตน ฌมฺเมน สมตฺถิ กิณฺณจิ อิทมปิ ฌมฺเม รตนํ ปณฺธิตํ
 เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

[๔] พระศากยมนีผู้มีพระทัยตั้งมั่น ทรงบรรลุธรรมได้อันเป็นที่สิ้นกิเลส
 ปราศจากราคะ เป็นอมตธรรมอันประณีต ไม่มีธรรมใด ๆ ที่เสมอด้วยธรรมนั้น
 นี่เป็นรัตนอันประณีตในพระธรรม ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสุขสวัสดิ

๕. ยัม พุทฺธสฺสอฺโจ ปรีวณฺณยิ สฺสจฺจิ สมาธิมานนฺตริกฺกณฺณมาหุ
 สมาธินา เตน สโม น วิชฺชติ อิทมปิ ฌมฺเม รตนํ ปณฺธิตํ
 เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

[๕] พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ตรัสสรรเสริญสมาธิได้ว่าเป็นธรรมสะอาด ตรัสถึงสมาธิ
 ได้ว่าให้ผลโดยลำดับ สมาธิอื่นที่เสมอด้วยสมาธินั้น ไม่มี นี่เป็นรัตนอันประณีต
 ในพระธรรม ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสุขสวัสดิ

๖. เย บุคฺคฺลา อฏฺฐ สตํ ปสฺสฺจา จตฺตาริ เอตานิ ยุคานิ โทหนฺติ
 เต ทกฺขิณฺเอยยา สุตตสฺส สาวกา เอเตสุ ทินฺนานิ มหฺปฺพลานิ
 อิทมปิ สงฺฆे รตนํ ปณฺธิตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

[๖] บุคคล ๘ จำพวก ที่สัตบุรุษสรรเสริญ ซึ่งจัดเป็นบุคคล ๔ คู่ เป็นสาวก
 ของพระสุต เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา ทานที่เขาถวายในบุคคลเหล่านั้น
 มีผลมาก นี่เป็นรัตนอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสุขสวัสดิ

๗. เย สุปฺปยุตฺตา มนฺสา ทฬฺหฺเนน นิภฺกามิโน โคตมฺสาสนมฺหิ
 เต ปตฺติปตฺตา อมตํ วิคฺยหฺ ลทฺธา มุธา นิพฺพุตฺติ ภูณฺชมานา
 อิทมปิ สงฺฆे รตนํ ปณฺธิตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

- [๗] บุคคลเหล่าใดในศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้า เป็นผู้ประกอบตนไว้ดี มีใจมั่นคง หมดความห่วงใย บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าบรรลुरुหัตตผล หยั่งถึงอมตนิพพาน รับรสความดับสนิทแบบได้เปล่า นี่เป็นรัตนะอันประณีต ในพระสงฆ์ ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสุขสวัสดิ
๘. ยถินทสิโล ปถวิสสิโต^๑ สียา จตุพภี วาเตหิ อสมปคมปิโย
ตญฺหมํ สปปุริสํ วทามิ โย อริยสจฺจานิ อเวจฺจ ปสฺสตี
อิทฺหมปิ สงฺฆเ รตนํ ปณฺตีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.
- [๘] สัตบุรุษใดพิจารณาเห็นแจ้งอริยสัจ เราเรียกสัตบุรุษนั้นว่า มีอุปมาเหมือนเสาเชือกที่ฝังลงดิน อันไม่หวั่นไหวเพราะลมที่พัดมาจากทิศทั้งสี่ นี่เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสุขสวัสดิ
๙. เย อริยสจฺจานิ วิภาวณฺติ คมภีรปญฺเณน สุเทสิตานิ
กิญฺจาปิ เต โหนฺติ ภูสํ ปมตฺตา น เต ภวํ อญฺจมมาทียนฺติ
อิทฺหมปิ สงฺฆเ รตนํ ปณฺตีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.
- [๙] พระโสดาบันเหล่าใดรู้แจ้งอริยสัจ ที่พระศาสดาผู้มีปัญญาลึกซึ้งแสดงแล้ว ถึงแม้ว่าพระโสดาบันเหล่านั้นจะประมาทไปบ้าง ท่านเหล่านั้นก็จะไม่ถ้อยกำเนต ในภพที่ ๘ นี่เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสุขสวัสดิ
๑๐. สหาวสฺส ทสฺสนสมฺปทาย ตยสฺสุ ธมฺมา ขหิตา ภวานฺติ
สกฺกายทิกฺขุจํ วิจิกิจฺจิตฺถจํ สิลพฺพตํ วาปิ ยทตฺถิ กิญฺจิ.
- [๑๐] พระโสดาบันนั้นละธรรม ๓ ประการ คือ สกกายทิกขุ วิจิกิจจ และศีลพพตปรามาส พร้อมกับการบรรลุโสดาปัตติมรรคได้แล้ว แม้จะมีกิเลสบางอย่างเหลืออยู่
๑๑. จตุทฺปาเยหิ จ วิปฺปมฺตฺโต ฉจฺจาภิจานานิ^๒ อภพฺพ กาทุ
อิทฺหมปิ สงฺฆเ รตนํ ปณฺตีตํ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.
- [๑๑] พระโสดาบันนั้นพ้นแล้วจากอภัยทั้งสี่ และจะไม่ทำอกุศล ๖ นี่เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสุขสวัสดิ

^๑ สี. ปถวิสสิโต, ฉ. ปถวิสสิโต, สย. ปถวิสสิโต

^๒ ฉ. ฉจจาภิจานานิ

๑๒. กิณจาปิ โส กมม^๑ กโรติ ปาปก^๒ กาเยน วาจา อุท^๓ เจตสา วา
 อภพพ^๓ โส ตสส ปฏิจจนาย^๔ อภพพตา ทิฏฐปทสส วุตตา
 อิทมปิ สงฺฆะ รตนํ ปณิຕ^๕ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

[๑๒] ถึงแม้ว่า พระโสดาบันนั้นจะทำบาปกรรม ทางกาย ทางวาจา หรือทางใจไปบ้าง ท่านก็ไม่ปกปิดบาปกรรมนั้นไว้ เรากล่าวว่าผู้เห็นบทแล้ว ไม่อาจทำอย่างนั้นได้ นี่เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์ ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสุข

๑๓. วนปฺปคฺคฺมเพ ยถ^๕ ผุสฺสิตคฺเค คิมหามมาเส ปจฺมสมิ คิมเห
 ตถูปมํ ธมฺมวโร อเทสยิ^๖ นิพฺพานคามิ ปรมํ หิตาย
 อิทมปิ พุทฺเธ รตนํ ปณิຕ^๖ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

[๑๓] พุ่มไม้งามในป่า ซึ่งมียอดดอกดอกบานสะพรั่ง ในต้นเดือนห้าแห่งคิมหันตฤดู งามอย่างยิ่ง ฉันทิ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมอันประเสริฐ ที่ให้ถึงนิพพาน เพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง ฉันทัน นี่เป็นรัตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสุข

๑๔. วโร วรณฺณ วรโ ท วราทโร อนุตฺตโร ธมฺมวโร อเทสยิ^๗
 อิทมปิ พุทฺเธ รตนํ ปณิຕ^๗ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

[๑๔] พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ทรงรู้ธรรมอันประเสริฐ ทรงประทานธรรมอันประเสริฐ ทรงนำทางอันประเสริฐมาให้ ทรงเป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าใคร ๆ ได้ทรงแสดงธรรมอันประเสริฐไว้ นี่เป็นรัตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสุข

๑๕. ชีณํ ปุราณํ นว^๘ นตฺถิ สมภวํ วิรตฺตจิตฺตายติเก^๙ ภาวสมิ
 เต ชีณพีชา อวิรุฬฺหิณฺหา นิพฺพนติ อีรา ยถายํ ปทีโป
 อิทมปิ สงฺฆะ รตนํ ปณิຕ^๘ เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

[๑๕] พระชีณาสพเหล่าใดสิ้นภพเก่าแล้ว ไม่มีการเกิดใหม่ ทั้งมีจิตเบื่อหน่าย ในภพที่จะเกิดต่อไป ท่านเหล่านั้นชื่อว่า มีพืชสิ้นแล้ว ไม่มีฉันทะงอกขึ้น

^๑ สยา. กมม
^๔ ส. อ. ปฏิจจนาย
^๗ ส. อเทสยิ

^๒ ฉ., เท., อ. วาจา อุท
^๕ ส. สยา. ยถา
^๘ ส. สยา., เท., อ. นว

^๓ สยา. อภพพ
^๖ ส. อเทสยิ
^๙ อ. วิรตฺตจิตฺตา อายติเก

เป็นปราชญ์ ย่อมดับสนิทเหมือนประทีปดวงนี้ดับไป นี่เป็นรัตนอันประณีต
ในพระสงฆ์ ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสุข

(ทำวสัฏกะจอมเทพกราบทูลเป็นคาถา ดังนี้)

๑๖. ยานีธ ภูตานิ สภาคตานิ ภูมมานิ วา ยานิ ว อนตลิกเข
 ตถาคตํ เทวมนุสสุชิตํ พุทฺธํ นมสฺสาม สฺวตฺถิ โหตุ.
- [๑๖] ภูตทั้งหลายผู้สถิตอยู่บนภาคพื้น หรือผู้สถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่
ณ ที่นี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอนอบน้อมพระตถาคตพุทธเจ้า
ที่เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอให้มีความสุข
๑๗. ยานีธ ภูตานิ สภาคตานิ ภูมมานิ วา ยานิ ว อนตลิกเข
 ตถาคตํ เทวมนุสสุชิตํ ธมฺมํ นมสฺสาม สฺวตฺถิ โหตุ.
- [๑๗] ภูตทั้งหลายผู้สถิตอยู่บนภาคพื้น หรือผู้สถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่
ณ ที่นี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอนอบน้อมพระธรรมของพระตถาคต
ที่เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอให้มีความสุข
๑๘. ยานีธ ภูตานิ สภาคตานิ ภูมมานิ วา ยานิ ว อนตลิกเข
 ตถาคตํ เทวมนุสสุชิตํ สงฺฆํ นมสฺสาม สฺวตฺถิ โหตุ.
- [๑๘] ภูตทั้งหลายผู้สถิตอยู่บนภาคพื้น หรือผู้สถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่
ณ ที่นี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอนอบน้อมพระสงฆ์ของพระตถาคต
ที่เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอให้มีความสุข

รตนสูตรํ นิฏฺฐิตํ.

รตนสูตร จบ

จำแนกบท ๔			
พระคาถาที่ ๑-๒			
๑. บทนาม		อุปมตฺตา	ผู้ไม่ประมาทแล้ว
ยานิ = ยาทิสานิ	เหล่าใด, เช่นใด	๒. บทอาขยาต	
ภูตานิ	เทวดา ท.	ภวนตุ	ขจงมี, ขจงเป็น
สมาคตานิ =	ผู้มาประชุมกันแล้ว, ผู้ชุมนุมกันแล้ว	สุนนตุ	จงฟัง
สนนปิตตานิ		นินาเมถ = สุนาถ	จงฟัง
ภุมมานิ	ผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น, ผู้เกิดที่พื้นดิน	กโรถ	จงกระทำ
		หรณติ	ย่อมนำไป
อนตฺลิเก	ที่วิมานอากาศ	รกฺขถ = โคปยถ	จงรักษา, จงคุ้มครอง
สพฺเพ = อนวเสสา	ทั้งปวง (ไม่มีส่วนเหลือ)	๓. บทอุปสัค	
ภูตา = อมฺนุสฺสา	เทวดา ท.	สํ+อา (สมาคตานิ)	โดยรอบ (สมันตภาวะ), ด้วยดี (สัมมา)
สุมนา = สุจิตมฺนา	มีใจดี, มีใจเบิกบาน, มีความสุขใจ	สุ (สุมนา)	ดี (สุนฺทระ)
ภาสิตํ = เทสนํ	ซึ่งภาษิต	นิ (นินาเมถ)	-
ภูตา	ดุก่อนเทวดา ท.	๔. บทนิบาต	
สพฺเพ = อนวเสสา	ทั้งปวง (ไม่มีส่วนเหลือ)	อิธ (ปะเทศ)	ในที่นี้, ในขณะนั้น
(ตุมฺเห)	(ท่าน ท.)	วา	หรือ (วิกัปปะนะ)
เมตฺตํ	ซึ่งเมตตา	เอว	นั่นเทียว, เท่านั้น
มานุสฺยา	ผู้เป็นมนุษย์, ชาวมนุษย์	อโถปิ	อนึ่ง
ปชาย	ในหมู่สัตว์	สกุจฺจํ	โดยเคารพ, อย่างเคารพ
รตฺโต	ในกลางคืน, ในราตรี	ตสฺมา	เพราะเหตุนั้น
เย (มนุสฺสา)	(มนุษย์ ท.) เหล่าใด	หิ	แล
พลี	ซึ่งเครื่องบวงสรวง	ทิวา	ในกลางวัน
เน (มนุสฺเส)	(ซึ่งมนุษย์ ท.) เหล่านั้น	จ	ด้วย, และ

พระคาถาที่ ๓

๑. บทนาม		รตนํ = รตนตตํ	เป็นรัตนคุณ
ยํ กิณฺจิ = อนุวเสสํ	ใด ๆ, ไม่มีส่วนเหลือ, ทั้งหมด	ปณฺตี	อันประณีต
		เอเตน	นั่น, นี่
วิตตํ = ธนํ	ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ	สจฺเจน	ด้วยความจริง, ด้วยสัจวาจา
สคฺเคสุ = กามาวจรรูปาวจร- เทวโลเกสุ	ในสวรรค์ ท. (ในเทวโลกที่เป็นกามาวจร และรูปาวจร)	(อิมสํ)	(เหล่านี้)
		(ปาณินิ)	(แก่สัตว์ ท.)
		๒. บทอาขยาต	
ยํ = สสุสํมิกํ วา อสุสํมิกํ วา	ใด (ที่มีเจ้าของ หรือไม่มี เจ้าของ)	อตฺถิ = วิชฺชติ	มีอยู่
		โหตุ	จงมี, จงเป็น
รตนํ	รัตนะ	๓. บทอุปลัก	
ปณฺตี = อุตฺตมํ เสฏฺฐํ อุตฺตปฺปํ	อันประณีต (สูงสุด ประเสริฐ ไม่เร้าร้อน)	ป (ปณฺตี)	ประธาน, สำคัญ (ประธานะ)
		๔. บทนิบาต	
		อิธ (มนุสฺสโลเก)	(ในมนุษยโลก) นี่
สมํ = ตูลยํ	ที่เสมอ	วา	หรือ
ตถาคเตน	ด้วยตถาคต	หุริ	ในโลกอื่น
อิทํ (เตน สทฺธิ เตหิ เตหิ คุณฺเหหิ อสมตฺตํ)	(แม่) (ความที่- แห่งพระ ตถาคต -เป็นผู้ไม่เสมอกับ รัตนะอื่น ๆ โดยคุณ ท. เหล่านั้น ๆ) นี่	น	ไม่ (ปฏิเสธ)
		โน	นั่นเทียว (อวธารณะ)
		ปิ, อปิ	แม้
		สุวตฺถิ = โสภณานิ อตฺถิตา อโรคตา นिरูปทฺทวตา	ความสวัสดิ (ความมีสิ่ง ดีงาม, ความไม่มีโรค, ความปราศจากอุปัทวะ)
พฺพุเต	ในพระพุทธเจ้า		

พระคาถาที่ ๔

๑. บทนาม		ธมฺเม	ในพระธรรม
ขยํ	เป็นที่สิ้นกิเลส	รตนํ = รตนตตํ	เป็นรัตนคุณ
วिरาคํ	ปราศจากราคะเป็นต้น โดยสิ้นเชิง	ปณฺตี	อันประณีต
		เอเตน	นั่น, นี่
อมตํ	อันเป็นธรรมไม่ตาย	สจฺเจน	ด้วยความจริง, ด้วยสัจวาจา

ปณิต์	อันประณิต	(อิเมส)	(เหล่านี้)
ยัม (นิพพาน)	(ซึ่งพระนิพพาน) ไต	(ปาณิน)	(แก่สัตว์ ท.)
สกุณฺนี	พระศากยมนี	๒. บทอาขยาต	
สมาหิโต = สมาหิตจิตโต	ผู้มีพระทัยตั้งมั่นแล้ว	อชฺฌคฺคา = ปฏิลลภิ	บรรลุแล้ว, ได้แล้ว
		อตฺถิ	มีอยู่
เตน	นั้น	โหตุ	จงมี, จงเป็น
ธมฺเมเน = ขยาทินามเกน สกุณฺนินา อธิคเตน ธมฺเมเน	ด้วยพระธรรม (ด้วยพระธรรมชื่อว่าขยะ และวิราคะอันพระศากยมนี บรรลุแล้ว)	๓. บทอุปสัค	
		วิ (วิราคะ)	ไปปราศ (วิคตะ)
		ป (ปณิต์)	ประธาน, สำคัญ (ประธานะ)
		อธิ (อชฺฌคฺคา)	ถึง, ได้ (ปาปุณณะ)
สมัม	ที่เสมอ, ที่เทียบเทียม	สํ+อา (สมาหิโต)	ด้วยดี (สัมมา)
กิลฺยจิ (ธมฺมาชํ)	(ธรรมชาติ) ไต ๆ	๔. บทนิบาต	
อิทํ (นิพพานธมฺมสฺส อณฺเณหิ ธมฺเมหิ อสมตฺตํ)	(แม้) (ความที่พระนิพพาน ธรรมเป็นธรรมไม่เสมอ กับธรรม ท. เหล่าอื่น) นี้	น	ไม่
		ปิ, อปิ	แม้
		สุวตฺถิ	ความสวัสดิ

พระคาถาที่ ๕

๑. บทนาม		ธมฺเม	ในพระธรรม
ยัม	ไต	รตนํ = รตนตฺตํ	เป็นรัตนคุณ
พุทฺธเสฏฺโฐ	พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ (ผู้สูงสุด, ผู้ควรสรรเสริญ)	ปณิต์	อันประณิต
		เอเตน	นั้น, นี้
สุจฺจี = อจฺจนฺตโวกาณํ	อันสะอาด, อันผ่องแผ้ว	สจฺเจเน	ด้วยความจริง, ด้วยสัจจาจา
สมาธิ	ซึ่งสมาธิ	(อิเมส)	(เหล่านี้)
(พุทฺธา)	(พระพุทธเจ้า ท.)	(ปาณิน)	(แก่สัตว์ ท.)
อานนฺตริกํ	ว่าให้ผลในระหว่างแห่ง ความเป็นไปของตน, ว่าให้ ผลทันทีไม่มีระหว่างคั่น	๒. บทอาขยาต	
		ปรีวณฺณยิ = ปสฺสี ปกาสะยิ	ตรัสสรรเสริญแล้ว

อณฺณ	อื่น	อาหุ	กล่าวแล้ว
(โกจิ)	(ไร ๆ, ไต ๆ, บางอย่าง)	วิษุติ	มีอยู่
(สมาธิ, รูปาวจรสมาธิ วา อรูปาวจรสมาธิ วา)	(สมาธิ, รูปาวจรสมาธิ หรืออรูปาวจรสมาธิ)	โหตุ	จงมี, จงเป็น
		ปริ (ปริวณฺณยิ)	สรรเสริญ
		๓. บทอุปสัค	
สมาธินา	ด้วยสมาธิ (ด้วยอนันตริกสมาธิ)	สํ+อา (สมาธิ)	ด้วยดี (สัมมา), ดี (สุญฺจ)
		สํ+อา (สมาธินา)	ด้วยดี (สัมมา), ดี (สุญฺจ)
เตน	นั้น	ป (ปณฺตี)	ประธาน, สำคัญ (ประธานะ)
สโม	อันเสมอ	๔. บทนิบาต	
อิทํ (อานนตริก-สมาธิสฺส อณฺเณหิ สมาธิทึ อสมตฺตํ)	(แม่) (ความที่- แห่ง อนันตริกสมาธิ -ไม่เสมอ กับสมาธิ ท. เหล่าอื่น) นี้	น	ไม่
		ปิ, อปิ	แม่
		สฺวตฺถิ	ความสวัสดิ
พระคาถาที่ ๖			
๑. บทนาม		อิทํ (สพฺเพสํ	(แม่) (ความที่ -แห่งพระ
เย	เหล่าใด	มคฺคภูจฺพลภูจฺ-ทกฺขิณฺเณยฺยตฺตํ)	สงฆ์สาวกของพระสุคต ท. เหล่านั้น ทั้งปวง -เป็นผู้ควรแก้ทักษิณาทาน) นี้
ปุคฺคลา	บุคคล ท.		
อญฺจ	๘		
สํ = สปฺปริเสหิ	อันสัตบุรุษ ท.	สงฺฆเ	ในพระสงฆ์
ปสฺสฺจา	สรรเสริญแล้ว	รตนํ = รตนตฺตํ	เป็นรัตนคุณ
จตฺตาริ	๔	ปณฺตี	อันประณีต
เอตานิ	เหล่านั้น, เหล่านี้	เอเตน	นั้น, นี้
ยฺคานิ	คู่ ท.	สจฺเจน	ด้วยความจริง, ด้วยสัจวาจา
เต (ปุคฺคลา)	(บุคคล ท.) เหล่านั้น	(อิเมสํ)	(เหล่านี้)
ทกฺขิณฺเณยฺยา	ผู้ควรแก้ทักษิณาทาน, ผู้ควรแก้ไทยธรรมที่บุคคล เชื้อกรรมและผลของกรรม แล้วจึงให้)	(ปาณินิ)	(แก้สัตว์ ท.)
		๒. บทอาขยาต	
		โหนติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
		โหตุ	จงมี, จงเป็น
สุคตสฺส	ของพระสุคต (ผู้เสด็จไปดี, ผู้ตรัสดี)	๓. บทอุปสัค	
		ป (ปสฺสฺจา)	สรรเสริญ

สาวกา	ผู้เป็นสาวก (ผู้ฟังพระดำรัส)	สุ (สุคตสุส)	งดงาม (โสภณะ), ดี (สุญฺจุ)
เอเตสุ (บุคคลเอสุ)	(ในบุคคล ท.) เหล่านี้	ป (ปณฺตี)	ประธาน, สำคัญ (ประธานะ)
ทินฺนานิ	ที่หายกให้แล้ว	๔. บทนิบาต	
(ทานานิ)	(ทาน ท.)	ปิ, อปิ	แม้
มหปฺพลานิ	เป็นทานมีผลมาก	สุวตฺติ	ความสวัสดิ

พระคาถาที่ ๗

๑. บทนาม		สงฺฆ	ในพระสงฆ์
เย (อรหันตา)	(พระอรหันต์ ท.) เหล่าใด	รตนํ = รตนตฺตํ	เป็นรัตนคุณ
สุปฺปยุตฺตา	ผู้ประกอบตนไว้ดีแล้ว	ปณฺตี	อันประณีต
มนสา	มีจิต	เอเตน	นั้น, นี้
ทพฺเพน	อันมั่นคง	สจฺเจน	ด้วยความจริง, ด้วยสัจวาจา
		(อิเมสํ)	(เหล่านี้)
นิกฺกามิโน	ผู้ปราศจากกิเลส, ผู้ออกจากกิเลสทั้งปวง ด้วยความเพียรอันมีปัญญา เป็นธุระ)	(ปาณินิ)	(แก่สัตว์ ท.)
		๒. บทอาขยาต	
		(โหนติ)	(ย่อมมี, ย่อมเป็น)
โคตมสาสนมฺหิ	ในพระศาสนาของ พระโคตมพุทธเจ้า	โหตุ	จงมี, จงเป็น
		๓. บทอุปสัค	
เต (อรหันตา)	(พระอรหันต์ ท.) เหล่านั้น	สุ (สุปฺปยุตฺตา)	ดี (สุญฺจุ)
		นิ (นิกฺกามิโน)	ออก
ปตฺติปตฺตา	ผู้บรรลุลหริที่ควรบรรลु กล่าวคือพระอรหันต์ผล	วิ (วิคฺยห)	หยั่ง
		นิ (นิพฺพุตฺติ)	ออก
อมตํ = นิพฺพานํ	สู่อมตธรรม	ป (ปณฺตี)	ประธาน, สำคัญ (ประธานะ)
นิพฺพุตฺติ = ผลสมาบัติ	ซึ่งความดับเย็น คือผลสมาบัติ	๔. บทนิบาต	
		วิคฺยห	หยั่งลงแล้ว, เข้าถึงแล้ว

ภุชชมานา = อนุภุชชมานา อิท (ขีณาสว- บุคคลานันเยว ผลสมาบัติ- สุขมนุภุชชกต)	เมื่อเสวย (แม่) (ความที่ -แห่งบุคคล ผู้สิ้นอาสวะแล้ว ท. เท่านั้น -เป็นผู้เสวยสุข แต่ผลสมาบัติ) นี้	ลทฐา = ลภิตวา	ได้แล้ว
		มฐา = อพยุเณน	เปล่า (โดยไม่เสีย คือ
		กาคณิกมตตมปี	ไม่ทำการเสียทรัพย์
		พยุโย อกตวา	แม้เพียงกาคณิกเดียว [ไม่ต้องจ่ายทรัพย์])
		ปี, อปี	แม่
		สุวตถิ	ความสวัสดิ

พระคาถาที่ ๘

๑. บทนาม		รตนํ = รตนตตํ	เป็นรัตนคุณ
อินทชีโล	เสาเชื่อน	ปณิตํ	อันประณีต
ปลวํ = ภูมิ	ซึ่งแผ่นดิน	เอเตน	นั่น, นี้
สีโต = อนุโต	เข้าไปอาศัยแล้ว, อาศัยแล้ว	สจฺเจน	ด้วยความจริง, ด้วยสัจจวาจา
ปวิสิตวา นิสสีโต		(อิเมสํ)	(เหล่านี้)
จตุพฺภิ (ทิสาทิ อาคเตหิ)	(อันมาแล้ว จากทิศ ท.) ๔	(ปาณินิ)	(แก่สัตว์ ท.)
		๒. บทอาขยาต	
วาเตหิ	เพราะลม ท.	สียา = ภเวย	พึงมี, พึงเป็น
อสมปกมปิโย	ไม่พึงอาจให้ห้วนไหว, มีสภาพไม่ห้วนไหว	วทามิ = ภณามิ	ย่อมเรียก
		ปสฺสตี	ย่อมเห็น
(อหิ)	(เรตถาคต)	โหตุ	จงมี, จงเป็น
ตถูปมํ = ตถาวริ	ว่ามีอุปมาฉันนั้น	๓. บทอุปสัค	
สปปุริสํ	ซึ่งสัตบุรุษ, ซึ่งคนดี	สํ+ป (อสมปกมปิโย)	ห้วนไหว
โย (สปปุริโส)	(สัตบุรุษ) ไค (ผู้เป็นพระโสดาบัน)	อว (อเวจฺจ)	รู้
		ป (ปณิตํ)	ประธาน, สำคัญ (ประธานะ)
อริยสจฺจานิ	ซึ่งอริยสัจ ท.	๔. บทนิบาต	
อิท (ทิจฺจสจฺจานิ สปปุริสานํ อสมปกมปิยตต)	(แม่) (ความที่- แห่งสัตบุรุษ ท. ผู้เห็นสัจจะ เป็นผู้ไม่ อาจให้ห้วนไหว) นี้	ยถา	ฉันใด
		อเวจฺจ = ปญฺญา	พิจารณาแล้ว, เข้าถึงด้วยปัญญาแล้ว
สงฺฆเ	ในพระสงฆ์	อชฺโฌคาเหตุวา	
		ปี, อปี	แม่
		สุวตถิ	ความสวัสดิ

พระคาถาที่ ๙			
๑. บทนาม		(อิมส)	(เหล่านี)
เย (บุคคฺลา)	(พระโสดาบันบุคคล ท.) เหล่าใด (ประเภท สัตตักขัตตปุรณะ)	(ปาณิน)	(แกสัตว์ ท.)
		๒. บทอาขยาต	
อริยสจฺจานิ	ยังอริยสัจ ท.	วิภาวณฺติ = อตฺตโน	ย่อมให้ปรากฏ
คฺมภีรปฺพญเณ	อันพระพุทฺธเจ้า	ปกาสาณิ ปากฺกฺวานิ	
= สพฺพพญญนา	ผู้มีพระปัญญาหลักซึ่ง	กโรณฺติ	
สุเทสิตานิ	ทรงแสดงไว้ดีแล้ว	โหนฺติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
		อาทียนฺติ	ย่อมถือเอา
เต (บุคคฺลา)	(พระโสดาบันบุคคล ท.) เหล่านั้น	๓. บทอุปสัค	
(ภุสฺ) ปมตฺตา	เป็นผู้ประมาทแล้ว (นัก, มาก)	วิ (วิภาวณฺติ)	แสดง (สันทสฺสนะ), ประกาศ (ปกาสนะ)
ภวํ	ซึ่งภพ	สุ (สุเทสิตานิ)	ดี (สุภุจ)
อภฺถมํ	ที่ ๘	ป (ปมตฺตา)	ประมาท
อิทํ (ตสฺส อภฺถม-ภ วานาทียนฺตํ)	(แม่) (ความที่ -แห่งพระ โสดาบันบุคคลนั้น -ไม่ถือเอาภพที่ ๘) นี้	อา (อาทียนฺติ)	ถือเอา
		ป (ปณฺตี)	ประธาน, สำคัญ (ประธานะ)
		๔. บทนิบาต	
สงฺฆเ	ในพระสงฆ์	ภุสฺ	นัก, มาก
รตนํ = รตนตฺตํ	เป็นรัตนคุณ	(ตถาปิ)	(ถึงกระนั้น, ถึงอย่างนั้น)
ปณฺตี	อันประณีต	น	ไม่
เอเตน	นั้น, นี้	ปิ, อปิ	แม้
สจฺเจน	ด้วยความจริง, ด้วยสัจจวาจา	สุวตฺถิ	ความสวัสดี

พระคาถาที่ ๑๐-๑๑			
๑. บทนาม		อิทํ (สตฺต ภเว	(แม่) (ความที่- แห่งพระ
อสฺส (บุคคลสฺส)	(ของพระโสดาบันบุคคล) นั้น	อาทียโตปิ อริย- สาวกสฺส อณฺเณหิ	โสดาบันผู้ริยสาวก
ทสฺสนสมฺปทาย = โสตาปัตติมคฺค- สมฺปตฺติยา	(กับ) ด้วยการบรรลु ทสฺสนะคือโสดาปัตติมรรค	อปฺปหีนฺนภาวาทาเนหิ ปุคฺคเลหิ วิสิฏฺฐ- คุณตฺตํ)	แม่ถือเอาอยู่ ซึ่งภพ ท. ๗ -เป็นผู้มีคุณพิเศษ กว่าบุคคล ท. ผู้ละการถือ ภพยังไม่ได้ เหล่าอื่น) นี้
ตโย	๓	สงฺฆเ	ในพระสงฆ์
ธมฺมา	ธรรม ท. (สังโยชนํ ท.)	รตนํ = รตนตฺตํ	เป็นรัตนคุณ
ชหิตา	ถูกละแล้ว	ปณฺตี	อันประณีต
สกุทายทิฏฺฐิ	สักกายทิฏฺฐิ (ความเห็นผิด ที่มีอยู่ในกายคืออุปาทาน ชั้นร)	เอเตน	นั่น, นี้
		สจฺเจน	ด้วยความจริง, ด้วยสัจจาจา
วิจิกิจฺฉิตํ	วิจิกิจฉา (ธรรมชาติ ที่ปราศจากปัญญา เครื่องรักษา, ความสงสัย มีวัตถุ ๘ เช่น ความสงสัย ในพระศาสดา)	(อิเมสํ)	(เหล่านี้)
		(ปาณินํ)	(แก่สัตว์ ท.)
		๒. บทอาขยาต	
		ภวนฺติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
		(โหนฺติ)	(ย่อมมี, ย่อมเป็น)
สีลพฺพตํ	สีลพพตปฺรามาส (การยึดถือ แบบผิด ๆ ของสมณพราหมณ์ นอกศาสนา ว่าบริสุทธิ์ได้ ด้วยศีลของตน ด้วยพรต ของตน หรือทั้งสองอย่าง)	อตฺถิ	มีอยู่, ย่อมมี
		(โหติ)	(ย่อมมี, ย่อมเป็น)
		โหตุ	จงมี, จงเป็น
		๓. บทอุปสัค	
		สํ (-สมฺปทาย)	สมบุรณํ (สมิทธิ)
ยํ กิณฺจิ	ทั้งหมด	วิ (วิจิกิจฺฉิตํ)	ปราศจาก (วิคตะ)
(โส ปุคฺคโล)	(พระโสดาบันบุคคลนั้น)	อป (อปาเยหิ)	ปราศจาก
จตุหิ	๔	วิ+ป (วิปฺปมฺตโต)	พิเศษ (วิเสสะ)

อปาเยหิ = นირย-	จากอบาย ท.	อภิ (อภิจานานิ)	หยาบ (โหฬาริกะ)
ติริจฺฉาน-เปตติวิสัย-	(นรค เตร็จฉาน เปตติวิสัย	ป (ปณินฺต)	ประธาน, สำคัญ (ประธานะ)
อสุรกายเยหิ	อสุรกาย)	๒. บทนิบาต	
วิปฺปมุตฺโต	เป็นผู้พ้นแล้ว	สห	กับ
ฉ	๖	เอว	นั่นเทียว, เท่านั้น
อภิจานานิ =	ซึ่งเหตุหรือกรรม	อสสุ, สุ	หนอ, แล (ปทปุรณะ)
โหฬาริกฺขฺจฺฉานานิ	อันหยาบช้า ท.	จ, วา (ใน วาปิ)	ด้วย, และ
	(อนันตริยกรรม ๕,	ปิ, อปิ (ใน วาปิ)	- ทำบทให้เต็ม (ปทปุรณะ)
	การนับถือศาสดาอื่น ๑)	กาตุ	เพื่ออันกระทำ
อภพฺโป	เป็นผู้ไม่ควร	ปิ, อปิ (ใน อิทมฺปิ)	แม้
		สฺวตฺถิ	ความสวัสดิ

พระคาถาที่ ๑๒

๑. บทนาม		สงฺฆ	ในพระสงฆ์
โส (ทสฺสนสมฺปนฺโน)	(พระโสดาบันบุคฺค) นั้น	รตนํ = รตนตฺตํ	เป็นรัตนคุณ
(สติสมฺโมเสน)	(เพราะการลืมนสติ)	ปณินฺต	อันประณิต
(ปมาทวิหารี)	(ซึ่งการอยู่ด้วยความ	เอเตน	นั่น, นี้
	พลั้งเผลอ)	สจฺเจน	ด้วยความจริง, ด้วยสัจจวาจา
กมฺม	ซึ่งกรรม	(อิเมสํ)	(เหล่านี้)
ปาปกํ	คือความผิด (อาบัติที่เป็น	(ปาณินิ)	(แก่สัตว์ ท.)
	โลกวัชชะ)	๒. บทอาขยาต	
กาเยน	ด้วยกาย	กโรติ	ย่อมกระทำ
วาจาย	ด้วยวาจา	โหตุ	จงมี, จงเป็น
เจตฺสา	ด้วยใจ	๓. บทอุปสัค	
ตสฺส (ปาปกมฺมสฺส)	(ซึ่งกรรมคือความผิด) นั้น	ปติ (ปฏิจฺฉทาย)	-
ปฏิจฺฉทาย	เพื่อปกปิด	ป (ปณินฺต)	ประธาน, สำคัญ (ประธานะ)
อภพฺพตา	ความเป็นผู้ไม่ควร	๔. บทนิบาต	
ทิกฺขุปทสฺส	แห่งพระโสดาบันผู้มี	กิญฺจาปิ	แม้ก็จริง, ถึงแม้ว่า
	พระนิพพานอันเห็นแล้ว	(อาคมม)	(อาศัยแล้ว)
(ภควตา)	(อันพระผู้มีพระภาค)	อุท	- (ปทปุรณะ)
วุตฺตา	ตรัสแล้ว	วา	หรือ

อิทํ (ปมาท- วิหารีโนปิ ทสสนสมฺปนฺนสส อปฺปฏิจฺฉาทนตฺตํ)	(แม่) (ความที่- แห่งพระโสดาบัน แม่ผู้อยู่ ด้วยความพลั้งเผลอ -ไม่ปกปิดความผิดไว้) นี้	(ตถาปิ, ปน)	(แม่อิงอย่างนั้น, แต่ว่า)
		ปิ, อปิ	แม่
		สุวตฺถิ	ความสวัสดี

พระคาถาที่ ๑๓

๑. บทนาม		พุทฺธะ	ในพระพุทฺธเจ้า
วนปฺปคฺคุมฺเพ	พุ่มไม้ใหญ่ในป่า	รตนํ = รตนตฺตํ	เป็นรัตนคุณ
มุสฺสีตคฺเค	มียอดบานผลิดอกแล้ว	ปณฺตี	อันประณีต
คิมฺหานํ	แห่งเดือนอันเป็นฤดู ร้อน ท.	เอเตน	นั้น, นี้
		สจฺเจน	ด้วยความจริง, ด้วยสัจจาจา
มาเส	ในเดือน	(อิเมสํ)	(เหล่านี้)
ปจฺมสมฺมึ	แรก, ต้น	(ปาณินิ)	(แก่สัตว์ ท.)
คิมฺเห = จิตฺรมาเส	อันเป็นฤดูร้อน (เดือน ๕)	๒. บทอาขยาต	
(ภควา)	(พระผู้มีพระภาค)	(โหติ)	(ย่อมเป็น)
ตถูปมํ	มีอุปมานั้น	อเทสยิ	ได้ทรงแสดงแล้ว
ธมฺมวรี	ซึ่งพระธรรมอันประเสริฐ	โหตุ	จงมี, จงเป็น
นิพฺพานคามิ	อันให้ถึงซึ่งพระนิพพาน	๓. บทอุปสัค	
(สตุตฺตานํ)	(แก่สัตว์ ท.)	ป (ปคฺคุมฺพ)	ยิ่ง, ใหญ่ (ภุสฺสฺตถะ)
ปรมฺหิตาย = ปรมฺหิตาย นิพฺพานาย	เพื่อพระนิพพานอันเป็น ประโยชน์ยอดเยี่ยม	นิ (นิพฺพาน-)	พ้น, ออก (นิกฺขันตะ)
		ป (ปณฺตี)	ประธาน, สำคัญ (ประธานะ)
		๔. บทนิบาต	
อิทํ (ปริยตฺติธมฺม- วรสงฺขาตํ รตนํ)	(แม่) (รัตนะกล่าวคือ พระปริยัติธรรม อันประเสริฐ) นี้	ยถา	ฉันท
		ปิ, อปิ	แม่
		สุวตฺถิ	ความสวัสดี

พระคาถาที่ ๑๔

๑. บทนาม		รตนํ = รตนตฺตํ	เป็นรัตนคุณ
(ตถาคโถ)	(พระตถาคต)	ปณฺตี	อันประณีต
วโร = อุตฺตโม เสฏฺโฐ	ผู้ประเสริฐ	เอเตน	นั้น, นี้
		สจฺเจน	ด้วยความจริง, ด้วยสัจจาจา

วรรณุญ = นิพพานณญ	ทรงรู้ธรรมอันประเสริฐ, ทรงรู้แจ้งซึ่งพระนิพพาน อันเลิศ	(อิเมส)	(เหล่านี้)
		(ปาณีน)	(แก่สัตรุ ท.)
วรโท	ทรงประทานธรรม อันประเสริฐ	๒. บทอาขยาต	
		อเทสยิ	ได้ทรงแสดงแล้ว
วราหโร	ทรงนำมาซึ่งมรรค อันประเสริฐ	โหตุ	จงมี, จงเป็น
		๓. บทอุปสัค	
อนุตโตโร	ผู้ไม่มีใครยิ่งกว่า	อา (-อาหโร)	นำมา
ธมมวรี	ซึ่งโลกุตระธรรม อันประเสริฐ	อุ (น + อุตตริ)	ประเสริฐ, สูงสุด (ประธานะ)
		ป (ปณิต)	ประธาน, สำคัญ (ประธานะ)
อิท (วรโลกุตตร- สงขาท รตน)	(แม่) (รัตนะ กล่าวคือ โลกุตระธรรมอันประเสริฐ) นี้	๔. บทนิบาต	
		ปิ, อปิ	แม่
พุทเธ	ในพระพุทธรเจ้า	สุตถิ	ความสวัสดิ
พระคาถาที่ ๑๕			
๑. บทนาม		อิท (ชีณาสวภิกขุณ นิพพานสงขาท รตน)	(แม่) (รัตนะ กล่าวคือ พระนิพพาน ของภิกษุ ชีณาสพ ท.) นี้
(เยส)	(เหล่าใด)		
(ชีณาสวาน)	(ผู้สิ้นอาสวะแล้ว, ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว)	สงฆะ	ในพระสงฆ์
(ภิกขุณ)	(แห่งภิกษุ ท.)	รตน = รตนตต	เป็นรัตนคุณ
ชีณ = ปริกชีณ สมุจฉินน วา	สิ้นไปแล้ว	ปณิต	อันประณีต
		เอเตน	นั้น, นี้
ปุราณ = ปุราตณ	เก่า	สจฺเจน	ด้วยความจริง, ด้วยสัจจาจา
นว = สมปตติ วตตมาน	ใหม่, เป็นไปอยู่	(อิเมส)	(เหล่านี้)
		(ปาณีน)	(แก่สัตรุ ท.)
สมภว (กมม)	(กรรม) อันเกิดขึ้น	๒. บทอาขยาต	
วิรัตติจิตตา	มีจิตปราศจากความยินดี	อตถิ	มีอยู่, ย่อมมี
อายติเก	อันจะมีในกาลต่อไป (ในอนาคต)	นิพพนติ	ย่อมดับสนิท
		โหตุ	จงมี, จงเป็น

ภาสฺมี	ในภพ, ในการเกิด	๓. บทอุปสัค	
เต (ชีณาสวา ภิกขุ)	(ภิกขุ ท. ผู้มีอาสวะสิ้นไปแล้ว) เหล่านั้น	สํ (สมภว)	เกิด, เบื้องแรก (ปภาวะ)
		วิ (วิรัตต-)	ปราศจาก (วิคตะ)
ชีณพีชา = อุจฉินนพีชา	สิ้นพีชคือปฏิสนธิวิญญาณแล้ว	วิ (อวิรุฬหิ-)	-
		นิ (นิพพนติ)	พ้น, ออก (นิกขันตะ)
อวิรุฬหิณฺหา = วิรุฬหิณฺหวิริททา	ผู้ไม่มีฉันทะที่งอกได้, ผู้ปราศจากฉันทราคะ ตัณหาที่งอกได้	ป (ปทีโป)	สว่าง
		ป (ปณฺตี)	ประธาน, สำคัญ (ประธานะ)
		๔. บทนิบาต	
ธีรา	ผู้มีปัญญา	น	ไม่
อยํ	นี้	ยถา = วีย	ฉันใด, เพียงดัง, เหมือน
ปทีโป	ประทีป	ปิ, อปิ	แม้
สงฺฆะ	ในพระสงฆ์	สุวตฺถิ	ความสวัสดี

พระคาถาที่ ๑๖

๑. บทนาม		เทวมนุสสุปัชิตํ	ผู้อันเทวดาและมนุษย์ บูชาแล้ว
ยานิ = ยาทิสานิ	เหล่าใด, เช่นใด		
ภูตานิ	เทวดา ท.	พุทฺธํ	ซึ่งพระพุทธรเจ้า
สมาคตานิ = สนนิปตตานิ	ผู้มาประชุมกันแล้ว, ผู้ชุมนุมกันแล้ว	๒. บทอาขยาต	
		นมสฺสาม	จงนมัสการ, จงนอบน้อม
ภุมมานิ	ผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น, ผู้เกิดที่พื้นดิน	โหตุ	จงมี, จงเป็น
		๓. บทอุปสัค	
อนตฺลิกฺขะ	ที่วิมานอากาศ	สํ+อา (สมาคตานิ)	โดยรอบ (สมันตภาวะ), ด้วยดี (สัมมา)
(เต)	(เหล่านั้น)		
(มยํ)	(เรา ท.)	๔. บทนิบาต	
ตถาคตํ	ผู้เสด็จมาและเสด็จไปแล้ว อย่างนั้น	อิธ (ปะเทเส)	ในที่นี้
		สวตฺถิ	ความสวัสดิ

พระคาถาที่ ๑๗

๑. บทนาม		เทวมนุสฺสบุชิตํ	ผู้อันเทวดาและมนุษย์ บูชาแล้ว
ยานิ = ยาทิสานิ	เหล่าใด, เช่นใด		

ภูตานิ	เทวดา ท.	ธมม	ซึ่งพระธรรม, ซึ่งพระนิพพานธรรม
สมาคตานิ = สนนิปติตานิ	ผู้มาประชุมกันแล้ว, ผู้ชุมนุมกันแล้ว	๒. บทอาขยาต	
ภุมมานิ	ผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น, ผู้เกิดที่พื้นดิน	นมสสาม	จงนมัสการ, จงนอบน้อม
อนตลิกฺเข	ที่วิมานอากาศ	โหตุ	จงมี, จงเป็น
(เต)	(เหล่านั้น)	๓. บทอุปสัค	
(มย)	(เรา ท.)	สํ+อา (สมาคตานิ)	โดยรอบ (สมันตภาวะ), ด้วยดี (สัมมา)
ตถาคตํ	อันพระพุทธเจ้าเป็นต้น ทรงบรรลุแล้วอย่างนั้น	๔. บทนิบาต	
		อิธ (ปะเทศ)	ในที่นี้
		สุวตฺถิ	ความสวัสดี

พระคาถาที่ ๑๘

๑. บทนาม		เทวมนุสสุปฺพิตํ	ผู้อันเทวดาและมนุษย์ บูชาแล้ว
ยานิ = ยาทิสานิ	เหล่าใด, เช่นใด		
ภูตานิ	เทวดา ท.	สงฺฆ	ซึ่งพระสงฆ์
สมาคตานิ = สนนิปติตานิ	ผู้มาประชุมกันแล้ว, ผู้ชุมนุมกันแล้ว	๒. บทอาขยาต	
ภุมมานิ	ผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น, ผู้เกิดที่พื้นดิน	นมสสาม	จงนมัสการ, จงนอบน้อม
อนตลิกฺเข	ที่วิมานอากาศ	โหตุ	จงมี, จงเป็น
(เต)	(เหล่านั้น)	๓. บทอุปสัค	
(มย)	(เรา ท.)	สํ+อา (สมาคตานิ)	โดยรอบ (สมันตภาวะ), ด้วยดี (สัมมา)
ตถาคตํ	ผู้ดำเนินไปแล้วอย่างนั้น	๔. บทนิบาต	
		อิธ (ปะเทศ)	ในที่นี้
		สุวตฺถิ	ความสวัสดี

ความหมายและสาระสำคัญของรัตนสูตร

ความหมายของรัตนสูตร

รัตนสูตร แปลว่า สูตรว่าด้วยรัตนะ คำว่า **รัตนะ** นั้น หมายถึง ความมีค่ามาก ความเป็นสิ่ง
ที่หาสิ่งเปรียบเทียบมิได้ ในด้านคุณลักษณะ ความมั่งคั่ง และความประณีต เช่นที่เขาเรียกกันว่า

ช้างแก้ว ก็เพราะมีลักษณะดี ได้แก่ ตัวสีเผือก เท้าแดง ได้รับการฝึกมาดี ที่เขาเรียกว่า มณีแก้ว เพราะถูกเจียรไนดี งดงาม ที่เขาเรียกว่า หญิงแก้ว เพราะมีลักษณะดี ได้แก่ ไม่สูงเกิน ไม่ต่ำเกิน กลิ่นกายหอม สัมผัสอ่อนนุ่ม เป็นต้น นอกจากนี้ รัตนะ ยังหมายถึงสิ่งที่ปรากฏให้เห็นได้ยาก หาได้ยาก หมายถึงสิ่งที่ก่อให้เกิดความยินดี และหมายถึงสิ่งที่คนในสังคมชั้นสูงใช้สอยกัน (ขุ.ขุ.อ. ๖/๑๕๐-๑๕๔)

คุณลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นได้ปรากฏอยู่ในพระพุทธรเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ด้วยอาศัยคุณลักษณะนี้เอง ท่านจึงบัญญัติคำเรียกแทนพระพุทธรเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ว่า “รัตนตรัย” แปลว่า รัตนะ ๓ ประการ หรือ แก้ว ๓ ประการ ดังนี้ รตนสูตร จึงหมายถึงสูตรที่ว่าด้วยรัตนะ ๓ ประการ คือ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ

ที่มาของรตนสูตร

เนื่องจากพระนครเวสาลีได้เกิดทุพภิกขภัย พืชพันธุ์ธัญญาหารหาได้ยาก และเกิดอหิวาตกโรคระบาดขึ้นทั่วทั้งพระนคร พระผู้มีพระภาคจึงเสด็จมาตรัสรตนสูตรนี้แก่ท่านพระอานนทเถระที่ประตูประนครเวสาลี เพื่อให้ท่านเรียนแล้วทำพระปริตรโดยวิธีใช้บาตรบรรจุน้ำแล้วสวดรตนสูตร พร้อมทั้งประพรมน้ำพระพุทธรมณ์ทั่วทั้งพระนครเวสาลี เป็นเหตุให้อุปัทวะทั้งหลายหายไปหมดสิ้น เมื่อท่านพระอานนทเถระเดินประพรมน้ำพระพุทธรมณ์จนทั่วพระนครแล้ว กลับมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคที่สวนสาครสาละของเจ้าลิจฉวี พระองค์ได้ตรัสรตนสูตรเพื่อโปรดชาวเมืองอีกครั้งหนึ่ง (ขุ.ขุ.อ. ๖/๑๔๐-๑๔๔)

สาระสำคัญของรตนสูตร

รตนสูตร เป็นสูตรที่พระผู้มีพระภาคตรัสมุ่งแสดงแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นว่า พระรัตนตรัย คือ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ เป็นรัตนะที่สูงที่สุด ประเสริฐที่สุด ยิ่งกว่ารัตนะทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนี้ ที่ตรัสว่า พุทธรัตนะ เป็นรัตนะประเสริฐที่สุด เพราะไม่มีใครจะเปรียบเทียบพระพุทธรเจ้าได้ในเรื่องคุณธรรม คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพราะยากนักที่จะบังเกิดในโลก ความเป็นพุทธะนั้น ต้องใช้เวลาบำเพ็ญบารมีนานตลอดสองขั้วกับ เพราะเป็นผู้ทำให้สำเร็จอนุตตรียะ ๖ มีทิสสนาอนุตตรียะ เป็นต้น เป็นผู้ก่อให้เกิดความยินดีในรูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ อริยมรรค ๔ และอริยผล ๔ ที่ตรัสว่า ธรรมรัตนะ เป็นรัตนะประเสริฐที่สุด เพราะพระธรรมเป็นที่สิ้นกิเลส ปราศจากราคะ ที่ตรัสว่า สังฆรัตนะ เป็นรัตนะประเสริฐที่สุด เพราะพระสงฆ์เป็นผู้รู้แจ้งธรรมตามพระพุทธรเจ้า และเป็นบุญเขตที่ให้ทักษิณาทานมีผลมากแก่บุคคลผู้ถวาย (ขุ.ขุ.อ. ๖/๑๔๔-๑๗๖)

อนึ่ง รตนสูตรนี้ เป็นสูตรแสดงถึงอานุภาพแห่งพระรัตนตรัยโดยตรง เมื่อเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายรู้คุณค่าของพระรัตนตรัย ยอมรับ นับถือ บูชาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกแล้ว ย่อมก่อให้เกิดพลังใจในการต่อสู้อดทน และฟันฝ่าเพื่อเอาชนะอุปสรรค ปัญหา ตลอดถึงภัยทั้งหลายทั้งมวลได้ไม่ท้อแท้ มุ่งสร้างแต่ประโยชน์สุข ทั้งแก่ตนและส่วนรวมอย่างเด็ดเดี่ยว ในที่สุด อุปสรรค ปัญหา และภัยทั้งหลายก็พ่ายแพ้ไป จะประสบสุขสวัสดิ์ตลอดกาลนาน

๗. ตีโรกฤษฏาสุตตัม^๑

ติโรกฐทสูตร ว่าด้วยเรื่องเปรตที่อยู่ภายนอกฝาเรือน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคานานี้ เพื่ออนุโมทนาพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพนครรัฐ ดังนี้)

๑. ติโรกฺขณฺณสุ ติฏฺฐนฺติ สนธิสังฆาฏเกสุ จ
 ทวารพาหาสุ ติฏฺฐนฺติ อาคนตฺวาน สกัំ ชรํ.

[๑] พวกเปรตพากันมาสู่เรือนของตน บ้างยืนอยู่ที่ฝาเรือนด้านนอก
 บ้างยืนอยู่ทางสี่แพร่ง สามแพร่ง บ้างยืนพิงอยู่ที่บานประตู

๒. ปทุเต อนนปานมฺหิ ชชชโภชเช อุပ္ภุจิตะ
 น เตสํ โกจิ สรติ สตตานํ กम्मปจฺจยา.

[๒] เมื่อมีข้าวและน้ำดื่มมากมาย เมื่อของเคี้ยวของกินถูกจัดเตรียมไว้แล้ว
 ญาติสักคนก็ไม่นึกถึงเปรตเหล่านั้น เพราะกรรมของสัตว์เหล่านั้นเป็นปัจจัย

๓. เอวํ ททนฺติ ฉาตินิ เย โหนฺติ ออนุมฺปากา
 สุจี ปณฺตี กาเลน กบฺปิยํ ปานโฆชนํ
 อิทํ ว ฌาตินิ โหตุ สุจิตา โหนตุ ฉาตโย.

[๓] เหล่าชนผู้อนุเคราะห์ ย่อมถวายอาหารและน้ำดื่ม ที่สะอาดประณีต
 เหมาะแก่พระสงฆ์ตามกาล อุทิศให้ญาติทั้งหลาย (ที่เกิดเป็นเปรต)
 อย่างนี้ว่า ขอทานนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของเรา ขอญาติทั้งหลาย
 จงเป็นสุขเถิด

๔. เต จ ตตฺถ สมาคฺนตฺวา ฉาติเปตา สมาคฺตา
 ปทุเต อนนปานมฺหิ สกกจฺจํ อานุโมทเร.

[๔] ส่วนญาติที่เกิดเป็นเปรตเหล่านั้น พากันมาประชุมพร้อมกัน ณ ที่ให้ทานนั้น
 ย่อมอนุโมทนาในอาหารและน้ำดื่มเป็นอันมากโดยเคารพว่า

^๑ ฉ. ตีโรกฏาสตํ, สยา. ตีโรกฏาทกณฺฑํ

๕. จิรํ ชีวนตุ โน ภาติ เยสํ เหตุ ลภามเส
 มมหากณจ กตา ปุชา ทายกา จ อนิปผลา.
- [๕] เพราะเหตุแห่งญาติเหล่าใด พวกเราจึงได้สุขสมบัติเช่นนั้น ขอญาติเหล่านั้น
 ของพวกเราจงมีอายุยืน อนึ่ง การบูชา ญาติผู้เป็นทายาก็ได้ทำแก่พวกเราแล้ว
 และทายาก็ไม่ไร้ผล
๖. น หิ ตตถ กสิ^๑ อตถิ โครกเขตถ น วิชชติ
 วณิชา ตาทิสี นตถิ หิรณเณน กโยกย^๒
 อิตโต ทินเนน ยาเปนติ เปตา กาลงกตา^๓ ตหิ.
- [๖] ในเปตวิสัยนั้น ไม่มีกสิกรรม (การทำไร่ไถนา) ไม่มีโครักษกรรม (การเลี้ยงวัวไ้ขาย)
 ไม่มีพาณิชย์กรรม (การค้าขาย) เช่นนั้น การแลกเปลี่ยนซื้อขายด้วยเงิน ก็ไม่มี
 ผู้ที่ตายไปเกิดเป็นเปรตในเปตวิสัยนั้น ดำรงชีพด้วยผลทานที่พวกญาติอุทิศให้
 จากมนุษยโลกนี้
๗. อุณนเม^๔ อุทกํ วุณฺจํ ยถา นิณนํ ปวตตติ
 เอวเมว อิตโต ทินนํ เปตานํ อุปกปฺปติ.
- [๗] น้ำฝนที่ตกลงมาในที่ดินย่อมไหลไปสู่ที่ลุ่ม ฉนใด ทานที่ทายกอุทิศให้
 จากมนุษยโลกนี้ ย่อมสำเร็จผลแน่นอนแก่พวกเปรต ฉนนั้นเหมือนกัน
๘. ยถา วาริวหา ปุรา ปริปุเรนฺติ สาคร.
 เอวเมว อิตโต ทินนํ เปตานํ อุปกปฺปติ.
- [๘] ห้วงน้ำที่เต็มย่อมยังสมุทรสาครให้เต็มเปี่ยม ฉนใด ทานที่ทายกอุทิศให้
 จากมนุษยโลกนี้ ย่อมสำเร็จผลแน่นอนแก่เปรตทั้งหลาย ฉนนั้นเหมือนกัน
๙. อทาสิ เม อกาสิ เม ญาติมิตฺตา สขา จ เม
 เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา ปุพฺเพ กตมนุสฺสร.
- [๙] กุลบุตรเมื่อระลึกถึงอุปัการะที่ญาติผู้ละไปแล้ว (เปรต) เคยทำไว้ในกาลก่อนว่า
 ‘ผู้นี้ได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ได้ทำสิ่งนี้แก่เรา ได้เป็นญาติ มิตร และสหายของเรา’
 ก็ควรถวายทักษิณาทานอุทิศให้แก่ญาติผู้ละไปแล้ว

^๑ สี., อิ. กสิ^๒ สี., อิ. กยกุกย, ฉ. กโยกย^๓ ฉ. กาลงกตา^๔ สยา. อุณนเต

๑๐. น หิ รุณฺณ วา โสโก วา ยา จณฺหา ปริเทวนา
น ตํ เปตานมตฺถาย^๑ เอวํ ติฏฺฐนฺติ ฌาตโย.

[๑๐] การร้องไห้ ความเศร้าโศก หรือความร่ำไห้คร่ำครวญอย่างอื่นใด
ใคร ๆ ไม่ควรทำเลย เพราะการร้องไห้ เป็นต้นนั้น ไม่เป็นประโยชน์
แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ญาติทั้งหลายก็ยังคงสภาพอยู่อย่างนั้น

๑๑. อยฺยจ โข ทกฺขิณา ทินฺนา สงฺฆมฺหิ สุปฺปติฏฺฐิตา
ทิมฺรตฺตํ หิตายสฺส ฌานโส อุกฺกปฺปติ.

[๑๑] ส่วนทักขิณาทานนี้แล ที่ตั้งไว้ดีแล้วในพระสงฆ์ ย่อมสำเร็จประโยชน์เกื้อกูล
สิ้นกาลนาน แก่หมู่ญาติที่เกิดเป็นเปรตนั้น โดยพลันทีเดียว

๑๒. โส ฌาติธมฺโม จ อยํ นิทสฺสีโต เปตาน ปุชา จ กตา อุพารา
พลญฺจ ภิกฺขุณฺมนุสฺสทินฺนํ^๒ ตุมฺहेหิ ปุณฺณํ ปสฺสํ อนุปฺปกนฺติ.

[๑๒] ญาติธรรมนี้นั้น ท่านแสดงออกแล้ว การบูชาญาติที่ตายไปเป็นเปรต
ท่านทำอย่างยิ่งใหญ่แล้ว ทั้งกำลังกายของภิกษุ ท่านก็เพิ่มให้แล้ว
เป็นอันว่าท่านสั่งสมบุญไว้มิใช่น้อยเลย

ติโรกฺขททสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

ติโรกฺขททสูตร จป

จำแนกบท ๔			
พระคาถาที่ ๑			
๑. บทนาม		๒. บทอาขยาต	
ติโรกฺขญฺเฐสุ	ที่ข้างนอกแห่งฝาเรือน ท. (ที่นอกฝาเรือน)	ติฏฺฐนฺติ	ยืนอยู่, ย่อมยืน
		๓. บทอุปสัค	
สนฺธิสฺสิงฆาญฺเฐสุ	ที่ทางสี่แพร่งและทาง สามแพร่ง ท. (ที่สี่แยก และสามแยก)	สํ (สนฺธิ-)	รวมกัน (สโมธานะ)
		อา (อาคณฺตฺวา)	ความมีอยู่ต่อหน้า (อภิมุขภาวะ)

^๑ อี. เปตานํ อดถาย

^๒ อี. ภิกฺขุณํ อนุปฺปทินนํ

ทวารพาสาส	ที่บ้านแห่งประตู่ ท. (ที่บ้านประตู่)	๔. บทนิบาต	
		จ	ด้วย, และ
สภ	ของตน	อาคนตุวาน	มาแล้ว
มร	สู่เรือน		

พระคาถาที่ ๒

๑. บทนาม		โกจิ (มาตา วา ปุตโต วา ปิตา วา)	(มารดา บุตร หรือ บิดา) ไหน ๆ, บางคน
ปทุเต = อนุปเก พหุหิ ยาวตถิเก	เพียงพอแล้ว (ไม่น้อย, มาก, เท่าที่ต้องการ)	สตตาน	ของสัตว์ ท.
อนนพานม	ครั้นเมื่อข้าวและน้ำ	กมมปจยยา	เพราะกรรมเป็นปัจจัย
ชชชโกชเช	ครั้นเมื่อของเคี้ยว และของกิน	๒. บทอาขยาต	
		สรติ	ย่อมระลึกถึง
อุปปุจิจเต = อุคคम्म จิตเต		๓. บทอุปสัค	
	ถูกจัดเตรียมไว้แล้ว, (อันเขา) ตั้งวางไว้แล้ว	ป (ปทุเต)	เต็มหรืออิม (ติดติ)
เตส (ปิตติวิสเย อุปปนนาน	(เพื่อสัตว์ ท. ผู้เกิดแล้ว ในปิตติวิสัย [ผู้เกิดเป็น เปรต]) เหล่านั้น	อุป (อุปปุจิจเต)	ใกล้ (อุคคมนะ), บุษ
สตตาน		๔. บทนิบาต	
		น	ไม่

พระคาถาที่ ๓

๑. บทนาม		ถาตีน (โหตุ)	(จงเกิดมี) แก่ญาติ ท.
ถาตีน	แก่ญาติ ท.	สุจิตา	เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งสุข
เย (ชนา)	(ชน ท.) เหล่าใด	ถาตโย	ญาติ ท. (ที่เป็นเปรต)
อนุกมปกา = อตถ- กามา หิตติโน		๒. บทอาขยาต	
สุจี = วิมล	เป็นผู้อนุเคราะห์ (ผู้ปรารถนาประโยชน์)	ททนต์ = เทนต์ อุททิสนติ นียยาเทนต์	ย่อมให้, ย่อมอุทิศให้, ย่อมมอบให้
ปณิต	ประณีต, สูงสุด, ประเสริฐ	โหนติ = ภาวนติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
= อุตตม เสฏฐ		โหตุ	ของจะมี, ของงเกิดมี
กาเลน	ตามกาล (ที่ญาติที่เป็น เปรตมาขึ้นที่นอกฝาเรือน เป็นต้น	โหนตุ	ของจะมี, ของงเป็น
		๓. บทอุปสัค	
		อน (อนุกมปกา)	อนุเคราะห์
กปปี = อนุจฉวิก	สมควร, เหมาะสม	ป (ปณิต)	ประเสริฐ (ประธานะ)

ปานโกชนั	ซึ่งน้ำและข้าว	๔. บทนิบาต	
อิทฺ (ทานั) [เทยย- ธมฺมนิทฺสสนั]	(ทาน, ไทยธรรม, ข้าวน้ำ เป็นต้น) นี้	เอวํ	อย่างนี้
		โว	-, แล (นิปาตมตฺตํ)

พระคาถาที่ ๔

๑. บทนาม		๓. บทอุปสัค	
เต	เหล่านั้	สํ+อา (สมาคนฺตฺวา)	โดยรอบ (สมันตภาวะ)
ถาติเปตา	เปรตผู้เป็นญาติ ท.	สํ+อา (สมาคตา)	ด้วยดี (สัมมา)
สมาคตา = สมนฺมา อาคตา	มาโดยชอบแล้ว, มาดีแล้ว, มาทันพร้อมแล้ว	ป (ปหูเต)	บริบูรณ์ (ติตฺติ)
		อนฺ (อนฺโมทเร)	อนฺโมทนา
ปหูเต	เพียงพอแล้ว (มีมาก)	๔. บทนิบาต	
อนนฺปานมฺหิ	ครั้นเมื่อข้าวและน้ำ	จ	ก็
๒. บทอาขยาต		ตตฺถ (จาเน)	(ในที่ [ที่ให้ทาน]) นั้น
อนฺโมทเร = โมทฺหนฺติ อนฺโมทฺหนฺติ	ย่อมอนฺโมทนา, ย่อมยินดี (เป็นผู้เกิดปิติและโสมนัส)	สมาคนฺตฺวา =	มาประชุมกันแล้ว,
		สมนฺตโต อาคนฺตฺวา	ชุมนุมกันแล้ว
		สกุจฺจํ	โดยเคารพ

พระคาถาที่ ๕

๑. บทนาม		อนิปฺผลา	เป็นผู้ไม่ปราศจากผล, เป็นผู้ไม่ไร้ผล
โน = อมฺหากํ	ของเรา ท.		
ถาตี	ญาติ ท.	๒. บทอาขยาต	
เยสํ (ถาตีเน)	(แห่งญาติ ท.) เหล่าใด	ชีวนฺตุ	จงเป็นอยู่, จงทรงชีพ
เหตุ	เพราะเหตุ	ลภามเส = ลภาม	ย่อมได้
อมฺหากํ	แก่เรา ท.	(โหนฺติ)	(ย่อมมี, ย่อมเป็น)
(ถาตีหิ)	(อันญาติ ท.) [ผู้อุทิศทานนี้ให้]	๓. บทอุปสัค	
		นิ (อนิปฺผลา)	ปราศจาก (นิคคตะ)
กตา	กระทำแล้ว	๔. บทนิบาต	
ปูชา	การบูชา, การเกื้อกูล	จิรํ	นาน (ทีฆกาละ)
ทายกา	ทายก ท.	จ	ด้วย, และ

พระคาถาที่ ๖

๑. บทนาม		(กาลคตา = อดตโน (ผู้จากไปตามเวลาตาย มรณกาลเลน คตา) ของตน)	
กลี	กลีกรรม, การทำไร่นา	๒. บทอาขยาต	
โครกขา	การเลี้ยงโค		
วณิษฐา	การค้าขาย	อดถิ	มีอยู่, ย่อมมี
ตาทิสี	อันเช่นนั้น	วิษุติ	มีอยู่, ย่อมมี
หิรณเณ	ด้วยเงิน	ยาเปนติ =	ย่อมให้เป็นไป,
กโยกย	การซื้อและการขาย	อดตภาว คเมนติ	(ย่อมให้อัตภาพเป็นไป)
(ญาติหิ วา)	(อันญาติ ท. หรือ)	๓. บทอุปสัค	
(मितตามจุเจหิ วา)	(หรือว่า อันมิตรและ อำมาตย์ ท.)	-	-
		๔. บทนิบาต	
ทินเนน	ให้แล้ว, อุทิศให้แล้ว	น	ไม่
เปตา = ปิตติ-	เปรต ท. (สัตว์ ท.	หิ	เพราะว่า
วิสยูปปนนา สดตา	ผู้เข้าถึงปิตติวิสัย)	ตตถ (ปิตติวิสเย)	(ในปิตติวิสัย) นั้น
กาลงกตา =	ผู้กระทำกาลแล้ว,	เอตถ (ปิตติวิสเย)	(ในปิตติวิสัย) นั้น, นี้
กตกาละ กตมรณา	ผู้กระทำมรณะแล้ว, ผู้ตายแล้ว	อิโต	จากมนุษยโลกนี้
		ตหิ (ปิตติวิสเย)	(ในปิตติวิสัย) นั้น

พระคาถาที่ ๗

๑. บทนาม		๒. บทอาขยาต	
อุณนเม = ฤเล	บนที่ดอน, บนบก,	ปวตตติ = คจจติ	ย่อมไหลไป
อุสสาเท ภูมิภาเค	บนภูมิภาคที่สูง	ปาปุนาติ	
อุทกั	น้ำฝน	อุปกปปติ =	ย่อมสำเร็จ
(เมเมหิ)	(อันเมฆ ท.)	นิพพตตติ ปาตุภาวติ	(เกิดผล, ปรากฏผล)
วุจ्झิ = อภิวุจ्झิ	ตกแล้ว (วสส เสงเณ รต ราต โปรย)	๓. บทอุปสัค	
		อุ (อุณนเม)	ข้างบน (อุทธกัมมะ)
นินฺนํ = โอนต์	สู่ที่ลุ่ม, สู่ภูมิภาคต่ำ	ป (ปวตตติ)	-
(ญาติหิ วา)	(อันญาติ ท. หรือ)	อุป (อุปกปปติ)	-
(मितตามจุเจหิ วา)	(หรือว่า อันมิตรและ อำมาตย์ ท.)	๔. บทนิบาต	
		ยถา	ฉันใด
ทินนํ	ให้แล้ว, อุทิศให้แล้ว	เอวเมว	ฉันนั้นนั่นเทียว

เปตานี	แก่เปรต ท.	(วา)	(หรือ, หรือว่า)
		อิโต	จากมนุษย์โลกนี้

พระคาถาที่ ๘

๑. บทนาม		อุปกปติ =	ย่อมสำเร็จ
วาริวหา	ห้วงน้ำ, แม่น้ำ	นิพพตติ ปาตุภวติ	(เกิดผล, ปรากฏผล)
ปุรา	อันเต็ม	๓. บทอุปสัค	
สาครี	ยังสาคร, ยังทะเล	ปริ (ปริปุเรนติ)	-
ทินนั	ให้แล้ว, อุทิศให้แล้ว	อุป (อุปกปติ)	-
เปตานี	แก่เปรต ท.	๔. บทนิบาต	
๒. บทอาขยาต		ยถา	ฉันใด
ปริปุเรนติ	ย่อมให้เต็ม	เอวเมว	ฉันนั้นฉันนี้เทียว
		อิโต	จากมนุษย์โลกนี้

พระคาถาที่ ๙

๑. บทนาม		(สพฺพ)	(ทั้งปวง)
(โส บุคฺคโล)	(บุคคล นั้น)	(อนุสสรณวตฺถุ, กิจจ)	(ซึ่งสิ่งที่ควรระลึก, ซึ่งกิจ)
เม	แก่เรา	อนุสสร	เมื่อระลึกถึง
ถาติมิตฺตา	เป็นญาติและมิตร	๒. บทอาขยาต	
สขา	เป็นสหาย, เป็นเพื่อนเล่น ผูกพันด้วยกัน	อทาสี	ได้ให้แล้ว
		อกาสี	ได้กระทำแล้ว
เม	ของเรา	ทชฺชา = นิยฺยาเทย	พึงให้, พึงมอบให้
(กุลปฺตฺโต)	(กุลบุตร)	๓. บทอุปสัค	
เปตานี	แก่เปรต ท.	อนุ (อนุสสร)	-
ทกฺขิณํ = ทานํ	ซึ่งทักษิณ, ซึ่งทักษิณาทาน	๔. บทนิบาต	
ปุพฺเพ	ในกาลก่อน	จ	ด้วย, และ
กตํ	กระทำแล้ว	(อิติ)	(ว่า...ดังนี้)

พระคาถาที่ ๑๐

๑. บทนาม		อตถาย	เพื่อประโยชน์
รฺรณฺณํ = โรทนา โรทิตฺตํ อสฺสฺสปาทนํ	การร้องไห้	ฉาตโย	ญาคิ ท.
		๒. บทอาขยาต	
โสโก = โสจิตตฺตํ	ความเศร้าโศก	(โหติ)	(ย่อมมี)
ยา	ใด	ติฏฺฐณฺติ	ยืนรออยู่, ดำรงอยู่
(รฺรณฺณโสเกหิ)	(จากการร้องไห้ และความเศร้าโศก ท.)	๓. บทอุปสัค	
		ปรี (ปรีเทวนา)	-
อญฺญา	อื่น	๔. บทนิบาต	
ปรีเทวนา =	การพร่ำเพ้อ,	น	ไม่
ลาลปนา	การคร่ำครวญรำพัน,	หิ	-
คุณสํวณฺณา	การรำพันถึงคุณ	วา	หรือ
ตํ (รฺรณฺณาทิ)	(การร้องไห้เป็นต้น) นั้น	จ	ด้วย, และ
เปตานํ	แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว ท.	เอวํ	อย่างนี้

พระคาถาที่ ๑๑

๑. บทนาม		๒. บทอาขยาต	
อยํ	นี้	อุปกปฺปติ =	ย่อมสำเร็จผล
ทกฺขิณา	ทักษิณา, ทักขิณาทาน	สมปชฺชติ ผลติ	
ทินฺนา	(อันท่าน) ถวายแล้ว	๓. บทอุปสัค	
สงฺฆมฺหิ	ในพระสงฆ์	สุ+ป (สุปติฏฺฐิตา)	ดี
สุปติฏฺฐิตา	ตั้งไว้ดีแล้ว	อุป (อุปกปฺปติ)	-
ทิมฺมรตฺตํ	ตลาดกาลนาน	๔. บทนิบาต	
หิตาย (สุขาย)	เพื่อประโยชน์เกื้อกูล (เพื่อความสุข)	จ	ก็
		โช	แล
อสฺส (เปตชนสฺส)	(แก่เปตชน, แก่ชนผู้ล่วงลับ ไปแล้ว) นั้น	จานโส = ตงฺขณฺเวยว, น จิเรเนว	โดยฐานะ, โดยพลัน (ทันที, ไม่นานเลย)

พระคาถาที่ ๑๒

๑. บทนาม		บุณฺณํ	บุญ
โส	นั้น	ปสฺสฺตํ	ชวนชวายเป็น, สัมสมแล้ว
ฉาติธมฺโม	ญาติธรรม, คุณธรรมของญาติ	อนปฺปกํ	อันไม่น้อย

อัย	นี้	๒. บทอาขยาต	
(ตุมเหติ)	(อันท่าน ท.)	-	-
นิทสสิโต = พหุช- ชนสส ปากโฏ กโต	แสดงให้เห็นแล้ว, ทำให้ปรากฏแก่ชนมาก)	๓. บทอุปสัค	
เปตานิ	แก่เปรต ท.	นิ (นิทสสิโต)	ยกตัวอย่าง (อุปมา)
ปูชา	การบูชา	อุ (อุฬาร)	ยิ่งใหญ่ (วิบุล), ประเสริฐ (เสฏฐะ)
กตา	กระทำแล้ว	อน+ป (อนุปปทินน)	(อิม, บริบูรณ์ [ติดติ])
อุฬาร	ยิ่งใหญ่, ประเสริฐ	ป (ปสุต)	ชวนชวาย (อนุโยคะ), สั่งสม (อุปจิตะ)
พล	กำลัง	๔. บทนิบาต	
ภิกขุ	แก่ภิกษุ ท.	จ	ด้วย, และ
อนุปปทินน	เพิ่มให้แล้ว	อิติ	ดังนี้แล, จบแล้ว
ตุมเหติ	อันท่าน ท.		

ความหมายและสาระสำคัญของติโรกขทสูตร

ความหมายของติโรกขทสูตร

ติโรกขทสูตร แปลว่า สูตรว่าด้วยเรื่องเปรตที่อยู่ภายนอกฝาเรือน ได้แก่ ญาติทั้งหลายที่ล่วงลับไปจากโลกนี้ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์เคยทำอกุศลกรรมไว้ เช่น กินอาหารที่เขาเตรียมไว้ถวายพระบ้าง หยิบฉวยอาหารนั้นให้บุตรบ้าง ไข้ให้เฝ้าโรงฉันทบ้าง ครั้นตายแล้วจึงไปเกิดเป็นปรตตูปชีวีเปรต (เปรตที่เป็นอยู่ด้วยส่วนบุญที่ผู้อื่นอุทิศให้) ที่มายืนคอยตามฝาเรือนบ้าง ทางสามแพร่งบ้าง ทางสี่แพร่งบ้าง เพื่อรอรับส่วนบุญที่ญาติทำบุญอุทิศให้

ที่มาของติโรกขทสูตร

ติโรกขทสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสเพื่อโปรดพระเจ้าพิมพิสารที่กรุงราชคฤห์ เนื่องจากในคราวที่พระเจ้าพิมพิสารถวายพระเวฬุวันวิหารไว้ในพระพุทธานุชาสนานั้น พระองค์มิได้อุทิศส่วนกุศลให้แก่เปรตทั้งหลายที่เคยเป็นญาติของพระองค์ เป็นเหตุให้เปรตเหล่านั้นมาแสดงอาการอันน่าสะพรึงกลัวแก่พระองค์ในเวลากลางคืน พระเจ้าพิมพิสารจึงเสด็จไปทูลถามพระผู้มีพระภาค เป็นเหตุให้พระองค์ได้ทรงแสดงพระสูตรนี้

สาระสำคัญของติโรกษทสุตร

ติโรกษทสุตร มีสาระสำคัญที่สามารถรวบรวมประเด็นได้ ดังนี้

- (๑) ผู้ต้องการแสดงความกตัญญูทเวทีแก่ผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไปแล้วก็สามารถทำได้ โดยถวายทักษิณาทานอุทิศส่วนบุญไปให้
- (๒) เปตภูมิ เป็นภูมิของสัตว์ผู้ต้องเสวยผลกรรมที่เคยทำไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ เป็นภูมิที่ไร้อาชีวะ ขาดอาหาร คอยรับส่วนบุญที่เขาอุทิศให้อย่างเดียวเท่านั้น
- (๓) การแสดงความอาลัยรักผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไป ด้วยการร้องไห้ เศร้าโศก คร่ำครวญนั้น มิได้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด เพราะไม่สามารถจะเรียกร้องให้ท่านเหล่านั้นกลับฟื้นคืนชีพได้ แต่ทักษิณาทานที่บุคคลถวายในพระสงฆ์เท่านั้น ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ญาติผู้ล่วงลับไป
- (๔) ติโรกษทสุตรนี้คือกุสโลบายที่พระผู้มีพระภาคทรงใช้สั่งสอนให้บุคคลมีจิตใจเสียสละบริจาคทานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และเพื่อสั่งสมบุญไว้ในภายหน้า

๘. นิธิกณทสุตต์

นิธิกณทสุตร ว่าด้วยการฝังขุมทรัพย์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภุมมพิกคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี ดังนี้)

๑.	นิธิ นิเรติ ปุริโส
อตเถ กิจเจ สมุปปนเน	คมภีเร โอทกนติเก
อตถาย เม ภวิสสติ.
[๑]	คนเราฝังขุมทรัพย์ไว้ในที่ลึกจดถึงน้ำ ก็ด้วยคิดว่า เมื่อเกิดกิจที่จำเป็นขึ้น
ขุมทรัพย์นี้จะเป็นประโยชน์แก่เรา	
๒.	ราชโต วา ทุรุตตสส
อินสส วา ปโมกขาย
เอตตถถาย โลกสมี	โจรโต ปิฬิตสส วา
ทุพภิกขเ อาปทาสุ วา
นิธิ นาม นิธิยติ. ^๑
[๒]	คนเราฝังขุมทรัพย์ไว้ในโลก ก็เพื่อจุดประสงค์นี้ คือ เพื่อให้พ้นจากราษฎร
ที่คอยคุกคาม เพื่อให้พ้นจากโจรภัยที่คอยเบียดเบียน เพื่อเก็บไว้ใช้หนี้ก็มี
เพื่อเก็บไว้ใช้ในยามเกิดทุกข์ภัย หรือเพื่อใช้ในเวลามีภัยอันตรายต่าง ๆ	

^๑ ฉ. นิธิยติ เท., อ. นิธิยเต

๓. ดาวสุสนิหิโต^๑ สนิโต คมภิเร โอทกนติเก
น สพโพ สพพทา เอว^๒ ตสส ตํ อุปกปฺปติ.
- [๓] ขุมทรัพย์ที่เขาฝังไว้อย่างดีในที่ลึกจดน้ำถึงเพียงนั้น จะสำเร็จประโยชน์
แก่เขาไปทั้งหมด ตลอดเวลาที่เขาไม่
๔. นิธิ วา ฐานา จวติ สลฺยา วาสส วิมุยฺหติ
นาคา วา อปนาเมนติ ยกฺขา วาปี หรฺนติ น.
- [๔] เพราะบางที่ขุมทรัพย์ก็เคลื่อนที่ไปก็มี บางที่เขาลึมหินฝังไว้ก็มี
บางที่พวกนาคเคลื่อนย้ายก็มี บางที่พวกยักษ์นำขุมทรัพย์นั้นไปก็มี
๕. อปฺปิยา วาปี ทายาทา อุทฺธรฺนติ อปสฺสโต
ยทา ปุณฺณกฺขโย โหติ สพฺพเมตํ วินสฺสติ.
- [๕] หรือบางที่เมื่อเขาไม่เห็น ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักขโมยเอาไปก็มี
เมื่อเขาสิ้นบุญ ขุมทรัพย์ที่ฝังไว้ทั้งหมดนั้นก็พินาศหายไป
๖. ยสฺส ทาเนน สีเลน สยฺเมน ทเมน จ
นิธิ สฺนฺหิโต โหติ อิตฺถิยา ปุริสสฺส วา.
- [๖] ขุมทรัพย์ที่ผู้ใดจะเป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม ฝังไว้ดีแล้ว
ด้วยทาน ศีล สัจญมะ และทมะ
๗. เจติยฺมฺหิ จ^๓ สงฺฆे วา ปุคฺคฺเล อติถิสฺสุ วา
มาตริ ปิตริ จาปี^๔ อโถ เขฏฺฐมฺหิ ภาตริ.
- [๗] ในพระเจดีย์ พระสงฆ์ บุคคล แยกที่มาหา ในมารดา บิดา หรือพี่ชาย
๘. เอโส นิธิ สฺนฺหิโต อเชยฺโย อนุคามิโก
ปทาย คมนิเยสุ เอตํ อาทาย คจฺฉติ.
- [๘] ขุมทรัพย์นี้ชื่อว่าฝังไว้ดีแล้ว คนอื่นขนเอาไปไม่ได้ จะติดตามคนฝังตลอดไป
บรรดาทรัพย์สมบัติที่เขาจำต้องละไป เขาพาไปได้เฉพาะขุมทรัพย์นี้เท่านั้น
๙. อสํวาทณมณฺเณสํ อโจราหฺรณฺโณ นิธิ
กยิราถ ธีโร ปุณฺณานิ โย นิธิ อนุคามิโก.

^๑ สี., อิ. ดาว สุสนิหิโต^๓ อิ. เจติยมฺหิ ว^๒ ฉ. เอว, สฺยา. เอว^๔ สฺยา. วาปี

[๙] ขุมทรัพย์นี้ไม่ทั่วไปแก่คนเหล่านี้ ทั้งโจรก็ลักเอาไปไม่ได้
ผู้มีปัญญาควรทำแต่บุญที่จะเป็นขุมทรัพย์ติดตามตนตลอดไป

๑๐. เอส เทวมนุสฺसानํ สพฺพกามทโท นิธิ
ยํ ยเทวาทิปตฺถเนติ สพฺพเมเตน ลพฺภติ.

[๑๐] ขุมทรัพย์นี้ให้ผลอันน่าปรารถนาทุกประการ แก่เทวดาและมนุษย์
คือเทวดาและมนุษย์ปรารถนาผลใด ๆ ผลนั้น ๆ ทุกอย่าง
จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้

๑๑. สุวณฺณตา สุสฺรตา สุสฺสณฺจนา สุรูปตา^๑
อาธิปจฺจปริวารโ^๒ สพฺพเมเตน ลพฺภติ.

[๑๑] ความมีผิวพรรณงดงาม ความมีเสียงไพเราะ ความมีทรวดทรงสมส่วน
ความมีรูปสวย ความเป็นใหญ่ ความมีบริวาร ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้

๑๒. ปเทสฺรขฺ อีสฺสริยํ จกฺกวตฺติสุขํ ปิยํ
เทวเรขฺขมปิ ทิพฺเพสุ สพฺพเมเตน ลพฺภติ.

[๑๒] ความเป็นพระราชในประเทศ ความเป็นอิสระ ความสุขของความเป็น
พระเจ้าจักรพรรดิอันน่าพอใจ และแม้ความเป็นเทวราชของเทวดาในหมู่เทพ
ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้

๑๓. มานุสฺสิกา^๓ จ สมฺปตฺติ เทวโลเก จ ยา รติ
ยา จ นิพฺพานสมฺปตฺติ สพฺพเมเตน ลพฺภติ.

[๑๓] สมบัติของมนุษย์ก็ดี ความยินดีในเทวโลกก็ดี สมบัติคือนิพพานก็ดี
ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้

๑๔. มิตฺตสมฺปทมาคมฺม โยนิโสว^๔ ปญฺญชฺโต
วิขฺชาวิมุตฺติวสีภาโว สพฺพเมเตน ลพฺภติ.

[๑๔] บุคคลอาศัยมิตตสัมปทา ประกอบความเพียรโดยแยบคาย
ก็จะเป็นผู้ชำนาญในวิชาและวิมุตติ ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้

^๑ ฉ. สุสฺสณฺจนา สุรูปตา, สี., อี. สุสฺสณฺจนาสุรูปตา, สยา. สุสฺสณฺจนา สุรูปตา.

^๒ ฉ. อาธิปจฺจปริวาร, เท., อี. อาธิปจฺจปริวาร

^๓ อี. มานุสฺสิกา

^๔ สี., อี. เว, สยา เจ, ฉ. ว, เท. จ

๑๕. ปฏิสมภิตา วิโมกฺขา จ ยา จ สวากปารมี
ปจฺเจกโโพธิ พุทฺธภูมิ สพฺพเมเตน ลพฺภติ.

[๑๕] ปฏิสมภิตา วิโมกข์ สวากบารมี ปจเจกโโพธิ และพุทธภูมิ
ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้

๑๖. เอวํ มหตฺถิกา เอสา ยทิทํ ปุณฺณสมปทา
ตสฺมา อีรํ ปสฺสณฺติ ปณฺทิตา กตปุณฺณตนฺติ.

[๑๖] บุญสัมปทานี้มีประโยชน์มากอย่างนี้ เพราะฉะนั้น บัณฑิตผู้เป็นปราชญ์
จึงสรรเสริญภาวะแห่งบุญที่ทำไว้แล้ว

นิติกณฺทสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

นิติกณฺทสุตฺร จป

จำแนกบท ๔

พระคาถาที่ ๑

๑. บทนาม		อตถาย	เพื่อประโยชน์ (เพื่อความสำเร็จแห่งกิจ)
นิธิ	ซึ่งขุมทรัพย์ (ถาวรนิธิ)		
ปุริโส = มนุสโส	บุรุษ (มนุษย์ ชาย, หญิง, บัณฑิต)	เม	แก่เรา
๒. บทอาขยาต			
คมภีเร	ในที่ลึก	นิเรติ = จเปติ	ย่อมฝัง, ย่อมเก็บไว้,
โอทกนฺติเก	จดถึงน้ำ, ถึงที่สุด แห่งน้ำ, มีน้ำเป็นที่สุด	ปฏิสาเมติ โคเปติ	ย่อมรักษาไว้
		ภวิสสติ	จักมี, จักเป็น
๓. บทอุปสัค			
อตฺเถ (อตถาวหํ หิตาวห)	ไม่ปราศจากประโยชน์, นำมาซึ่งประโยชน์	นิ (นิธิ)	ฝัง (อันโตปเวส)
กิจฺเजे	ครั้งเมื่อกิจจำเป็น	นิ (นิเรติ)	ฝัง
สมฺปปฺนฺเน = อุปฺปนฺเน	เกิดขึ้นแล้ว (ปรากฏ โดยเป็นกิจที่ควรทำ)	สํ+อุ (สมฺปปฺนฺเน)	เกิดขึ้น (สัมภวะ)
๔. บทนิบาต			
(อัย นิธิ)	(ขุมทรัพย์ นี้)	-	-

พระคาถาที่ ๒

๑. บทนาม		โลกสมิ	ในโลก (โอกาสโลก)
(ปัจจามิตฺเตหิ)	(อันปัจจามิตร ท.)	นิธิ	ชุมทรัพย์ (เช่น เงินทอง เป็นต้น)
ทฺรุตฺตสฺส	กล่าวร้ายแล้ว (ถูกศัตรูกล่าวร้ายแล้ว)		
๒. บทอาขยาต			
(เม)	(แก่เรา)	(ภวิสฺสติ)	(จักมี, จักเป็น)
(สโต)	(มีอยู่)	นิธิยติ = ฐปฺยติ	อันเขาย่อมฝังไว้, ย่อมเก็บไว้ (ย่อมถูกฝังไว้)
(โจเรหิ)	(อันโจร ท.)	ปฐฺิสามิยติ	
ปีฬิตสฺส	เบียดเบียนแล้ว (ถูกโจรเบียดเบียนแล้ว)	๓. บทอุปสัค	
		ทฺ (ทฺรุตฺตสฺส)	นำรังเกียจ (กุจฉิตะ)
อินสฺส	ซึ่งนี้, จากนี้	ป (ปโมกฺขาย)	พ้น
ปโมกฺขาย	เพื่อการเปลื้อง, เพื่อการพ้น, เพื่อให้พ้น	ทฺ (ทฺพฺภิกฺเข)	ไม่บริบูรณ์ (อสมิทธิ)
		อา+ป (อาปทาสุ)	คับขัน, บีบคั้น
(อาคเต)	(อันมาถึงแล้ว)	นิ (นิธิยติ)	ฝัง
ทฺพฺภิกฺเข (สมเย)	(ในสมัย) มีอาหารไม่ บริบูรณ์, ทฺพฺภิกฺขภัย	๔. บทนิบาต	
		ราชโต	จากพระราชา
(อุปปนฺนาสุ)	(อันเกิดขึ้นแล้ว)	วา	บ้าง, หรือ
อาปทาสุ	ในยามคับขัน ท., ในคราวหายนะ ท.	โจรโต	จากโจร
		นาม	ขึ้นชื่อว่า, หนอ
เอตทตฺถาย	เพื่อประโยชน์เหล่านี้		

พระคาถาที่ ๓

๑. บทนาม		๒. บทอาขยาต	
(เยน ปุริเสน)	(อันบุรุษ ไต)	อุปกปปติ	ย่อมสำเร็จประโยชน์,
สุนิหิโต = สฎฺฐจุ	ฝังไว้ดีแล้ว	= สมปชฺชติ	ย่อมเป็นผลสำเร็จ
นิชฌิตฺวา จปิโต		๓. บทอุปสัค	
สนโต = สมาน	มีอยู่	สุ+นิ (สุนิหิโต)	ดี (สฎฺฐจุ)
คมภีเร	ในที่ลึก	อุป (อุปกปปติ)	-
โอทกนฺติเก	จดถึงน้ำ, ถึงที่สุดแห่งน้ำ, มีน้ำเป็นที่สุด	๔. บทนิบาต	
		ดาว	เพียงนั้น

สพฺโพ	ทั้งปวง	น	ไม่
(นิธิ)	(ขุมทรัพย์)	สพฺพทา	ในกาลทั้งปวง, ในกาล
ตสฺส (ปริสฺสส)	(แก่บุรุษ) นั้น	= สพฺพกาลํ	ทุกเมื่อ (ทุกเวลา)
ตํ = โส	นั้น	เอว	นั่นเทียว, เท่านั้น
		ตํ	แล (ปทปุณนิบาต)

พระคาถาที่ ๔

๑. บทนาม		วิมฺยุหติ	ย่อมหลงลืม
นิธิ	ขุมทรัพย์	อปฺนาเมนฺติ =	ย่อมให้น้อมจากไป
จํานา	จากที่	อณฺณํ จํานํ คาเมนฺติ	(ให้ย้ายไปที่อื่น)
สณฺญา	ความจำ	หฺรณฺติ	ย่อมนำไป, ย่อมพาไป
อสฺส	(ของบุรุษ) นั้น	= อาทาย คจฺจติ	(ตามปรารถนา)
นาคา	นาค ท.	๓. บทอุปสัค	
ยกฺขา	ยักษ์ ท.	วิ (วิมฺยุหติ)	-
นํ (นิธิ)	(ซึ่งขุมทรัพย์) นั้น	อุป (อุปฺนาเมนฺติ)	จากไป (อุปคตะ)
๒. บทอาขยาต		๔. บทนิบาต	
จวติ	ย่อมเคลื่อน,	วา	หรือ, หรือว่า
= อเปติ วิคจฺจติ	ย่อมเคลื่อนย้ายออก	ปิ, อปิ	แม้

พระคาถาที่ ๕

๑. บทนาม		โหติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
อปฺปิยา	ผู้ไม่เป็นที่รัก	วินสฺสติ	ย่อมพินาศหายไป
ทายาทา	ทายาท ท.	๓. บทอุปสัค	
อปสฺสโต	ไม่เห็นอยู่	อุ (อุทฺธรณฺติ)	ขึ้น (อุคคตะ)
ปุณฺณกฺโข	ความสิ้นไปแห่งบุญ	วิ (วินสฺสติ)	-
๒. บทอาขยาต		๔. บทนิบาต	
สพฺพํ	ทั้งปวง	วา	หรือ, บ้าง
เอตํ	นั่น, นั้น	ปิ, อปิ	แม้, บ้าง
(หิรณฺยสฺสวณฺณาติ ธนชาติ)	ธนชาติ (ทรัพย์) มีเงิน และทองเป็นต้น	ยทา = ยสฺมี สมเย	ในสมัยใด, เมื่อใด
๒. บทอาขยาต		อถ	ในสมัยนั้น, เมื่อนั้น
อุทฺธรณฺติ	ย่อมขุดขึ้นมา		

พระคาถาที่ ๖

๑. บทนาม		อิตถียา	(คือ) ของหญิง
ยสส (บุคคลสส)	(ของบุคคล) ไต	ปฐิสส	(คือ) ของบุรุษ
ทาเนน	ด้วยทาน (การให้)	๒. บทอาขยาต	
สีเลน	ด้วยศีล (การรักษา กายวาจา)	โหติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
สยเมน	ด้วยสัญญา (ความสำรวม)	๓. บทอุปสัค	
		สํ (สยเมน)	-
		นิ (นิธิ)	ฝั่ง
ทเมน	ด้วยทมะ (การฝึกฝน อบรมปัญญา)	สุ+นิ (สุนิหิโต)	ฝั่งไว้ดี
		๔. บทนิบาต	
นิธิ	ชุมทรัพย์	จ	ด้วย, และ
สุนิหิโต	ฝั่งไว้ดีแล้ว	วา	หรือ, ก็ตาม

พระคาถาที่ ๗

๑. บทนาม		๒. บทอาขยาต	
เจติยมหิ	ในพระเจดีย์	-	-
สงฆะ	ในพระสงฆ์	๓. บทอุปสัค	
บุคคล	ในบุคคล (ในบรรดา คฤหัสถ์และบรรพชิต)	-	-
อติถิสฺสุ	ในผู้มาเยือน ท.	๔. บทนิบาต	
		จ	ด้วย, และ
		วา	ก็ดี
มาตริ	ในมารดา	ปิ, อปิ	แม่
เชฏฐมฺหิ	ผู้เจริญที่สุด	อโถ	อนึ่ง
ภาตริ	ในพี่ชาย		

พระคาถาที่ ๘

๑. บทนาม		เอตํ (นิธิ, ปุณณินิ- โภาค)	(ซึ่งชุมทรัพย์, ซึ่งโภาคคือบุญนิธิ) นี้
เอโส	นั่น, นี้	๒. บทอาขยาต	
นิธิ (ปุณณินิ)	ชุมทรัพย์ (ชุมทรัพย์ ที่สำเร็จด้วยบุญ)	๒. บทอาขยาต	
		คจฺจติ	ย่อมไป

สุนิหิโต	ฝังไว้ดีแล้ว	๓. บทอุปสัค	
อเชยโย = ปเรหิ เขตวา คเหตุ น สกกา	ถูกชิงชนะไม่ได้, คนอื่น ไม่พึงชนะได้, คนอื่นไม่อาจ ชิงชนะได้	นิ (นิธิ)	ฝัง
อนุกามิโก	ติดตามไปได้	สุ+นิ (สุนิหิโต)	ดี (สุญฺญ)
คมนิเยสุ	อันเขาพึงละไป, อันเขาจำต้องละไป	อนุ (อนุกามิโก)	ติดตาม (อนุกตะ)
(โกเคสุ)	(ในบรรดาโกคะ ท.)	ป (ปหาย)	ละ
		อา (อาทาย)	ถือเอา (คหณะ)
		๔. บทนิบาต	
		ปหาย	ละแล้ว
		อาทาย	พาเอาแล้ว

พระคาถาที่ ๙

๑. บทนาม		นิธิ = ปุณฺณนิธิ	ชุมทรัพย์, บุญนิธิ
อสาธารโณ	ไม่เป็นของสาธารณะ, ไม่เป็นของทั่วไป	อนุกามิโก	อันติดตามไป
อณฺเณสํ (ปุคฺคฺลานํ)	(แก่บุคคล ท.) เหล่าอื่น	๒. บทอาขยาต	
อโจราหรโณ = น โจเรหิ อahrโณ	ไม่เป็นของที่โจรลักได้, เป็นของอันโจรลักไม่ได้	กยิราถ = กรอย	ควรกระทำ, พึงกระทำ
นิธิ = ปุณฺณนิธิ	ชุมทรัพย์, บุญนิธิ	๓. บทอุปสัค	
อิโร = พุทธิสมฺปนฺโน ธิติสมฺปนฺโน	นักปราชญ์, ชีรชน (ผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญา)	อา (-อาหรโณ)	ถือเอา (คหณะ)
ปุณฺณานิ	ซึ่งบุญ ท.	นิ (นิธิ)	ฝัง
โย	ใด	อนุ (อนุกามิโก)	ติดตาม (อนุกตะ)
		๔. บทนิบาต	
		-	-

พระคาถาที่ ๑๐

๑. บทนาม		เอเตน (นิธินา)	(ด้วยชุมทรัพย์) นั้น
เอโส	นั่น, นี้	๒. บทอาขยาต	
เทวมนุสฺसानํ	แก่เทวดาและมนุษย์ ท.	อภิปตฺเถนฺติ	ย่อมปรารภนา
สพฺพกามทโท	ให้ผลที่น่าปรารภนา ทั้งปวง, ให้สิ่งที่ชอบ ทุกอย่าง	ลพฺภติ	(อันเขา ท.) ย่อมได้
		๓. บทอุปสัค	
		นิ (นิธิ)	ฝัง
นิธิ = = ปุณฺณนิธิ	ชุมทรัพย์, บุญนิธิ	อภิ (อภิปตฺเถนฺติ)	-

ยัม ยัม (ผล)	(ซึ่งผล) ไต ๆ	๔. บทนิบาต	
เทวา	เทวดาและมนุษย์ ท.	-	-
สพพัม (ผล)	(ผล) ทั้งปวง		

พระคาถาที่ ๑๑

๑. บทนาม		สพพัม (สุวณฺณตาที)	(ผลมีการมีผิวพรรณดี เป็นต้น) ทั้งปวง
สุวณฺณตา = สุนฺทรณววิณฺณตา กยฺจนสนฺนิภาตจตา	การมีผิวพรรณดี, การมีผิวพรรณงาม (การมีผิวหนังคล้ายทอง)	เอเตน (นิธินา)	(ด้วยขุมทรัพย์) นั่น, นี่
สุสฺรตา = พฺรหฺมสุสฺรตา กรวีกภาณิตา	การมีเสียงดี (การมีเสียง ดังพรหม, การมีเสียง ดังนกการะเวก)	๒. บทอาขยาต	
		ลพฺภติ	(อันเขา ท.) ย่อมได้
สุสฺสณฺจนา = สกุญฺจสุสฺสณฺจนา	การมีทรวดทรงดี (สมส่วน)	๓. บทอุปสัค	
		สุ (สุวณฺณตา)	ดี, งาม (โสภณะ)
สุรฺรูปตา = รูปสฺส สุนฺทรตา	การมีรูปงาม, การมีร่างกายงดงาม	สุ (สุสฺรตา)	ดี, งาม (โสภณะ)
		สุ (สุสฺสณฺจนา)	ดี, งาม (โสภณะ)
อาธิปจฺจํ = อธิปติ- ภาโว สามิกภาโว	ความเป็นใหญ่, ความเป็นเจ้านาย	สุ (สุรฺรูปตา)	ดี, งาม (โสภณะ)
		อธิ (อาธิปจฺจํ)	เป็นใหญ่ (อิสสระ)
ปริวาโร = สขนปริชนสมฺปตฺติ, ปริสสมฺปตฺติ	บริวาร (สมบัติคือชน ของตนและชนโดยรอบ, สมบัติคือบริษัท)	ปริ (ปริวาโร)	รอบ (สมันตโตภาว)
		๔. บทนิบาต	
		-	-

พระคาถาที่ ๑๒

๑. บทนาม		ทิพฺเพสุ (กาเยสุ)	ในหมู่เทวดา ท.
ปเทสฺรชฺชํ	การเป็นพระราชา ในประเทศ (ในถิ่นฐาน)	สพพัม (ปเทสฺรชฺชาที ผล)	(ผลมีการเป็นพระราชา ในประเทศ เป็นต้น) ทั้งปวง
อิสฺสริยํ = ทีปจกฺกาวตฺติรชฺชํ	การเป็นผู้ปกครองสูงสุด	เอเตน (นิธินา)	(ด้วยขุมทรัพย์) นั่น, นี่
		๒. บทอาขยาต	
จกฺกาวตฺติสฺสํ	สุขของพระเจ้าจักรพรรดิ	ลพฺภติ	(อันเขา ท.) ย่อมได้
ปิยํ = อิกฺกํ กนฺตํ มนาปี	อันน่ารัก (น่าปรารถนา น่าชอบใจ)	๓. บทอุปสัค	
		-	-

เทวราช = เทเวสุ ราช	การเป็นพระราชา ในหมู่เทวดา	๔. บทนิบาต	
		ปิ, อปิ	แม่
พระคาถาที่ ๑๓			
๑. บทนาม		เอเตน (นิธินา)	(ด้วยชุมทรัพย์) นัน, นี้
มานุสสิกา	อันเป็นของมนุษย์	๒. บทอาขยาต	
สมบัติ = สมบุชน	สมบัติ	ลพภติ	(อันบุคคล) ย่อมได้
เทวโลก = เทวานัน โลเก	ในเทวโลก, ในโลกของเทวดา	๓. บทอุปสัค	
		สํ (สมบัติ)	บริบูรณ์ (สมิทธิ)
ยา	ใด	นิ (นิพพาน-)	พ้น, ออก (निकันตะ)
รติ	ความยินดี, สิ่งรื่นรมย์	๔. บทนิบาต	
นิพพานสมบัติ	นิพพานสมบัติ	จ	ด้วย, และ
สพพํ (ผล)	(อริฐผล) ทั้งปวง		
พระคาถาที่ ๑๔			
๑. บทนาม		๒. บทอาขยาต	
มิตตสมปทํ = สตถารํ วา อญญตรํ วา ครุฐฐานียํ สพฺรหมจารี	ซึ่งสัมปทาคือมิตร, ซึ่งมิตรผู้ช่วยให้ถึงพร้อม (พระศาสดา หรือเพื่อน พรหมจรรย์ที่เป็นครู)	ลพภติ	(อันบุคคล) ย่อมได้
		๓. บทอุปสัค	
		สํ (-สมปทํ)	พร้อม (สมิทธิ)
ปัญฺชโต	แห่งบุคคลผู้ประกอบอยู่ (ชวนชวายอยู่)	อา (อาคम्म)	อาศัย
		ป (ปัญฺชโต)	ประกอบ
วิชฺชาวิมุตฺตวิสัภาโว	ความเป็นผู้ชำนาญ ในวิชาและวิมุตติ	วิ (-วิมุตฺติ-)	-
		๔. บทนิบาต	
		อาคम्म = นิสสาย	อาศัยแล้ว
สพพํ (ผล)	(อริฐผล) ทั้งปวง	โยนิโส = อุปาเยน	โดยแยบคาย (ด้วยวิธี ที่ถูกต้อง)
เอเตน (นิธินา)	(ด้วยชุมทรัพย์) นัน, นี้	เจ (เว)	แล (เท่านั้น, แน่นอน)
พระคาถาที่ ๑๕			
๑. บทนาม		๒. บทอาขยาต	
ปภิสมภิตา	ปภิสมภิตา	ลพภติ	(อันบุคคล) ย่อมได้

วิโมกขา	วิโมกข์	๓. บทอุปสัค	
ยา	ใด ๆ	ปติ+สํ (ปฐฺวิสมภิทา)	-
สาวกปารมี	สาวกบารมี	วิ (วิโมกขา)	-
ปัจเจกโพธิ	ปัจเจกโพธิ	ปติ (ปัจเจกโพธิ)	-
พุทธภูมิ	พุทธภูมิ	๔. บทนิบาต	
สพฺพํ (ผล)	(อิฏฐผล) ทั้งปวง	จ	ด้วย, และ
เอเตน (นิธินา)	(ด้วยขุมทรัพย์) นั้น, นี้		
พระคาถาที่ ๑๖			
๑. บทนาม		๓. บทอุปสัค	
มหตฺติกา	มีประโยชน์มาก	สํ+ป (-สมปทา)	พร้อม, บริบูรณ์
เอสา	นี้	ป (ปสฺสณติ)	สรรเสริญ
ปุณฺณสมปทา	ความถึงพร้อมแห่งบุญ	๔. บทนิบาต	
ธีรา = ธิติมนโต	ผู้มีปัญญา	เอวํ	โดยนัยที่แสดงแล้วว่า,
ปณฺชิตา	บัณฑิต ท.	= อิมินา วุตตนเยน	อย่างนี้ (นิทัสสนะ)
กตปุณฺณตํ	ซึ่งความเป็นผู้มีบุญ อันกระทำไว้แล้ว	ยทิทํ = ยา เอสา	คือ
		ตสฺมา	เพราะเหตุนั้น
๒. บทอาขยาต		อิติ	ดังนี้แล, จบแล้ว (วากยปริสมัตติ)
ปสฺสณติ	ย่อมสรรเสริญ		

ความหมายและสาระสำคัญของนิธิกณทสูตร

ความหมายของนิธิกณทสูตร

นิธิกณทสูตร แปลว่า สูตรว่าด้วยการฝึงขุมทรัพย์ คำว่า **นิธิ** หมายถึง ขุมทรัพย์ มี ๔ ชนิด คือ

(๑) **ถาวรนิธิ** หมายถึงขุมทรัพย์ถาวร เช่น ที่ดิน ที่ไร่ ที่นา เป็นต้น

(๒) **ขังคมนิธิ** หมายถึงขุมทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ เช่น ช้าง ม้า เป็นต้น

(๓) **อังกสมนิธิ** หมายถึงขุมทรัพย์ติดตัว เช่น วิชาความรู้ ศิลปวิทยา เป็นต้น

(๔) **อนุคามิกนิธิ** หมายถึงขุมทรัพย์ที่ติดตามเราไปได้ทุกภพทุกชาติ คือ บุญที่เกิดจากศีล สมาธิ ปัญญา การฟังธรรม และการแสดงธรรม หรือบุญอื่นที่อำนวยผลอันน่าปรารถนา

ในพระสูตรนี้ หมายถึง **อนุคามิกนิธิ** (ขุ.ขุ.อ. ๘/๑๙๖)

ที่มาของนิธิกัณฑ์สูตร

นิธิกัณฐสูตรนี้ เกิดขึ้นเพราะการแย่งชิงทรัพย์กัน กล่าวคือในเขตกรุงสาวัตถีได้มีกุฎุมพีอุบาสกคนหนึ่ง ผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์สมบัติ มีศรัทธา วันหนึ่ง เขาได้ถวายอาหารแด่พระสงฆ์มีพระพุทธานุภาพเป็นประมุข ขณะที่กำลังถวายอยู่นั้น พระราชาผู้ปรารถนาสมบัติของอุบาสก ทรงส่งราชบุรุษไปแจ้งราชโองการให้เขาเข้าเฝ้า เขาบอกว่า ฉันกำลังฝังขุมทรัพย์อยู่ เชิญกลับไปก่อน ประเดี๋ยวฉันจะตามไปเข้าเฝ้าภายหลัง

พระผู้มีพระภาคเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้วจึงได้ตรัสนิทกัณฐสูตรเพื่อแสดงความหมายแห่ง
 ชุมทรัพย์โดยปริมาตร เพื่ออนุโมทนาวิธีฟังชุมทรัพย์ของกุฎุมพี และเพื่อแสดงให้เห็นว่าคนที่ปราศจาก
 บุญย่อมพบแต่ความวิบัติ ส่วนคนที่เพียบพร้อมด้วยบุญย่อมพบแต่สมบัติ

สาระสำคัญของนิกัณตสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงนิทกัณฐสูตรนี้ เพื่อเปรียบเทียบความมั่นคง ระหว่างชุมทรัพย์ภายนอก กับชุมทรัพย์ภายในว่า ชุมทรัพย์ภายนอกนั้น ไม่มีความปลอดภัย ไม่มั่นคง ยังอาจถูกแย่งชิงไปได้ แต่ชุมทรัพย์ภายใน คือ ทาน ศีล สัจญมะ และทมะ นั้น ปลอดภัย มั่นคง ทั้งยังอำนวยผลคือมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ สาวกภูมิ ปัจเจกภูมิ และพุทธภูมิ ตามที่ตนปรารถนาอีกด้วย (ขุ.ขุ.อ. ๘/๒๖๐)

៩. មេត្តតស៊ូ

เมตตสูตร ว่าด้วยการแผ่เมตตา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อริขุทั้งหลายผู้อยู่ป่า ดังนี้)

๑. กรณียมตถกุสเลน ยนต สนตํ ปทํ อภิสเมจจ
สกุโก อุษุ จ สุหุชฺ^๑ จ สุวโจ^๒ จสส มุทุ อนติมานี.
- [๑] ผู้ฉลาดในประโยชน์มุ่งหวังบรรลุนันตบพ ควรบำเพ็ญกรณียกิจ
ควรเป็นผู้อาจหาญ ซื่อตรง เคร่งครัด ว่าง่าย อ่อนโยน และไม่เย่อหยิ่ง

^១ ឆ., បិ. ស្រុក ខ

๒ ส., สยาม., อี. สุวโจ

๒. สนตุสสโก จ สุภโร จ อุปปกิจโจ จ สลลหุกวุตติ
 สนตินุทริโย จ นิปปโก จ อุปคพโก กุเลสวณฺณคิโธ.
- [๒] ควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิณน้อย มีความประพฤติเบา มีอินทรีย์สงบ
 มีปัญญารักษาตน ไม่คะนอง ไม่ยึดติดในตระกูลทั้งหลาย
๓. น จ ขุทฺทมาจเร^๑ กิณจิ เยน วิณญฺ ปเร อุปวเทยฺย
 สุชีโน ว^๒ เขมิโน โหนตุ สพฺพสตฺตา^๓ ภาวนตุ สุชิตตฺตา.
- [๓] อนึ่ง ไม่ควรประพฤติความเสียหายใด ๆ ที่จะเป็นเหตุให้วิญญูชนเหล่านี้อื่น
 ดำหนิเอาได้ (ควรแผ่เมตตาไปในสรรพสัตว์อย่างนี้ว่า)
 ขอสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุข มีความเกษม มีตนเป็นสุขเถิด
๔. เย เกจิ ปาณญตฺตติ ตสา วา ถาวรา วณฺวเสสา^๔
 ทิฆา วา เย^๕ ว มหนฺตา มชฺฌิมา รสฺสกา อญฺญถฺตา.
- [๔] คือ เหล่าสัตว์ที่ยังเป็นผู้หวาดสะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมด
 จงมีตนเป็นสุขเถิด เหล่าสัตว์ที่มีขนาดกายยาว ขนาดกายใหญ่
 ขนาดกายปานกลาง ขนาดกายเตี้ย ขนาดกายผอม หรือขนาดกายอ้วน
 ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด
๕. ทิฏฺฐา วา เย ว^๖ อทิฏฺฐา เย ว^๗ ทูเร วสนฺติ อวิทูเร
 ภูตา ว สมภเวสี ว^๘ สพฺพสตฺตา ภาวนตุ สุชิตตฺตา.
- [๕] เหล่าสัตว์ที่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่ไม่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่อยู่ใกล้และ
 อยู่ไกลก็ดี ภูตหรือสัมภเวสีก็ดี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด
๖. น ปโร ปรี นิภฺพเพถ นาติมณฺเณถ กตฺถจิ น กณฺจิ^๙
 พยาโรสนา ปฏฺธิสฺสณฺวา^{๑๐} นาณณมณฺเณสฺส ทฺวขมิจฺเจยฺย.
- [๖] ไม่ควรข่มเหง ไม่ควรดูหมิ่นกันและกันในทุกโอกาส ไม่ควรปรารภนาทุกข์
 แก่กันและกัน เพราะความโกรธและความแค้น

^๑ สී., สยา., อี. ขุทฺทมาจเร^๔ สී., สยา., อี. วา อนุวเสสา^๗ ฉ. ว, สี., สยา., อี. จ^{๑๐} ฉ., สยา. ปฏฺธิสฺสณฺวา อี. วยาโรสนา ปฏฺธิสฺสณฺวา^๒ สี., สยา., อี. วา^๕ สี., สยา., อี. เย มหนฺตา วา^๘ ฉ. ว, สี., สยา., อี. วา^๓ สี., สยา., อี. สพฺเพ สตฺเต^๖ ฉ. ว, สี., สยา., อี. จ^๙ ฉ. กณฺจิ, สยา. กิณฺจิ

จําแนกบท ๔

พระคาถาที่ ๑

๑. บทนาม		อุชฺ = อชฺชวยุตฺโต	ผู้ซื้อตรง
กรณียํ = กาทพฺพํ, กรณารหํ	ควรกระทำ	สุหฺชฺ = สุณฺณํ อุชฺ	ผู้ซื้อตรงด้วยดี, ผู้แน่นแน
		สุวโจ	ผู้ว่าง่าย
อตถกุสเลน	ผู้ฉลาดในประโยชน์	มฺหฺ = มหฺทวายุตฺโต	ผู้อ่อนโยน
(อารณณิกภิกขุณา)	อันภิกษุผู้อยู่ในป่า	อนติมานิ	ผู้ไม่ถือตัว
ยํ (สิกฺขตฺตยํ)	(สิกขา ๓) ไต	๒. บทอาขยาต	
ตํ (สิกฺขตฺตยํ)	(ซึ่งสิกขา ๓) นั้น	อสฺส = ภาเวยฺย	พึงเป็น
สนตํ	อันสงบ	๓. บทอุปสัค	
ปทํ	ซึ่งพระนิพพานอันควรบรรลु	อภิ (อภิสเมจฺจ)	-
(อภิสเมจฺจ วิหริตฺถกาเมน)	(ผู้ประสงค์เพื่อจะ- บรรลุ -อยู่)	สุ (สุหฺชฺ)	ดี (สุณฺณํ)
		สุ (สุวโจ)	ง่าย (สุชฺตถะ)
(ตํ สิกฺขตฺตยํ)	(สิกขา ๓ นั้น)	อติ (อนติมานิ)	เกิน
(เตน ภิกขุณา)	(อันภิกษุ นั้น)	๔. บทนิบาต	
(กรณียํ)	(ควรกระทำ)	อภิสเมจฺจ =	เข้าถึงแล้ว, บรรลุแล้ว,
(โส ภิกขุ)	(ภิกษุ นั้น)	อภิสมาคณฺตฺวา, ฅตฺวา	ตรัสรู้แล้ว, หยั่งรู้แล้ว
สกุโก	เป็นผู้สามารถ, ผู้อาจหาญ	จ	ด้วย, และ

พระคาถาที่ ๒

๑. บทนาม		กุเลสุ	ในสกุล ท.
สนตฺตสฺสโก	เป็นผู้สันโดษ, ผู้ยินดี ด้วยปัจจัยตามที่ได้	อนนฺคิทฺโธ	ไม่พัวพัน, ไม่คลุกคลี
		๒. บทอาขยาต	
สุภโร = สุโปโส	ผู้เลี้ยงง่าย	(อสฺส)	(พึงมี, พึงเป็น)
อปฺปกิจฺโจ	มีกิจน้อย	๓. บทอุปสัค	
สลลหฺกฺวุตฺติ	มีความประพฤติเบา (ดำเนินชีวิตเรียบง่าย)	สุ (สุภโร)	ง่าย (สุชฺตถะ)
		สํ (สลลหฺกฺวุตฺติ)	กระทำได้อบย ๑ (ปุนํปฺปนฺนกรณะ)
สนตฺตินฺทริโย = อนฺนทฺตฺตินฺทริโย	มีอินทรีย์สงบแล้ว (มีอินทรีย์ไม่ฟุ้งซ่าน)	นิ (นิปโก)	ไม่มีเหลือ (นิสเสสสะ)

นิปโก = วิญญู วิภาวี ปณณวา อปปคพฺโง	มีปัญญารักษาตน (ผู้มีปัญญาที่บ่มกุศลธรรม ให้สุกโดยไม่เหลือ) ไม่คะนอง	อนฺ (อนนฺคฺทฺโธ)	เหมือนกัน (สาทิสสะ)
๔. บทนิบาต			
		จ	ด้วย, และ
พระคาถาที่ ๓			
๑. บทนาม		สพฺเพ = อนวเสสา	ทั้งปวง (ทั้งหมดทั้งสิ้น)
(โส ภิกฺขุ)	(ภิกษุ นั้น)	สตฺตา = ปาณิน	สัตว์ ท.
ขุทฺทํ = ลามก	อันต่ำทราม	สุจิตฺตฺตา	เป็นผู้มีความสุขใจ,
กิลฺยจิ = อปฺปมตฺตก	อันเล็กน้อย	= สุจิตฺตจิตฺตา	ผู้มีจิตถึงซึ่งความสุข
(ตํ)	นั้น	๒. บทอาขยาต	
(กมมํ, กายวจีมน	(ซึ่งกรรม, ซึ่งกายทุจริต	อาจเร	พึงประพฤติ
ทฺทฺจจฺริตํ)	วจีทุจริต และมโนทุจริต)	อุปวเทยฺย	พึงตำหนิ
เยน	ใด	โหนตุ	ของจะมี, ของจะเป็น
(กมฺเมณ, กายวจี-	(ด้วยกรรม, ด้วยกายทุจริต	ภวนตุ	ของจะมี, ของจะเป็น
มโนทฺทฺจจฺริเตน)	วจีทุจริต และมโนทุจริต)	๓. บทอุปสัค	
วิญญู	ผู้รู้ ท., วิญญูชน ท.	อา (อาจเร)	-
ปเร	เหล่าอื่น	วิ (วิญญู)	-
(ลามกาจารพาล)	(ซึ่งคนพาลผู้มีความ ประพฤติต่ำทราม ท.)	อุป (อุปวเทยฺย)	กล่าวโทษ
		๔. บทนิบาต	
สุขีโน = สุขสมังคิโน	เป็นผู้มีความสุขกาย	น	ไม่
เขมิโน = เขมวโนโต	ผู้ปราศจากภัย และอุปัทวะทั้งปวง	จ	และ, อนึ่ง
		วา	หรือ, หรือว่า
พระคาถาที่ ๔			
๑. บทนาม		(อิเมปิ สพฺเพ สตฺตา	(แม่สัตว์ ท. เหล่านี้
เย เกจิ = สพฺเพ	ทั้งปวง, ทั้งหมด	สุจิตฺตฺตา ภวนตุ)	ทั้งปวง เป็นผู้มีความสุขใจ
ปาณญฺตา	สัตว์ผู้มีชีวิต ท.	(ของจะเป็น)	

ตสา	ผู้หวาดหวั่น (พระเสขะและปุลุชน)	(เย สตฺตา)	(สัตว์ ท. เหล่าใด)
		รสสกา	สั้น (คนแคะระ เป็นต้น)
ถาวรา	ผู้มั่นคง (พระอรหันต์)	อณฺฏกา	เล็ก, ละเอียด (เส้น ไร, สัตว์ที่มองด้วยตาทิพย์)
อนวเสสา	ทั้งสิ้น, ไม่มีเหลือ		
(อิเมปิ สพฺเพ สตฺตา สุจิตตฺตา ภาวนตุ)	(แม่สัตว์ ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้มีความสุขใจ ของงเป็น)	อุลา	อ้วนกลม (ปลา เต่า หอยกาบ หอยโข่ง)
		(อิเมปิ สพฺเพ สตฺตา สุจิตตฺตา ภาวนตุ)	(แม่สัตว์ ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้มีความสุขใจ ของงเป็น)
ทีฆา	มีกายยาว (เช่น นาค ปลา ตะกวด)		
เย (สตฺตา)	(สัตว์ ท.) เหล่าใด	๒. บทอาขยาต	
มหนฺตา	ใหญ่โต (ปลาทะเล, พญาช้าง, อสุร ราหู)	(ภาวนตุ)	(ของงมี, ของงเป็น)
		๓. บทอุปลັค	
มชฺฌิมา	ปานกลาง (ม้า โค กระบือ สุกร เป็นต้น)	อว (อนวเสสา)	-
		๔. บทนิบาต	
		อตฺถิ	มีอยู่
		วา	หรือ, หรือว่า

พระคาถาที่ ๕

๑. บทนาม		ภูตา = ชาตา อภินิพฺพตฺตา	ผู้เกิดแล้ว (จักไม่เกิดอีก คือ พระชินาสพ)
ทิฏฺฐา	(อันตน) เคยเห็นแล้ว		
เย (สตฺตา)	(สัตว์ ท.) เหล่าใด	สมภเวสี	ผู้แสวงหาที่เกิด (พระเสขะและปุลุชน)
อทิฏฺฐา	(อันตน) ไม่เคยเห็นแล้ว		
(อิเมปิ สพฺเพ สตฺตา สุจิตตฺตา ภาวนตุ)	(แม่สัตว์ ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้มีความสุขใจ ของงเป็น)	(อิเมปิ) สพฺเพ	(แม่เหล่านี้) ทั้งปวง
		สตฺตา	สัตว์ ท.
		สุจิตตฺตา	เป็นผู้มีความสุขใจเกิด
(เย สตฺตา)	(สัตว์ ท.) เหล่าใด	๒. บทอาขยาต	
ทุเร	ในที่ไกล	ภาวนตุ	ของงมี, ของงเป็น

อวิทุเร	ในที่ไม้อัด	๓. บทอุปลัก	
(อิมปิ สพเพ สดฺตา สุขิตตฺตา ภาวนตุ)	(แม่สัตรฺ ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้มีความสุขใจ ของจงเป็น)	สํ (สมภเวสี)	เกิด
(เย สดฺตา)	(สัตรฺ ท.) เหล่าใด	๔. บทนิบาต	
		วา	หรือ, หรือว่า
พระคาถาที่ ๖			
๑. บทนาม		อติมณฺเณล =	พึงดูหมิ่น
ปโร = พรชโน	ชนอื่น (ผู้หนึ่ง)	อติกุกมิตฺวา มณฺเณยฺย	
ปรํ = พรชนํ	ซึ่งชนอื่น (อีกผู้หนึ่ง)	อิจฺเจยฺย	พึงปรารภนา
กณฺจि = ยํ กณฺจิ	(ซึ่งชน) ผู้ใดผู้หนึ่ง	๓. บทอุปลัก	
พฺยาโรสฺสนาย	ด้วยการทำร้าย และวาจาหยาบคาย	นิ (นิกฺขุพฺเพถ)	หลอกลวง (วิญฺจิตะ)
ปฏฺธิสฺสณฺณาย	ด้วยใจมุ่งร้าย	อติ (อติมณฺเณล)	เกินไป (อติกันตะ)
อณฺณมณฺณสฺส	แก่กันและกัน	วิ+อา (พฺยาโรสฺสนาย)	-
ทฺทกฺขิ	ซึ่งความทุกข์	ปติ (ปฏฺธิสฺสณฺณาย)	-
๒. บทอาขยาต		๔. บทนิบาต	
นิกฺขุพฺเพถ	พึงหลอกลวง	น	ไม่
= วณฺเณยฺย	(การกระทำที่น่าตำหนิ)	กตฺถจิ (โอภาเส, ปเทเส)	(ในโอกาส, ในที่) ไหน ๆ
พระคาถาที่ ๗			
๑. บทนาม		๒. บทอาขยาต	
มาตา	มารดา	อนฺรฺกฺเข	พึงรักษา, พึงเฝ้ารักษา
นิยํ	ผู้เกิดในตน	ภาวเย = ปุณฺปฺปุณฺ	พึงให้เจริญ (พึงให้เกิด
ปุตฺตํ	ซึ่งบุตร	ชนเย วฑฺฒเย	บ่อয় ๆ ให้ขยายไป)
อายุสา = ชีวิเตน	ด้วยชีวิต	๓. บทอุปลัก	
เอกปุตฺตํ	ผู้เป็นบุตรคนเดียว	อนฺ (อนฺรฺกฺเข)	-
(อารณฺณโก ภิภฺช)	(ภิกษุ ผู้อยู่ป่าเป็นวัตร)	๔. บทนิบาต	
สพฺพภูเตสุ	ในสัตว์ทั้งปวง ท.	ยถา	ฉันใด
มานสํ	ยังเมตตาจิต	เอวมปิ	แม้ฉันนั้น, ฉันนั้น
อปริมาณํ	อันไม่มีประมาณ		

พระคาถาที่ ๘

๑. บทนาม		อเวรํ = เวรวิริหิตํ	ไม่มีเวร
เมตตํ (มิชฺชติ ตายติ จาติ มิตฺโต. มิตฺตสฺส ภาโว เมตตํ)	ซึ่งเมตตา (ความรักโดยหวังประโยชน์ และรักษาโดยกีดกันจากสิ่ง มิใช่ประโยชน์)	อสปตฺตํ = วิคตปจฺจตฺถิกํ	ไม่มีศัตรู, ปราศจากศัตรู
		๒. บทอาขยาต	
		ภาวเย = วฑฺฒเย	พึงให้เจริญ (พึงขยาย)
สพฺพโลกสฺมี = อนวเสสเส สตฺตโลก	ในสัตว์โลกทั้งสิ้น ไม่มีเหลือ	๓. บทอุปสัค	
		สํ (อสมฺพารํ)	คับแคบ
มานสํ	มีในจิต, อันเกิดในจิต	๔. บทนิบาต	
อปริมาณํ	ไม่มีประมาณ, ไม่จำกัด	จ	อนึ่ง, ด้วย, และ
อสมฺพารํ = สม พาร-วิริหิตํ ภาวนสฺมี	ไม่คับแคบ, ไม่มีขอบเขต, ไม่จำกัดขอบเขต	อุทฺธํ = อุปริ	ในรูปภพเบื้องบน
		อโธ = เหนือ	ในกามภพเบื้องต่ำ
		ติริยํ = เวมฺชณํ	ในรูปภพเบื้องกลาง

พระคาถาที่ ๙

๑. บทนาม		๒. บทอาขยาต	
(โส ภิกฺขุ)	(ภิกฺขุ นัน)	อสฺส = ภาวเย	พึงเป็น
ติฏฺฐิ	ยืนอยู่	อธิฏฺฐเย	พึงดำรงไว้
จรํ	เดินไปอยู่	อาหุ	กล่าวแล้ว, เรียกแล้ว
นิสินฺโน	นั่งอยู่	๓. บทอุปสัค	
สยาโน	นอนอยู่	นิ (นิสินฺโน)	-
วิตมฺหโร = วิคตมฺหโร	เป็นผู้ปราศจากความง่วง, เป็นผู้ไม่ง่วง	วิ (วิต-)	ปราศจาก (วิคตะ)
		อธิ (อธิฏฺฐเย)	อธิฐาน (อธิฐานะ)
เอตํ	นี้	วิ (วิหารํ)	-
สตี = เมตฺตามานสตี	ซึ่งสติ (สติในเมตตามาน)	๔. บทนิบาต	
		วา	หรือ, หรือว่า

(พุทฺธา)	(พระพุทฺธเจ้า ท.)	ยาวตา	ตลอดกาลเพียงใด
พฺรหฺม	ว่าเป็นการอยู่	= ยตฺตํ กาลํ	
= เสฏฺฐํ วิหารํ	อย่างประเสริฐ	ดาวตา	ตลอดกาลเพียงนั้น
เอตํ	นี้	= ตตฺตํ กาลํ	
วิหารํ	ซึ่งการอยู่, ซึ่งธรรม	อิธ (อริยสส	(ในธรรมและวินัย
= เมตฺตาวิหารํ	เป็นเครื่องอยู่คือเมตตา	ธมฺมวินย)	ของพระอริยะ) นี้
พระคาถาที่ ๑๐			
๑. บทนาม		๓. บทอุปลัก	
(โส ภิขุ)	(ภิขุ นั้น)	อุป (อนุปคฺคมม)	เข้าถึง
ทิจฺฉี	ซึ่งความเห็นผิด	สํ (สมฺปนฺโน)	สมบูรณ์ (สมิทธิ)
สีลวา	เป็นผู้มีศีล (โลกุตรศีล)	วิ (วิเนยฺย)	-
ทสฺสเนน =	ด้วยความเห็นถูก	๔. บทนิบาต	
โสตาปตฺติมคฺค-	(ด้วยสัมมาทิจฺฉี	จ	ด้วย, และ
สมมาทิจฺฉิยา	ในโสตาปตฺติมรรค)	อนุปคฺคมม	ไม่เข้าถึงแล้ว
สมฺปนฺโน	ผู้ถึงพร้อมแล้ว	วิเนยฺย =	ขจัดแล้ว,
กาเมสุ	ในกาม ท. (ในวัตถุกาม	วินยิตฺวา วูปสเมตฺวา	สงบระงับแล้ว
	คือสิ่งที่พอใจรักใคร่)	น	ไม่
เคธํ	ซึ่งความยินดี	หิ	-
คพฺพเสยฺยํ	ซึ่งการเกิดในภรรร	ชาตุ = เอกํเสน	โดยแท้, แน่นอน
๒. บทอาขยาต		ปุณ	อีก
เอติ	ย่อมเข้าถึง	อิติ	ดังนี้แล, จบแล้ว

ความหมายและสาระสำคัญของเมตตสูตร

ความหมายของเมตตสูตร

เมตตสูตร แปลว่า สูตรว่าด้วยการแผ่เมตตา คำว่าการแผ่เมตตาในสูตรนี้หมายถึงเมตตาภาวนา หรือเมตตากัมมัฏฐาน กล่าวคือการแผ่จิตที่เกื้อกูล ปรารภนาดีไปยังตนเองและสรรพสัตว์ ปรารภนาให้

ตนเองและสรรพสัตว์ไม่มีเวรกัน ไม่เบียดเบียนกัน ไร้ทุกข์ มีแต่สุข ปราศจากความขุ่นเคืองใจ (โทสะ) ไร้พยาบาล (อง.เอกก.อ. ๑/๑๗/๔๒, ขุ.ขุ.อ. ๙/๒๐๘)

ที่มาของเมตตสูตร

เมตตสูตรนี้ มีเหตุเกิดขึ้นจากความขัดเคืองใจของอมนุษย์ทั้งหลาย กล่าวคือพระผู้มีพระภาคเมื่อประทับอยู่ที่พระเชตวันวิหาร กรุงสาวัตถี ได้ทรงแสดงเมตตสูตรนี้แก่ภิกษุทั้งหลายผู้ไปอยู่จำพรรษาที่ราวป่าหิมวันต์ แต่ถูกอมนุษย์รบกวนอยู่ตลอดเวลา จึงกลับมาเข้าเฝ้ากราบทูลพระผู้มีพระภาคว่าไม่สามารถจะอยู่บำเพ็ญสมณธรรมในราวป่านั้นได้ พระองค์ตรัสสั่งให้ภิกษุเหล่านั้นกลับไปยังราวป่านั้นเพื่อบำเพ็ญสมณธรรมอีก โดยทรงแนะวิธีปฏิบัติเพิ่มเติมอีกว่า ให้ตั้งกติกากันเคารพซึ่งประชุมกันสวดพระสูตรนี้ เดือนละ ๘ วัน ให้แสดงธรรม สนทนาธรรม และเจริญเมตตากรรมฐานนี้ เหตุที่ทรงแสดงเมตตสูตรนี้ เพราะเมตตาเป็นธรรมสำหรับขจัดความขุ่นเคืองใจและความพยาบาทโดยเฉพาะ (ขุ.ขุ.อ. ๙/๒๐๘)

สาระสำคัญของเมตตสูตร

เมตตสูตรนี้ เป็นสูตรที่ตรัสมุ่งแสดงทางดำเนิน คุณสมบัติ วิธีปฏิบัติ และอานิสงส์แห่งการปฏิบัติสำหรับพระโยคีผู้มุ่งหวังสันติบทคือพระนิพพาน กล่าวคือ

(๑) พระโยคีจะต้องดำเนินทางอริยมรรค ๘ ที่เรียกว่า กรณียกิจ ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา (ขุ.ขุ.อ. ๙/๒๑๒)

(๒) พระโยคีจะต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้ มีความอาจหาญ ชีอตรง เคร่งครัด วาง่าย อ่อนโยน ไม่เยอหยิ่ง สันโดษ มีความประพฤติเบาคือมีเพียงบริวาร ๘ ไม่สะสม ไม่คะนอง ไม่ยึดติดในตระกูล

(๓) พระโยคีจะต้องเจริญเมตตากรรมฐานปรารถนาให้ตนและสรรพสัตว์มีแต่สุข ไม่มีเวรต่อกัน ไม่เบียดเบียนกันเพราะความโกรธ ความแค้น

เมื่อปฏิบัติได้ดังกล่าวนี้น ย่อมได้รับอานิสงส์ คือ สามารถบรรลุอรหัตผลได้ ไม่ต้องเกิดอีกต่อไป

บรรณานุกรม

มหาเถรสมาคม. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับทยอยรณัฐส เตปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์-
พริ้นท์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๙.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** เนื่องใน
การจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี พระพุทธศักราช ๒๕๔๙. กรุงเทพมหานคร:
บริษัท อมรินทร์พริ้นท์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๙.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระสูตรและอรรถกถาแปล เล่มที่ ๓๙ ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ**.
พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับฉัฐรังสีคายน อักษรพม่า, กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, ๒๕๕๑.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** พิมพ์เนื่อง
ในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พิมพ์เนื่องใน
มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **ขุททกนิกายอรรถกถา ขุททกปาฐะ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๗.

พระพุทธปรมัยมหาเถร. **ปทฐปฐิติ**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นการพิมพ์,
๒๕๕๙.

พระอัครวงษ์เสนา. **สัททนีติปกรณ์ ธาตุมาลา**. พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ.
กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

พระคันธสาราภังค์. **ปทฐปฐิติมัญจรี** (สนธิกัณฑ์ นามกัณฑ์ การกัณฑ์). กรุงเทพมหานคร:
ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗.

พระมหาสมปอง มุทิโต. **อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระวิสุทธาจารย์มหาเถร. **ธาวัตถสังคหปาฐนิสสยะ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด,
๒๕๓๕.

